

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**BAHAEDDİN ÖZKİŞİ'NİN ESERLERİNİN DEĞERLER
EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice Dilşad AĞAOĞLU

Antalya, 2018

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

BAHAEDDİN ÖZKİŞİ'NİN ESERLERİNİN DEĞERLER
EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice Dilşad AĞAOĞLU

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hıfzı TOZ

Antalya, 2018

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakalardan gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım. Enstitű tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

21 /06/ 2018
Hatice Dilşad AĞAOĞLU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

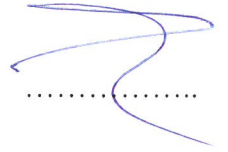
Hatice Dilşad Ağaoğlu'nun bu çalışması 21/05/2018 tarihinde jürimiz tarafından **Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi** Anabilim Dalı **Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi** Tezli Yüksek Lisans Programında **Yüksek Lisans Tezi** olarak **oy birliği/oy çokluğu** ile kabul edilmiştir

İMZA

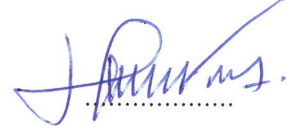
Başkan : Doç Dr. Fahri Temizyürek
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fak., Türkçe ve Sos. Bil. Eğt.

Üye : Doç. Dr. Suat Ünlü
Akdeniz Ün, Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edb.

Üye (Danışman) : Dr. Hıfzı Toz
Akdeniz Ün, Eğitim Fak., Türkçe ve Sos. Bil. Eğt.

YÜKSEK LİSANS TEZİNİN ADI: Bahaeddin Özkışı'nın Eserlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

ONAY: Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulunun tarihli ve sayılı kararıyla kabul edilmiştir.

(Doç. Dr. Ramazan KARATAŞ)

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsan sosyal bir varlıktır ve doğar doğmaz kendini sosyal bir müessesenin içinde bulur. Çeşitli şekillerde de doğduğu toplumun değerlerinden etkilenir. Toplumsal değerler insanlar arası birlik, bütünlük ve uyumu sağlayan unsurlardır. Edebi metinler ise duygu ve düşüncelerin aktarılmasını sağlayan en önemli vasıtalardan biridir. Bu vasıta aracılığıyla yazar, yaşadığı toplumun değerlerini dolaylı ya da doğrudan okuyucuya ulaştırır. Kişiliği ve hayatı, içinde bulunduğu toplum ve değerlerle yoğrulan sanatçı, duygu ve düşüncelerini edebi metinler yoluyla aktarmaya çalışır. Edebi eserin amacı ne olursa olsun aktarım esnasında okuyucuda oluşan bilgilenme, onu çeşitli şekillerde etkiler.

Eğitim faaliyetleri içerisinde son yıllarda üzerinde en çok durulan konulardan biri “Değerler”dir. Ülkemizde bu durum Milli Eğitim Bakanlığınca hassasiyetle takip edilmekte ve “Değerler Eğitimi” adı altında Türk Eğitim Sistemi’nde bir yer edinmektedir.

Öğrencilere değer aktarmada aile, okul ve öğretmenler kadar edebiyat eserleri de önem taşımaktadır. Bahaeddin Özkişi; yaşadıklarından, görüp duyduklarından etkilenerek yazdığı eserlerinde, değerleri fazlasıyla öne çıkarır. Değerler konusuna önem veren ve bu konuya hassasiyetle yaklaşan yazarın aynı zamanda bir eğitimci olması onun eserlerini bu konuda önemli hale getirmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Bahaeddin Özkişi ele alınmış, eserleri değerler eğitimi açısından incelenmiştir.

Bu çalışmamın her aşamasında yanımda olan, bilgi, tecrübe ve desteğini benden esirgemeyen kıymetli hocam, Tez Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hıfzı TOZ’a; Yüksek Lisans eğitimim boyunca akademik anlamda her konuda destek sağlayan hoşgörü ve güler yüzlülüğü hiç eksik etmeyen hocalarım Prof. Dr. Tülin ARSEVEN ve Dr. Öğr. Üyesi Adile YILMAZ’a teşekkürü borç bilirim.

Bugünlere gelmemde en büyük emek sahibi, canım annem ve babama şükranlarımı sunarım. Son olarak, hayatımın her alanında destekçim, yol arkadaşım, sevgili eşime ve varlığıyla bana kuvvet veren küçük kızıma teşekkür ederim.

Bu tez çalışmamı kızım Özgü Almıla’ya ithaf ediyorum.

Hatice Dilşad AĞAOĞLU

ÖZET

BAHAEDDİN ÖZKİŞİ’NİN ESERLERİNİN DEĞERLER EĞİTİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

AĞAOĞLU, Hatice Dilşad
Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Programı
Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Hıfzı TOZ
Haziran 2018, 160 sayfa

Bu çalışmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığının “Değerler Eğitimi” konusundaki faaliyetleri temel alınarak “100 Temel Eser” arasında eseri bulunan Bahaeddin Özkışı’nın tüm eserlerinin “Değerler Eğitimi” açısından incelenmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Önce Bahaeddin Özkışı’nın eserlerinde tespit edilen değerler fişlenmiştir. Milli Eğitim Temel Kanunu Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları, Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı (2017), Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda (2017) ele alınan değerlerden en temel 24 adet değer seçilerek bir değer listesi oluşturulmuştur. Ardından eserlerde fişlenen değerler, bu değerler listesine göre tasnif edilmiştir. Buna göre değerlerin eserlerde ele alınış biçimleri, eserin adı ve sayfa numarasıyla kayıt altına alınmıştır. Değerlerin eserlerde ne sıklıkla kullanıldığını belirlemek amacıyla ulaşılan bilgiler tablolar haline getirilmiş, bu tablodan faydalanılarak grafikler oluşturulmuştur.

Çalışmanın sonucunda Bahaeddin Özkışı’nın eserlerinde değerlerin geniş yer tuttuğu görülmüştür. Buna göre en çok yardımseverlik, vatanseverlik, saygı değerleri tespit edilmiştir. En az tespit edilen değerler ise çalışkanlık, cömertlik, alçakgönüllülük ve sadakat değerleridir. Son olarak Bahaeddin Özkışı’nın eserlerinin “Değerler Eğitimi” faaliyetlerinde kullanılabilir sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Değer, Eğitim, Değerler Eğitimi, Bahaeddin Özkışı*

ABSTRACT

ANALYZING THE WORKS OF BHAEDDİN ÖZKİŞİ IN TERMS OF VALUES EDUCATION

AĞAOĞLU, Hatice Dilşad

Master Thesis, Turkish Language and Literature Education Program

Supervisor: Dr. Lecturer Hıfzı TOZ

June 2018, 160 pages

The aim of this study is to be analyzed all Works of Bahaeddin Özkışi whose Works have also been among “100 Basic Works”, in terms of “Values Educations” based upon Ministry of National Education’s activities on values education. The document analysis technique in qualitative resarch methods has been used. First, values in Bahaeddin Özkışi’s work are recorded. At least 24 values are selected among National Education Basic Law Turkish National Education General Purpose, Secondary Education Turkish Language and Literature Curriculum (2017), and Social Studies Curriculum (2017) and the list of them is formed. Then, recorded values in the works are classified according to this value list. Accordingly, the sort of values in this work, the name of the work and page numbers are written. With the aim of determining the frequency of values usage in the works, collected data are tabulated and graphics are formed with the help of these tables.

In the end of the study, it is seen that values are taken much part among the works of Bahaeddin Özkışi. According to this, it is confirmed that helpfulness, patriotism and respect values are mostly used. The least confirmed values are sedulity, generosity, modesty and faithfulness. Finally, it is ended up that the works of Bahaeddin Özkışi can be used in “Values Education” activities.

Key Words: *Value, Education, Value Education, Bahaeddin Özkışi.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TABLolar LİSTESİ	vii
GRAFİKLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix

I. BÖLÜM GİRİŞ

1.1. Problem Durumu	2
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Sayıtlar	4
1.5. Sınırlılıklar	5
1.6. Tanımlar	5

II. BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Eğitim Kavramı	6
2.2. Değer Kavramı	9
2.3. Değerler Eğitimi Kavramı	13
2.4. Değerlerin Sınıflandırılması	16
2.5. Değerler Eğitimi Yaklaşımları	20
2.5.1. Değeri Telkin Etmek	20
2.5.2. Değer Açıklama	22
2.5.3. Değer Analizi	23
2.5.4. Ahlaki Muhakeme	24
2.6. Bahaeddin ÖZKİŞİ	26
2.6.1. Bahaeddin ÖZKİŞİ'nin Hayatı	26
2.6.2. Bahaeddin ÖZKİŞİ'nin Sanatı	27
2.6.3. Bahaeddin ÖZKİŞİ'nin Eserleri	29
2.6.3.1. Köse Kadı Romanı	30
2.6.3.2. Uçtaki Adam Romanı	32
2.6.3.3. Sokakta Romanı	35

2.6.3.4.	Göç Zamanı Hikâye Kitabı.....	37
----------	-------------------------------	----

III. BÖLÜM YÖNTEM

3.1.	Araştırmanın Modeli	40
3.2.	Evren ve Örneklem.....	40
3.3.	Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi.....	40

IV. BÖLÜM BULGULAR

4.1.	Adalet Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	41
4.2.	Alçakgönüllülük Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	44
4.3.	Cesaret Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	46
4.4.	Cömertlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	47
4.5.	Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	48
4.6.	Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	48
4.7.	Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	51
4.8.	Eşitlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	56
4.9.	Fedakârlık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	59
4.10.	Güvenilirlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	61
4.11.	Hoşgörü Değeri ile İlgili Bulgu ve yorumlar	62
4.12.	İşbirliği Değeri ile İlgili Bulgu ve yorumlar.....	64
4.13.	Merhamet Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	67
4.14.	Misafirperverlik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar	74
4.15.	Özgüven Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	75
4.16.	Paylaşım Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	77
4.17.	Sabır Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	79
4.18.	Sadakat Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	80
4.19.	Saygı Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	81
4.20.	Sevgi Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	87
4.21.	Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	94
4.22.	Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	98
4.23.	Vefa Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar.....	108
4.24.	Yardımseverlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar	110

V. BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Öneriler	125
KAYNAKÇA	133
EKLER	138
EK-1 Sosyal Bilgiler Dersi 2017 Öğretim Programı Değer Listesinin Ekran Görüntüsü.....	138
EK-2 Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı dersi 2017 Öğretim Programı Değer Listesinin Ekran Görüntüsü	139
EK-3 Bahaeddin Özkışı'nın Eserlerinde Değer dağılım Tabloları	141
EK-4 Bildirim.....	144
ÖZGEÇMİŞ	145
İNTİHAL RAPORU	

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. Öznelci ve Nesnelci Bakış Açısına Göre Değer Sınıflandırması.....	16
Tablo 1.2. Rokeach'ın Değer Sınıflandırması.....	17
Tablo 1.3. Schwartz'ın Birey Düzeyi Değer Sınıflandırması	18-19
Tablo 1.4. Raths, Harmin ve Simon'a Göre Değer Açıklama Yaklaşımı Süreçleri..	23
Tablo 1.5. Kohlberg'e Göre, Ahlaki Gelişim Evreleri.....	26

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1. Bahaeddin Özkişi'nin Romanlarında Değer Dağılımı	123
Grafik 1.2. Bahaeddin Özkişi'nin Hikâyelerinde Değer Dağılımı.....	124
Grafik 1.3. Bahaeddin Özkişi'nin Tüm Eserlerinde Değer Dağılımı.....	124

KISALTMALAR LİSTESİ

AB : Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AS: Asıl Sebep

Akt: Aktaran

BEK: Bir Eşek Karşısında

Bkz: Bakınız

BS: Bir Sebilciden

B: Borç

BK: Bilinmeyen Kavramlar

Ç: Çatal

Çev: Çeviri

Dİ: Deli İmam

D: Düşünmek

Doç: Doçent

Dr: Doktor

Ed. Editör

EÖ: Erkeklik Özentisi

E.T: Erişim Tarihi

F: Fikirci

H: Helallik

İ: İstasyondan

İH: İnsan Hamal

KK: Köse Kadı

KY: Kırkinci Yıl

KO: Koyun Olmak

M: Mektup

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MG: Misafir Geldi

N: Nedamet

NE: Nedenlerim

OM: Okuyamadığım Mektup

Öğr : Öğretim

Prof: Profesör

s: sayfa

S: Sokakta

SA: Sesli Ansiklopedi

SE: Serhoş

SO: Soytarı Olmak

SU: Suç

ŞA: Şoför Aziz

T: Terhis

TA: Talebe

TDK: Türk Dil Kurumu

TE: Tereke

TM: Telsiz Memuru

UA: Uçtaki Adam

VÖ: Vermekten Ölümsüzlük

VVÖ: Vermek ve Ötesi

YG: Yeni Gün

ZSA: Zebra – San –Animo

I.BÖLÜM

GİRİŞ

Edebiyat; “Olay, düşünce, duygu ve hayallerin dil aracılığıyla sözlü veya yazılı olarak biçimlendirilmesi sanatı”dır (Türkçe Sözlük, 2011, s. 754). Edebiyat yapıtları ise yazarların yaşadığı dönem, toplum ve değerleri yansıtmaları bakımından önemli bir kaynak olma özelliği taşır. Yazar; dimağında biriktirdiği yaşantı, duygu ve düşüncelerine kimi zaman hayali unsurlarla da ekleyerek okuyucuya sunar. Bu bakımdan her eserin topluma anlatmak istediği bir düşünce ya da duygu, toplumun da eserden çıkaracağı bir düşünce vardır. Bu yolla toplumun hafızasında yer eden tüm birikimler bilgilene ve kültürlenme sürecine katkıda bulunur.

Edebiyat yapıtları, eğitim ve öğretim için temel kaynaklardan biridir. Bu yolla öğrenciler yalnızca bilgi edinmez, aynı zamanda toplumun hassasiyetleri ve değerleriyle ilgili de bilgi sahibi olurlar. Zaten sosyal bir varlık olan insan, doğar doğmaz kendini bilgi ve değer dünyasında bulur. İnsan ilk nefesinden son nefesine kadar doğrudan ya da dolaylı olarak öğrenme sürecine devam eder. Yaşadığı toplumun değerlerini, görüp duyduklarını ve gözlemledikleriyle çoğu zaman farkında olmadan öğrenir. “Değer, insanın kendine özgü yeteneklerinin, iyi ve olgun insan olma kapasitesinin ortaya çıkmasına katkıda bulunan, hayatı gerçekleştirip yücelten ve kişiliğimizin merkezinde yer alan manevi bir olgudur” (Hökelekli, 2013, s. 265). Edebiyat yapıtları farkındalığı arttırmak bakımından da önemlidir. Özellikle eğitim ve öğretim sürecinde, öğrencilere bilinçli ve kontrollü olarak değer öğretimi yapılabilir. Günümüz nesli, gerek milli gerek evrensel değerlere karşı gittikçe duyarsızlaşmaktadır. Bu konuda teknoloji ve küreselleşmenin etkisi büyüktür. Her ne kadar bu kavramlar insanlığa faydalı yeni bilgilerin ortaya çıkması, kullanılması ve yaygınlaşması bakımından faydalı olsa da öngörülemeyen, istenmeyen ve engellenemeyen bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir.

“21. yüzyılın eşiğinde bulunduğumuz şu yıllarda küreselleşme bütün kültürleri ve toplumları etkileyerek dönüştürmekte, bu gelişmelerden de en çok çocuk ve gençler etkilenmektedir” (Hökelekli, 2013, s. 179-180). Gençlerin teknolojiyi özümsemeden bilinçsizce kullanması yaşadığı toplumun değerlerinden onları uzaklaştırabilmektedir. Tüm dünyanın farkında olduğu bu durum “Değerler

Eğitimi” kavramını gündeme getirmiştir. Bu bakımdan değerler eğitimi, eğitim ve öğretim sürecindeki genç nesilde değerlere olan duyarlılığın azalması, bozulan değerlerin düzeltilmesi bakımından önemlidir. “Dünya ölçeğinde, çağımızın toplumsal sorunlarından birisi de değer yargılarının zayıflaması ve hatta yok olmasıdır. Bu onulmaz hastalığın pençesine düşen toplumlar -eğer önlem almazlarsa- değersizleşerek günün birinde kaybolup gitmektedirler. Bu gerçeğin anlaşılmasıyla birlikte, en başta AB ve ABD olmak üzere, neredeyse küresel ölçekte, hemen her millet değerlerinin korunması ve yeniden kazanılması için ciddi adımlar atmaktadır” (Yaman, 2014, s. 38). Bu bağlamda birçok farklı ülkede ve Türkiye’de bu konuyla alakalı çalışmalar yürütölmektedir. Ülkemizde zaten Milli Eğitim Temel Kanunu ile gönderme yapılan değerler; 18. ve 19.eğitim şûralarında dile getirilen tavsiyelerde de yerini almıştır. “Değerler eğitimi konusu tabiat itibariyle aileden sonra ister istemez örgün eğitim kurumlarının görev ve sorumluluk alanları içine girmektedir” (Yaman, 2014, s. 182). Bu bakımdan okul ortamı ve kültürü, öğretmenlerinin davranış ve telkinleri, bu konuya fayda sağlayacak edebiyat yapıtları; öğrencilerin değerleri fark etmeleri ve kazanmalarına etki etmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tavsiye edilen “100 Temel Eser” arasında bulunan “Sokakta” romanıyla gündeme gelen yazar, Bahaeddin Özkişi’nin diğer eserlerinin de değerler eğitimi konusuna katkı sağlayabileceği düşünölmüştür. Kendisi de eğitimci olan yazar, özellikle “Sokakta” romanında değer kavramını sıklıkla dile getirmiştir. Bu durum diğer eserlerini de inceleme ihtiyacına sebep olmuştur.

1.1. Problem Durumu

1. Bahaeddin Özkişi’nin eserlerinde değerler eğitimine ilişkin unsurlar nelerdir?
2. Bahaeddin Özkişi’nin eserlerinin değerleri yansıtma durumu nedir?
3. Bahaeddin Özkişi’nin eserlerinde tespit edilen değerlere ne sıklıkta yer verilmiştir?
4. Bahaeddin Özkişi’nin eserlerinde belirlenen değerler nasıl yer almıştır?

1.2. Araştırmanın Amacı

Modern dünya düzeni yeni neslin değerleri ve ahlakı konusunda bir takım olumsuzluklar meydana getirmiştir. Birçok araştırmacı, düşünür, kurum-kuruluş ve ülke bu konuyla yakından ilgilenmekte değerler eğitimi konusunda çalışmalar yapmaktadır. Ülkemizde 2003 yılından bu yana yürütülen çalışmalarla farkındalık oluşmuş, değerler eğitimi konusu son yıllarda araştırmacılar ve eğitimciler tarafından önem verilen bir konu haline gelmiştir. Bahaeddin Özkışı, millî ve manevi değerlere önem veren bir yazar olarak tanınmasına rağmen eserleriyle ilgili “değerler” konusunda bir araştırma yapılmadığı görülmüştür. Bu bakımdan bu çalışmanın amacı bu konudaki önemli eksikliği kapatmak ve değerler eğitimi konusuna katkıda bulunmaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Hayatın her alanında türlü şekillerde karşımıza çıkan eğitim, bir plan ve program dâhilinde gerçekleştirildiğinde çocuklarda istendik davranış değişikliği ortaya çıkarmayı hedefleyen bir etkinliktir. Bununla birlikte okulda eğitim, yalnızca akademik açıdan bilgi vermek değil, iyi ve güzele götüren bir takım davranışlar kazandırma sürecidir.

“Modern dünyanın ekonomik, siyasi, kültürel ve hatta dini açıdan fert ve toplum üzerinde pek çok olumlu ve olumsuz etkisi vardır. Bu konudaki en büyük olumsuz etki birey ve toplumların ahlak anlayışı konusunda olmuştur. İnsanlık küresel bağlamda bir kaos içine girmiştir. Bu ahlaki sorunlar yalnızca tek bir toplumu değil, iletişim ve bilişimin yaygınlaşması ve etkisiyle tüm dünyayı tehdit etmektedir” (Köylü, 2004, s. 291). Bu yüzden değerler son yıllarda önem kazanan bir konu olmuştur. Değer çöküntüsüne uğrayan gençler ya da değer öğretimi yapılacak yeni nesli kurtarıcı ve değer açısından besleyici önlemler alınmaya çalışılmaktadır. “Değer konusu basit bir bilgi konusu değil, insan kişiliğinin ve karakterinin en derin yapıcı unsurudur. Değer öğretiminin asıl amacı insanı bu konuda bilgilendirmek değil, insan hayatını anlamlı kılmak, ruhsal dengeyi korumak, kişiliği güçlendirmek, ahlak ve karakteri sağlamlaştırmaktır” (Aydın ve Gürler, 2014, s. 16).

Değerler eğitimi konusu ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığınca okullara çeşitli şekillerde tavsiye edilmektedir. Değer kazandırmada öncelikli kurum aile olmasına rağmen örgün eğitimin bu konudaki önemi tartışma götürmez bir gerçektir. “İnsana değer katan, insanın dış dünya ile ilişkilerini belirleyen duyarlılıkları kazanmasını sağlayan değerler; aile, okul, iş yeri ve çevre ekseninde yürütülecek değerler eğitimi sayesinde kazandırılabilir” (Yaman, 2014, s. 222). Bu bakımdan araştırmamızın ülkemizdeki değerler eğitimi çalışmalarına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Gelenek ve göreneklerin sıklıkla anlatıldığı, değerlerin yaşatılması ve kazandırılması konusunun ele alındığı eserleriyle tanınan Bahaeddin Özkışı ile ilgili literatürde çeşitli çalışmalar mevcuttur. Fakat hiçbir yazarın bu özelliklerini araştıran ve öne çıkaran konularda değildir. Yazarın aynı zamanda bir eğitimci olması ve eserlerinde “Ahlak, değer, gelenek-görenek, din, tarih” konularının yer alması değerler eğitimi için önemli bulunmuştur. Bahaeddin Özkışı’nın eserlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesinin bir farkındalık yaratacağı ve bu konudaki eksikliği kapatacağı umut edilmektedir.

1.4. Sayıtlar

1. Araştırmada Bahaeddin Özkışı’ nin şu kitapları incelenmiştir:

Göç Zamanı, Ötüken Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2012.

Sokakta, Ötüken Yayınları, İstanbul, 14. Basım, 2014.

Köse Kadı, Ötüken Yayınları, 15. Basım, İstanbul, 2014.

Uçtaki Adam, Ötüken Yayınları, İstanbul, 8. Basım, 2013.

İncelenen kitaplardan “Göç Zamanı”, 1959 yılında basılan “Bir Çınar Vardı” adlı hikâyeleriyle birleştirilerek tekrar basılmıştır. Ayrıca Bahaeddin Özkışı’nın evrakları arasında bulunan 13 hikâye de “Papağan Dedi ki” başlığı altında bu basıma dâhil edilmiştir.

2. Bahaeddin Özkışı’nın eserlerinde yer alan değerlerin belirlenen değerlerle uygunluk içerisinde olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırma, Bahaeddin Özkışı' nin "Göç Zamanı (2012)" adlı hikâye kitabı ve "Sokakta (2014), Köse Kadı (2014), Uçtaki Adam (2013)" romanlarının "Değerler Eğitimi" açısından incelenmesi ile sınırlıdır.

İnceleme konusu olan değerler ise Milli Eğitim Temel Kanunu Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları, Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı (2017), Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (2017) ele alınan en temel değerlerden seçilen 24 adet değer ile sınırlı tutulmuştur.

1.6. Tanımlar

Değer: "Bir inanç olmak bakımından, dünyamızın belli bir kısmı ile ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin bir terkibi demektir" (Güngör, 1998, s. 28).

Eğitim: "Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir" (Ertürk, 1979, s. 12).

Değerler Eğitimi: "Sahip olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için, bireyin belli başlı değerlerin farkına varması, gerekli değerleri kazanması, yeni değerler benimsemesi; bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları haline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekir. Neredeyse hayat boyu devam eden bu değer kazanma/kazandırma süreçlerine değerler eğitimi denir" (Yaman, 2014, s. 18).

II. BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Eğitim Kavramı

Eğitim, günümüze kadar farklı şekillerde gerçekleştirilmiş çeşitli faaliyetleri içeren çok boyutlu bir kavramdır. Fakat bu kavram, öncelikle bir plan ve program dâhilinde yapılan birtakım faaliyetleri çağrıştırır. Bununla birlikte eğitimin, insanın var olmasıyla başladığı düşünülmektedir. “Nüfusu sınırlı olan ilkel bir kabilede, insanoğlu bir taraftan temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığı araçları geliştirmeye çalışmış, bir taraftan da toplumdaki çocuk, genç ve diğer yetişkinlere, örgün olmayan bir eğitim vermiştir. Böyle bir toplumda birey, canlı-cansız, çevre ile etkileşim yoluyla öğrenmiştir ve öğrenmektedir” (Varış, 1995, s. 8). Yani ister formel ister informel olsun, insan hayatında eğitim hep olmuştur. Çağın ihtiyaçlarına göre değişse de insanoğlu bir şeyleri öğrenerek gelişmiş ve gelişmektedir. Öğrendiği bilgileri de; hayatını idame ettirmede, aile ve çevresiyle ilişkilerinde, meslek hayatında vb. birçok alanda kullanmıştır. Bu bakımdan Yaman da (2014, s. 33) eğitimin hayati bir ihtiyaç olduğuna dikkat çekerek doğumdan ölüme kadar devam eden bu sürecin; bireysel, aile içi, yaygın, örgün, mesleki, özel ve kurumsal eğitim gibi boyutları olduğunu ifade eder.

Literatürde “eğitim” kavramı, çeşitli bilim dalları tarafından ele alınmış ve tanımlanmıştır. “Eğitimi sosyologlar, psikologlar ve eğitim bilimciler kendi bakış açılarına göre değerlendirmektedirler. Başka bir deyişle, herkes eğitimin bir başka yönüne vurgu yapmaktadır” (Altuntaş, 2007, s. 13). Bu bakımdan eğitim, farklı bilim dallarının kendi bakış açılarıyla değerlendirdiği çok geniş bir konudur. İnsan hem bireysel hem de sosyal bir varlıktır. Bu yüzden eğitim kavramının eğitim bilimciler, sosyologlar ve psikologlar tarafından incelenmesi, konunun anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Binbaşıoğlu (1982, s. 2) bir çalışmasında eğitim teriminin; Latince “educare” sözcüğünden türediğini ve “yetiştirmek, büyütmek, geliştirmek” anlamlarına geldiğini belirtir. Türkçede ise eğitim, “disiplin, sosyal hizmet, kazantı, öğrenim,

sosyal kurum, kasıtlı kültürlenme süreci” olarak altı farklı anlamda kullanılır (Ertürk, 1979, s. 12). Literatürdeki “eğitim” tanımlamalarının bazıları ise şu şekildedir:

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te (2011, s. 761) eğitim, ilk anlamıyla “Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” şeklinde yer alır.

Sosyal Bilimler Sözlüğü’nde (Acar ve Demir, 2005, s. 118-119) ise “Teorik ya da teknik bilgi, değer, sosyal rol veya davranış kalıplarının, okul kurumunun yaptığı gibi formel; yahut gazete, dergi, aile..vb. kurumlarının yaptığı gibi informal yöntemlerle insanlara aktarılması” olarak tanımlanır.

Selahattin Ertürk (1979, s. 12) eğitimi, “Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci” olarak tanımlarken bir başka araştırmacı Mahmut Tezcan (1997, s. 4) ise, “Eğitim, bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerlerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır ” şeklinde bir tanımlama yapar.

Günümüzde insan eğitimi en geniş anlamda çoğu zaman insan kişiliğinin her yönünü ve varoluşun tüm süreçlerini kapsayan bir etkinlik, hayat boyu süren bir süreç olarak kabul edilir. Bireyin gelişimine ve sosyal yeterliliklerin kazanılmasına yönelik amaçlı bir eylem olarak eğitim, insana, kendi içsel doğasını gerçekleştirmeye çalıştığı süreçte birtakım zihinsel, bedensel, duygusal ve toplumsal yetenekler, davranışlar ve bilgiler kazandırılması yönündeki etkinliklerin tümü olarak karşımıza çıkar (Hökelekli, 2013, s. 208-209).

Tanım ve açıklamalardan hareketle eğitim kavramının literatürde, insanın bireysel ve toplumsal anlamda gelişmesi bakımından ele alındığı görülür. Verilen eğitim nasıl olursa olsun (bireysel ya da toplu); toplumda birtakım davranışları, yetenek ve tutumları etkiler. Buradan yola çıkılarak eğitimin toplumsal bir işlevi olduğu görülür. Eğitimin yalnızca bilişsel olması, bu kavramın toplum açısından önemini yadsımak olur. Öğrencileri toplum için eğitmenin bir zorunluluk olduğunu ifade eden Bacanlı da (2006, s. 5) bunun öğrencileri; zihinsel, sosyal, psikolojik, ahlaki ve duygusal açıdan bir bütün olarak eğitmek demek olduğuna dikkat çeker.

Eğitim, tüm toplumları ilgilendiren bir konudur. Fakat eğitim sistemleri ülkeler bazında birtakım farklılıklar gösterebilir. “Eğitimi, toplumsal ve ekonomik yapı ile daha çok kişinin içinde bulunduğu toplumun felsefi görüş ve tutumları

belirler” (Binbaşıoğlu, 1982, s. 2). Nitekim eğitimin amacından yola çıkılırsa insanın olumlu yönde gelişimi esastır. Aydın ve Grlr (2014, s. 48) eğitimin amacını, insanın doğuştan getirdiği yetenekleri sırayla değil birlikte ele alarak doyurmak ve geliştirmek olarak ifade ederler. Yine onlara göre; “İnsanın bilişsel, duyuşsal ve bedensel gleri dengeli bir şekilde geliştirilmelidir”.

Dünyada eğitim faaliyetlerine aralıksız devam edilmesine rağmen bu konuda birtakım sorunlar hâlâ mevcuttur. Buna karşın insanlar, hem bilimsel hem de insani değerler bakımından gelişim göstermeyi arzulamaktadırlar. Tozlu da (1997, s. 139) günümüzde en fazla ihtiyaç duyulan insanın; sağlam karakterli, dengeli, yardımsever, belli değerleri benimsemiş kısaca iyi bir insan kavramıyla ifade edilecek bir tip olduğunu ifade eder.

İyi bir insan denildiğinde ise genellikle benzer özellikler akla gelir. Akademik ve edebi kaynaklar, sinema, tiyatro gibi sanatsal faaliyetler ve daha birçok üründe tüm dünyanın “iyilik” konusunda ortak hassasiyetleri yansıtığını anlamak zor değildir. Dolayısıyla “iyi insan” neredeyse tüm toplumlarda benzer özelliklere sahip bir insan tipidir. ocuk edebiyatı ürünlerinde en çok rastlanan konulardan biri de yine aynıdır. “İyi bir insan olmak için neler yapılmalı, nasıl olunmalı?” sorularının cevabını veren birçok ocuk kitabı mevcuttur. Bu yüzden konunun eğitimde de öne çıkması şaşırtıcı değildir.

İnsan hayatının her aşamasında eğitimden söz etmek mümkündür. Bu yüzden insanı bütün yönleriyle ele alan tam bir eğitim, tüm insanlık için önem arz etmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 26. maddesine göre eğitim, “İnsan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almalıdır” (https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html adresinden erişim tarihi 29.01.2018). Nitekim Hökelekli’nin (2013, s. 267) de dile getirdiği gibi bütün geleneksel kültürlerde eğitimin amacı, insanı mkemmelleştirmektir.

“Günümüzde eğitim hem bireyin hem de toplumun ekonomik, sağlık, güvenlik, politik ve demokratik yaşantı ve gereksinimlerinin temel belirleyicisi kabul edilmiştir” (Atanal ve zsoy, 2001,s. 8). Her birey doğuştan itibaren bir gelişim ve değer içindedir. Hayatın ilk yıllarında ailede başlayan eğitim, daha sistemli bir şekilde okullarda devam eder. Bireyin gelişimini en yüksek mertebeye eriştirmek için ise okul ortamı hayatidir. Bu konuda Senemoğlu (1997, s. 13) evresi tarafından

gerekli öğrenme ortamı sağlanmadığında, insanın yeterli bir şekilde gelişmesini beklemenin mümkün olmadığını ifade eder.

“Eğitim, bireylerin yüksek bir yaşam düzeyi elde edebilmelerinin yolu olduğu gibi toplumların da gelişme ve ilerlemelerinde ana yoldur” (Ataüenal ve Özsoy, 2001, s. 8). İşte, insanın bu yolda başarıyla yürüyebilmesi için ona rehberlik eden aile, öğretmenler ve okulların insan hayatı için önemi büyüktür. Yaman’ın da (2014, s. 159) vurguladığı gibi asıl kalkınma, insanın iyi eğitilmesi, yetiştirilmesi ve toplumun geliştirilmesiyle sağlanır.

Sonuç itibarıyla eğitim, “Birey ve toplumu şekillendiren ve yönlendiren yeri doldurulamaz en büyük değerdir, güçtür, kaynaktır” (Ataüenal ve Özsoy, 2001, s. 9).

2.2. Değer Kavramı

Değer kavramı; felsefe, sosyoloji ve psikoloji başta olmak üzere birçok bilim dalı tarafından incelenmiş, birçok araştırmanın da konusu olmuştur.

Bacanlı’nın (2011, s. 18) verdiği bilgiye göre; “değer” kelimesi, etimolojik anlamda yaklaşık olarak 1300’lü yıllarda kullanılmaya başlanmış olup Latince “valere” (güçlü, iyi, değerli olmak) fiilinden türetilmiş ve diğer dillere eski Fransızcadan geçmiştir. Yine o, değer kelimesinin anlamlarından olan “Sosyal ilke” anlamının ise muhtemelen boyama (resim) dilinden alınarak 1918 yılında ortaya çıktığını ve “toplumdaki kişileri aynı renge boyayan ilke” gibi bir anlam taşıdığını ifade eder.

Değer farklı alanların uzun yıllar üzerinde çalışmalar yaptığı bir kavram olduğu için farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu yüzden değerın tek bir tanımı yoktur. “Değer kavramının tanımlanmasında bazıları “inanç” esasını, bazıları “ihtiyaç” kavramını, bazıları da “kriter” (ölçüt) olma kavramlarını esas almışlardır” (Sarı, 2013, s. 204). Değer, yalnızca literatürde değil, Türkçede de kullanım alanı oldukça geniş kavramlardan biridir. Türk Dil Kurumu değer kavramını, toplumsal hayatta karşılaşılan anlamları dışında, matematik ve iktisat gibi farklı alanlar açısından da tanımlamaya çalışır.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te (2011, s. 607) değer, şöyle tanımlanır:

1. “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet.
2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedeli, kıymet, paha, valör.
3. Üstün nitelik, meziyet, kıymet.
4. Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse.
5. Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey.
6. Bir değişkenin veya bilinmeyeninin sayı ile anlatımı.
7. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü.”

Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde ise değerlere; ahlâk, estetik, mantık, dil bilim ve iktisat alanlarına göre ayrı ayrı tanımlar yapılmıştır (Cevizci, 2003, s. 96).

Fichter (2002, s. 148) sosyolojik açıdan değerleri; “grup veya toplumun, kişilerarası örüntülerin, hedeflerin ve diğer sosyo-kültürel nesnelere önemliliği üzerindeki değerlendirmelere” göre tanımlar. Sosyal Psikolog Erol Güngör'e (1998, s. 28) göre ise “Değer bir inanç olmak bakımından, dünyamızın belli bir kısmıyla ilgili idrak, duygu ve bilgilerimizin bir terkibi demektir.”

Bir başka araştırmacı Rokeach (1973) değerlere; “Davranışları yönlendiren ama zorunlu olarak onu gerektirmeyen, nesnelere, fikirler, davranışlar vb. şeyler hakkında duyuşsal olarak yüklü düşüncelerdir” der (Keskin, 2008, s. 4). Bununla birlikte değerlerin toplumsal hayattaki yeri düşünüldüğünde İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi dikkat çeker. Bu Beyanname ile insanların hak ve özgürlükleri, insanın başlı başına bir değer olduğu vurgulanır. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi önsözünde bu durum şöyle ifade edilir:

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına,

İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevkeden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına, dehşetten ve yoksulluktan

kurtulmuş insanların, içinde söz ve inanma hürriyetlerine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçları olarak ilan edilmiş bulunmasına, İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunmasının esaslı bir zaruret olmasına,

Uluslararası dostça ilişkiler geliştirilmesini teşvik etmenin esaslı bir zaruret olmasına,

Birleşmiş Milletler halklarının, Antlaşmada, insanın ana haklarına, insan şahsının haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan imanlarını bir kere daha ilan etmiş olmalarına ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir hürriyet içerisinde daha iyi hayat şartları kurmaya karar verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına,

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile işbirliği ederek insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına,

Bu haklar ve hürriyetlerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasının yukarıdaki taahhüdün yerine getirilmesi için son derece önemli bulunmasına göre,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu,
İnsanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannameyi daima göz önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye,
gittikçe artan milli ve milletlerarası tedbirlerle gerek bizzat üye devletler ahalisi gerekse bu devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahalisi arasında bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamaya gayret etmeleri amacıyla bütün halklar ve milletler için ulaşılacak ortak ideal olarak işbu İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni ilan eder.
(https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html adresinden E.T. 29.01.2018)

İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nden de anlaşılacağı üzere değerler yalnızca bilim çevrelerinin ilgilendiği bir kavram değil, insan hayatının genelini ilgilendiren bir konudur. İnsanlar, küçük yaşlardan itibaren aileleri tarafından genellikle olumlu (iyi, güzel) davranışlara yönlendirilirler. Aileler bu yönlendirmeyi tek ve kesin yazılı bir kaynaktan değil, daha çok yaşanılan toplumun kabullendiği değerleri temel alarak yaparlar. Böylece birey, yaşadığı toplumun birtakım değerlerini benimser ve bunu davranışlarına yansıtır. Aydın ve Gürler'e (2014, s. 5) göre de; insan kendisini harekete geçirecek birtakım pekiştiricilere ihtiyaç duymaktadır ve değerler bu konuda etkin bir güdüleme ve pekiştirme unsurudur.

Topluma bakıldığında değerlerin insanları yönlendiren ve kontrol eden bir yanı olduğu görülür. Bu yüzden bazı değerlerin toplumdaki topluma ya da çağdan çağa değişmesi normaldir. Çünkü toplumun yapısı ve ihtiyacı neyse değerler de ona göre şekil almaktadır. Nitekim Mendras (2008, s. 103) bütün toplumların iyi ile

kötüyü, güzel ile çirkini, ayıp olanla olmayanı da kendine göre tanımladığını dile getirir. Bununla birlikte “Kişiler arası ilişkileri düzenleme, kara verme, seçme, değerlendirme süreçlerinde de değerler birer ölçüttür. Saygı, sevgi, kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarına erişmede itici güçtür. Bu yönüyle değerler insan hayatında düzenleyici, yönlendirici ve güdüleyici bir rol üstlenir” (Aydın ve Gürler, 2014, s. 3-4).

Davranışlar ve değerler arasında karşılıklı bir beslenme söz konusudur. Nitekim insanların sahip olduğu değerlere göre davrandıkları düşünülmektedir. Davranışlar değerlerden beslenirken değerlerin de davranışlarla dışa vurulmasının birtakım sonuçları olur. Örneğin, saygılı davranışlarıyla öne çıkan bir bireyin çevresinden de aynı şekilde saygı göreceği düşünülür. Bu durumda bireyin, değerlerini ne kadar yansıtırsa toplumun da bireye o nazarda değer vereceği varsayılır. Tozlu ve Topsakal’a (2013, s. 179) göre de değerler, insanların tutum ve kabullerinin arkasındaki gerçek etkenler olmakla beraber toplumsal hayatta ve ilişkilerimizin düzenlenmesinde de büyük ölçüde belirleyicidirler. Bu yüzden “Değer kavramı, değerlendirmeler yapandan bağımsız bir ide olarak düşünülemez. Hangi çağda ve hangi kültür çevresinde yaşarsa yaşasın, insan kendini değerler dünyası içinde inşa eder” (Poyraz, 2013, s. 85).

Değerlerin evrensel bir tarafı vardır. Fakat toplumsal açıdan birtakım farklılıklar da barındırabilir. Bunun sebebi her toplumun gelenek ve göreneklerinde, inancında, yaşayış biçiminde, hayata bakışında, önceliklerinde değişiklik olabileceği gerçeğidir. Tepe (2002, s. 347) bir toplumun değerleri denildiğinde o kişi veya toplumun iyi ya da kötü saydıkları şeylerin anlaşıldığını ifade eder. Ona göre; iyi ya da kötü diye adlandırılanlar da bir değerdir. Fichter da (2002, s. 149) toplumdaki kişilerin çoğunluğunun değerler üzerinde uzlaştığına dikkat çekerek değerlerin; toplum tarafından fazlasıyla ciddiye alındığını ve bu bakımdan ortak refah ile sosyal gereksinimlerin karşılanması konularıyla birlikte değerlendirildiğini vurgular.

Sonuç olarak değerlerin hem bireysel hem de toplumsal bir tarafı vardır. Toplumların kendi belirlediği bu değerler yine o toplumun bireyleri tarafından benimsenmekte ve devam ettirilmektedir.

2.3. Değerler Eğitimi Kavramı

Toplum hayatı, değerlerle içi içedir. Çünkü insanlar, taşıdıkları değerlerin az veya çok etkisi altındadır. Bu durumda insanın sahip olduğu değerler ne kadar fazla ve güçlüyse bireyin hayatına değerleri yansıtması da o denli büyük olacaktır. Tepe (2002, s. 353) değerleri değer yapan şeyin; insana diğer türler arasındaki özel yeri kazandıran insan olanaklarının, bireyler tarafından sürekli bir biçimde gerçekleştirilmesinde belirleyici rol oynamaları olduğunu dile getirir. Ona göre; değerler ancak insanın, insan olmasının korunması ve gerçekleştirilmesiyle kavranabilir.

Bu durumda değerler; insanın değerini ortaya çıkaran ve insana değer katan bir özelliğe de sahiptir denilebilir. Zaten birey toplumsal hayatında genellikle önceden edindiği değerlere göre hareket eder. İnsan hayatının, davranışlarının, başarılarının herhangi bir şekilde değerlerle bezendiğini ve yönetildiğini ifade eden Mengüsoğlu da (2000, s. 197-198) insanın yaşadığı sayısız durum, davranış, olay ve probleme bir yön vermesi gerektiğini ve bunu da bir değer duygusuna sahip olarak yapabileceğine dikkat çeker.

Modern dünyanın sunduğu olanakların hayat kalitesini arttırmasının yanında, ahlaki değerleri tahrip eden yönlerinin de olduğu düşünülmektedir. Eğitimin amacının yalnızca bilgi kazandırmak değil doğru davranışa yönlendirmek olması fikri temel alındığında, çocuklara ahlaki değer kazandırmada okulların etkin bir rolü olabileceği görülür. Hökelekli de (2013, s. 267) eğitimin amacını, öğrencileri iyi kişilik ve karakter sahibi olarak kendileriyle bütünleşecek, toplumsal görev ve sorumluluklarını yerine getirebilecek bir bilinçle donatmak olarak ifade eder.

Değerlerin sistemli ve planlı olarak kazandırılabilmesi en önemli yerlerden biri ise okuldur. Eğitim sistemleri bu amaca hizmet ettiğinde bireylere değer aktarımı daha bilinçli bir faaliyete dönüşebilir. Böylece toplumun huzur ve mutluluğu için eğitim kurumları aracılığıyla bir adım daha atılmış olacaktır.

“Son birkaç yüzyılda tüm dünyada yaşanan hızlı değişimler, yerleşik geleneksel değerlerde köklü bir sarsılmaya yol açmıştır. Bir toplumda değerlerin sarsılması ya da yıpranması o toplumun bireylerini sağlıklı bir gelişmeden yoksun bırakır” (Hökelekli, 2014, s. 266). Oysa günümüzde insanoğlu bilimsel anlamda çok büyük gelişmelere imza atmıştır. İnsan hayatını kolaylaştıracağı ve uzatacağı

düşünülen birçok bilgi ve ürün ortaya çıkarılmıştır. İletişim ve bilgi aktarımında internet ve bilgisayarların önemi ise ortadadır. Tüm bu gelişmelerin insan refahını ve mutluluğunu arttıracacağı düşünülürken yeni neslin değer anlayışı, bazı çevrelerce endişeyle karşılanmaktadır. Bu yüzden son yıllarda “değerler” konusu öne çıkmıştır.

“İnsanoğlunun temel ihtiyaçlarını listeleyen 21. yüzyıl tasarımcıları, bireyin ve toplumun asli gereksinimleri olarak maddi gıda ve lüks teknolojik araçları ilk sıralara yerleştirmektedirler. Oysa günümüz insanının en temel ihtiyacı sağlık, huzur ve mutluluktur” (Yaman, 2014, s. 95). İşte tam da bu noktada değerler eğitimine duyulan ihtiyaç akla gelir. Henüz okul çağındaki çocukları ve gençleri 21. yüzyılın olumsuzluklarından uzak tutmak ve onları bu konuda bilinçlendirmek için değerler eğitiminin etkili olacağı düşünülmektedir. Zira Akbaş’a göre de (2008, s. 10) “Değerler, toplumu oluşturan bireylere, nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini ve kısaca nasıl yaşanılması gerektiğini belirtir”.

Eğitim sürecindeki bireylere değer aktarmak için ise birtakım yaklaşımlar mevcuttur. Nitekim bu yaklaşımlar nasıl olursa olsun öğretmenlerin rehberliği ve edebi kaynakların önemi göz ardı edilemez. Öğretmenler vasıtasıyla öğrencilere değer aktarımı yapmak, değerler eğitiminin akla gelen ilk yöntemlerindedir. Bununla birlikte kitapların da yardımı büyük olacaktır. Çünkü her eser okuyucunun benliğine az veya çok bir şeyler katacaktır. Önal (2012, s. 162) da edebi birikimin, değer yargılarını beslediğini ve geliştirdiğini dile getirir. Ona göre; edebi eserler okunarak dünya görüşü beslenir, gelişir ve bazen de değişir.

Değerler eğitimi önemli olduğu kadar hassas bir konudur. Öğrencilere değer aktarmaya çalışılırken dikkatli olunması gerekir. Uzmanlar, özellikle küçük yaşlardaki çocuklar için model olarak öğrenmenin etkisine dikkat çeker. Dolayısıyla çocuklara değer aktarmaya çalışırken iyi bir model olmak da önem arz etmektedir. Yaman’ın (2014, s. 18-19) da dile getirdiği gibi “...değerler eğitiminin hedef kitlelerine değer vermek, serbest ortamlar oluşturarak onları dayatma, baskı ve şartlandırma duygularının dışında tutmakta yarar vardır”.

Dünyada birçok alanda üzerinde çalışılan değer kavramına olan ilginin son yıllarda artış göstererek eğitim alanında da bir yer edindiği ortadadır. Bu bağlamda Millî Eğitim Bakanlığı da bu konu üzerine eğilmekte, gerek şûralarda gerek öğretim programlarında değerlere yer vermektedir. Esasen değerler, geçmiş eğitim

programlarında da yer alan ve önemsenen bir konudur. Keskin (2012, s. 81) bir araştırmasında, günümüzde değerler eğitimi denilen değer kazandırma işleminin eskiden eğitim programlarında “ahlâk eğitimi” ve “karakter eğitimi” şeklinde adlandırıldığını ifade eder. Ayrıca aynı araştırmaya göre değerler, Cumhuriyet Dönemi’nde ilkökul ve ortaokul programlarının sosyal bilgiler içerikli derslerde “ahlâk eğitimi ve “karakter eğitimi” şeklinde vurgulanmış fakat bu eğitimin nasıl yapılacağıyla ilgili net bir açıklama yapılmamıştır.

Hâlihazırda 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları incelendiğinde de değerler üzerinde durulduğu görülür. Bu amaçlardan bazıları şu şekildedir:

Madde 2 – Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin bütün fertlerini,

1. (Değişik: 16/6/1983 - 2842/1 md.) Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;

Böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır. (http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_0/temelkanun_0.html E.T. 29.01.2018).

Günümüzde sosyal ve ekonomik sorunlar, şiddet, madde ve teknoloji bağımlılığı gibi konular bireylerin “değerler” üzerinde düşünme ihtiyacını arttırmaktadır. İnsan, yaratılış itibarıyla hayatının kontrolünü akıyla yönlendirebilen tek varlıktır. Dolayısıyla insanın iyi huy ve özellikler barındırması tüm dünyanın huzur ve mutluluğu için önem arz etmektedir. Böyle düşünüldüğünde değerler eğitiminin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

2.4. Değerlerin Sınıflandırılması

Literatürde değerler farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Değer kavramının tek bir tanımı olmadığı gibi değer sınıflandırmasının da tek bir çeşidi yoktur. Bunun sebebi bilim dallarının değer sınıflandırmalarını kendi araştırma alanlarına uygun olarak yapmalarıdır. “Her varlık alanının da kendisine özgü değerleri vardır. Biyolojik alanda sağlık, estetikte güzellik-çirkinlik, dinde kutsallık, ekonomide hak-emek, ahlâkta iyilik-kötülük hep birer değerdir. Varlık alanlarının yapılarına, onlara değer biçmelere, onlarla ilgili değer hükümleri verme biçimlerine göre değerlerin de sınıflaması yapılır” (Gündoğan, 2002, s. 257).

Felsefe alanının araştırma konusu olan değer kavramı bu bilim dalında da farklı şekillerde tanımlanmıştır. Özlem (2002, s. 284) felsefi açıdan bu tanımlamaların öznelci ve nesnelci bakış açılarına göre yapıldığını, aynı şekilde bu durumun değer sınıflandırmalarını da çeşitlendirdiğini ifade eder. Ona göre her iki açıdan yapılan sınıflandırmalarda yer alan değer çeşitlerini bir arada gruplandırmak mümkündür. Bu gruplandırma şu şekildedir:

Tablo 1.1 Öznelci ve Nesnelci Bakış Açısına Göre Değer Sınıflandırması

1. Hazcı (Hedonist) Değerler	Olumlu: Haz Olumsuz: Acı
2. Bilgisel Değerler veya Bilgi Değerleri	Olumlu: Doğru Olumsuz: Yanlış
3. Ahlaksal Değerler	Olumlu: İyi Olumsuz: Kötü
4. Estetik Değerler	Olumlu: Güzel Olumsuz: Çirkin
5. Dinsel Değerler	Olumlu: Sevap Olumsuz: Günah

Değerlerin toplumsal ilişkilerdeki yeri sosyoloji alanına hizmet eder. Sosyolog Fichter (2002, s. 154) değerlerin toplumun tabakalaşma sistemine olduğu kadar davranış örüntülerine, sosyal rollere ve sosyal süreçlere de yakından bağlı olduğunu ve bu sosyal olgulardan herhangi birinin değer sınıflandırması için başlangıç noktası alınabileceğini ifade eder. Ona göre, değerler; sosyal kişilik, toplum ve kültür olmak üzere üç temel bakış açısına göre sınıflandırılabilirken bu üçlünün birbiriyle iç içe ve çakışık olduğu unutulmamalıdır. Değerler, sosyoloji ve felsefe dışında psikoloji alanıyla da oldukça ilgili bir konudur. İnsan psikolojisi ve

değerler arasında yadsınamaz bir bağ vardır. Çünkü mantıksal akıl yürütebilen tek varlık olan insan, birtakım değerlere sahiptir ve hayatını genellikle bu değerler üzerinden sürdürür. Bu bakımdan değerler psikoloji alanında da incelenmiş ve sınıflandırılmıştır.

Psikolojide değer testi ilk olarak Spranger (1928) tarafından kullanılmıştır. Bu teste göre herkesin altı değer tipinden birine girebileceği ifade edilir. Bu çalışmadan ilham alarak Allport, Vernon ve Lindzey de (1960) değerleri estetik, teorik (veya ilmî), iktisadî, siyasî, sosyal ve dinî değerler olarak sınıflandırmış ve literatürde bu şekilde sınıflandırılmaya devam edilmiştir. Erol Güngör ise bu değerlere “ahlaki değer” maddesini de eklemiştir (Güngör, 1998, s. 84).

Değerler konusunda çalışan bir diğer araştırmacı da Rokeach'tir. Rokeach, 1973 yılında yaptığı çalışmasında değerleri gaye ve vasıta değerler olarak ikiye ayırır. Rokeach'in değer sınıflandırması ise aşağıdaki gibidir (Ulusoy, 2007, s. 56):

Tablo 1.2. Rokeach'in Değer Sınıflandırması

1.Gaye Değerler:	Aile güvenliği, barış içinde bir dünya, başarılı olma, bilgelik, dini olgunluk, eşitlik, gerçek dostluk, güzellikler dünyası, heyecan verici bir hayat, iç huzur, mutluluk, kendine saygı, gerçek dostluk, özgürlük, rahat bir hayat, sosyal kabul, ulusal güvenlik, zevk.
2.Vasıta Değerler:	Bağımsız olma, affedici, cesaretli, dürüst, entelektüel, geniş görüşlü, hırslı, itaatkâr, kendini kontrol edebilen nazik, kendine hâkim, mantıklı, neşeli, sevecen, sorumluluk bilinci olan, temiz, yardımsever, oluşturmacı “yaratıcı”

Tablo 1.2'den yola çıkılarak vasıta değerlerin insanın sahip olduğu ya da olması beklenen değerler; gaye değerlerin ise insan hayatını olumlu yönde etkileyen amaçlar doğrultusunda oluşturulduğu görülür. Turan ve Aktan (2008, s. 230) ise Rokeach'in değer sınıflandırması için şunları söyler: “Ona göre, bir bireyin herhangi bir sosyal değerinde gerçekleşecek yükselme veya düşmenin diğer sosyal değerlerinde de yükselmeye veya düşmeye yol açacağını savunur. Aynı şekilde eğer bireyin bireysel değerinde bir yükselme veya düşme varsa bu diğer bireysel değerlerinin de yükselmesine ya da düşmesine neden olur”. Bir başka araştırmacı Schwartz (1994) ise; literatürde var olan çeşitli araştırmalar, değerler ve Rokeach'in

değerler listesinden yola çıkarak bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmaya göre bireysel açıdan belirlenen 56 değer, güdülere göre farklı on temel tipe ayrılmıştır. Schwartz'ın birey düzeyi değer tipleri aşağıdaki gibidir (Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000, s. 61-62):

Tablo 1. 3. Schwartz'ın Birey Düzeyi Değer Sınıflandırması.

Açıklama	Değerler	Kaynaklar
Güç(Power): Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü	Sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, toplumdaki görüntüyü koruyabilmek, [insanlar tarafından benimsenmek]a	Etkileşim Grup
Başarı (Achievement): Toplumsal standartları temel alan, kişisel başarı yönelimi	Başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü gecen biri olmak, [zeki olmak].	Etkileşim Grup
Hazcılık (Hedonism): Bireysel zevke ve hazzaya yönelim	Zevk, hayattan tat almak.	Organizma
Uyarılma (stimulation): Heyecan ve yenilik arayışı	Cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantı sahibi olmak	Organizma
Özyönelim (Self-direction): Düşünce ve eylemde bağımsızlık	Yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak, [kendine saygısı olmak].	Organizma Etkileşim
Evrenselcilik(Universalism): Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek	Açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyada barış istemek, güzelliklerle dolu bir dünya, doğayla bütünlük içinde olmak, çevreyi koruma, [iç uyum].	Grup. b Organizma
İyilikseverlik(Benevolence): Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme	Yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak, [gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, manevi bir hayat, anlamlı bir hayat]	Organizma Etkileşim Grup
Geleneksellik(Tradition): Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık	Alçak gönüllü olmak, dindar olmak, hayatın bana verdiklerini kabullenmek, geleneklere saygılı olmak, ılımlı olmak, [dünyevi işlerden el ayak çekmek]	Grup

Uyma(Confirm):Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlanması	Kibarlık, itaatkar olmak, anne-babaya ve yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek.	Etkileşim Grup
Güvenlik(Security): Toplumun var olan ilişkilerinin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği	Ulusal güvenlik, toplumsal düzenin sürmesini istemek, temiz olmak, aile güvenliği, iyiliğe karşılık vermek, [bağlılık duygusu, sağlıklı olmak]	Organizma Etkileşim Grup

Not: Organizma: Biyolojik organizma olarak bireylerin evrensel gereksinimleri; **Etkileşim:** uyumlu bir toplumsal etkileşimin evrensel nitelikteki ön şartları; **Grup:** grupların sorunsuz işlev göstermesi ve varlığını sürdürebilmesi için evrensel gereklilikler. **a.** Kültürler arası karşılaştırmalarda tutarlı sonuçlar vermediği saptanan değerler parantez içeri-sinde belirtilmiştir. **b.** İnsanların asıl gruplarının dışındaki insanlarla ilişkiye geçtikleri, gruplar arası karşılıklı bağımlılığı kabul ettikleri ve doğal kaynakların kısıtlı olduğunun farkına vardıkları zaman ortaya çıktığı varsayılır.

(Schwartz'tan Akt. Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000, s. 61-62).

Değer kavramı için bir diğer tasnif de Mengüşoğlu'na (1988) aittir. Ona göre; insan eylemleri üç ana gruba ayrılır ve her eylem grubuna bir değer düşer. Bunlar; yüksek değerler, araç değerler ve davranış değerleridir. Yüksek değerler; sevgi, nefret, bilgi, doğruluk, gibi değerlerdir. Araç değerler; ilgi ve çıkarın değerleri, her türlü maddesel değerler ve benzerleridir. Davranış değerleri ise; temelini toplumun sosyal yapısı ve ulusların geleneklerinde bulan değerler, davranış, görgü kuralları gibi değerlerdir (s. 102).

Bir başka araştırmacı Hilmi Ziya Ülken (1960) ise değerleri, öz karakterleri bakımından üçe ayırır. Ona göre; bunlardan birincisi içkin değerlerdir. İçkin değerler; şuur (bilinç) verileri olup teknikte madde, sanatta duyular ve duygular, bilgide ise kavramlar esas teşkil ederler. İkincisi; aşkın değerlerdir. Aşkınlık ilişkisi ise iki varlık arasındaki bağlantıdır. Esas olan dinî ve ahlaki alanda aşkınlıktır. Yine Ülken, değerlerin üçüncü çeşidini ise, normatif değerler olarak ifade etmiştir ve ona göre bunlar aslından bir değer değil; bütün değerlerin ölçüleri, değişim örnekleridir. Bunlar; iktisadi, hukuki, lisani değerlerdir (s. 399-400).

2.5. Değerler Eğitimi Yaklaşımları

Değerler eğitimi son yıllarda eğitim-öğretim ile ilgilenenlerin üzerinde durduğu konulardan biridir. Aynı zamanda öğrencilere değerlerin nasıl aktarılacağı konusu da önem kazanmıştır. Tozlu da (1997, s. 128) çoğu eğitim sisteminde, değer alanı veya değer ölçülerinin bilgi kriterinden çok daha geniş bir yer tuttuğunu bu yüzden oldukça kompleks bir yapıya sahip olan eğitim faaliyetinin sadece basit bir faydacılık açısından değerlendirilemeyeceğini ifade eder.

İnsan doğar doğmaz kendini sosyal bir alanda bulur ve böylece bu sosyal alanın değerleriyle karşılaşır. Çağdaş insanların çarpışan değerler dünyasında yaşadığını düşünen Gutek (2001, s. 4) bu yüzden eğitim sosyologlarının resmi okullarda ortaya çıkan orta ve alt sosyo-ekonomik sınıf değerleri arasındaki çatışmalar konusunda araştırmalar yaptığını dile getirir. Bununla birlikte “Son yıllarda değerlerin öğretimi, eğitim-öğretimin temel konusunu oluşturmaktadır. Özellikle planlı-programlı etkinliklerin yapıldığı okulda, değer eğitimi daha da anlamlı hale gelmiştir” (Arabacı ve Akgül, 2013, s. 20). Buradan yola çıkılarak okulun, bireylere değer öğretiminde etkili bir yol olduğu söylenebilir.

Ülkemiz 2005 yılında öğrenci temelli eğitim sistemine geçmiş, eğitim programları ve ders kitapları da bu yeniliğe göre düzenlenmiştir. Bu durum değerler eğitimini de ilgilendirmektedir. Aydın ve Gürler (2014, s. 51-52) yeni programdaki öğrenci merkezilik ilkesi gereği öğrenmenin; öğrencinin bilgi, tutum ve değerlerinden başlayarak gerçekleştiğini bununla beraber değer eğitiminde de; telkinden farklı olarak değer açıklama, değer analizi ve ahlaki muhakeme yaklaşımlarının ifade edilmeye başlandığını belirtir.

Bu bilgilerin ışığında, alanda yapılan çalışmalar incelendiğinde değerler eğitimine ilişkin dört yaklaşım öne çıkmaktadır. Bu sebeple bu çalışmada bu dört yaklaşım üzerinde durulacaktır.

2.5.1. Değeri Telkin Etmek

Değeri telkin etmek yaklaşımı için literatürde “değeri aşlamak, değerini doğrudan öğretimi” gibi isimler de kullanılmaktadır. Değer öğretimi konusunda en sık değinilen yaklaşımlardan biridir. Yazıcı'nın da (2006, s. 510) ifade ettiği gibi

“Bu yaklaşımın temel çıkış noktası, devamlı ve kalıcı değerlerin öğrencilere telkin edilmesi bir başka ifade ile aşılmasıdır.”

Değeri telkini etmek yaklaşımının yüzyıllardır benimsenen bir yaklaşım olduğuna dikkat çeken Aydın ve Gürler ise (2014, s. 70) bu yaklaşımda okulun ve yetişkinlerin görevinin çocuklara toplumun değerlerini doğrudan öğretmek onları erdemli bireyler olarak yetiştirmek olduğunu ifade eder.

Öğrencilere değer telkini yaparken birtakım yöntemlerden yararlanır. Bunlar; “Model olma, olumlu ve olumsuz pekiştirme, küçümseme, azarlama, alternatifleri düzenleme, tamamlanmamış veya taraflı veriler sağlama, oyunlar ve benzetimler, rol oynama ve buluş yoluyla öğrenmedir” (İşcan, 2007, s. 34). Bu yaklaşımda “Öğrencilere aktarılacak değere ilişkin analiz, eleştiri ve açıklama yapılmaz. Bunların yerine örnek olay anlatma ve tarihi şahsiyetleri örnek gösterme, onların yaşam öykülerini örnek vererek değeri sözlü olarak telkin etme, öğüt verme” (Karatay,2011, s. 1402) gibi faaliyetlerde bulunulur. Öğüt vermek ise beraberinde sorumluluk getirir. Çünkü öğüt veren kişinin de anlattıklarına uygun davranması gerekir. Aksi halde verilen mesaj tam anlamıyla istenilen amaca ulaşamayabilir. Bu yüzden öğrencilere değeri telkin eden öğretmenin kullandığı ifadelerle dikkat etmesinde yarar vardır. Çünkü bir cümlenin anlamı kadar nasıl söylendiği ve sonrasında nasıl davranıldığı da önemlidir. Hele ki model konumundaki öğretmen için bu, göz ardı edilemez bir durumdur. Çengelci’ye (2010, s. 12) göre de değerler öğrenciye empoze edilmeye çalışılmamalı aksine öğrencilerin değerleri anlamaları ve davranışlarına yön verecek ilkeler olarak benimsemelerine katkıda bulunulmaya çalışılmalıdır.

Araştırmacıların bu ifadelerinden yola çıkılarak değeri telkin etmek yaklaşımını uygulamanın zor olmadığı söylenebilir. Çünkü basit materyaller yardımı ve telkinler vasıtasıyla değer aktarımı yapılmaya çalışılmaktadır. Aynı şekilde Dilmaç da (2007, s. 37) değer öğretiminde telkin yaklaşımının yaygın bir şekilde kullanılmasına ihtimal vererek bu yöntemin içsel ve dışsal kullanımının mümkün olduğunu dile getirir. Yine ona göre; “Değer öğretim sürecinde öğrenilecek değerler sisteminin yetişkinlerin yönlendirilmesi sonucu hangi değerleri öğretmek isteniyorsa çocuklar da değeri öğrenmek durumundadır.”

2.5.2. Değer Açıklama

Değer öğretiminde kullanılan bir diğer yaklaşım da değer açıklama yaklaşımıdır. Literatürde “Değeri Belirginleştirme” adıyla da kullanılmaktadır. Bacanlı’nın (2006, s. 37) verdiği bilgiye göre; değer açıklama yaklaşımı Raths, Harmin ve Simon’un kitabı “Valuesand Teaching (Değerler ve Öğretim, 1966)” ile doğmuştur ve değerlendirme süreci üç basamakta bulunan yedi ölçüt üzerinden ifade edilmiştir. Bu süreç şu şekildedir:

Tablo 1. 4. Raths, Harmin ve Simon’a Göre Değer Açıklama Yaklaşımı Süreçleri.

A. Seçme
Ölçüt: 1.Özgürce Seçmek, 2. Seçenekler Arasından Seçmek, 3. Her Bir Alternatifin Doğurgularını Dikkatli Bir Şekilde Düşünerek Seçmek,
B. Ödüllendirme
Ölçüt: 4. Ödüllendirme ve Koruma, 5. Onaylama,
C. Davranma
Ölçüt: 6. Seçime Göre Davranma, 7. Tekrarlama

Bu yaklaşımda yukarıdaki yedi basamaklı süreç kullanılarak öğrencilere değer öğretimi yapılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla uygulayıcı konumundaki öğretmen de öğrencilerin bu süreci tamamlamasına yardım ve rehberlik etmektedir. “Öğrenciler; değerleri ve değerleri arasındaki ilişkinin farkına varıp tanımlama, kişisel değer çatışmalarını ortaya koyup çözme, diğer insanlarla paylaşma ve değerlerine uygun olarak davranma konularında cesaretlendirilirler” (İşcan, 2007, s. 47). Yani “...neden ve nasıl soruları ile olası tercih seçenekleri üzerinde açıklamalar yapılarak değer seçimlerini dayatma olmadan kendi kendilerine, özgür iradeleri ile yapmaları sağlanır” (Karatay, 2011, s. 1402). Burada “özgür irade” ifadesi öne çıkar. Çünkü bu yaklaşımda öğretmen, öğrenciye doğrudan değer telkini yapmamaktadır.

Değer açıklama yaklaşımında amacın öğrencilerin kendi özerkliklerine ulaşmaları için gerekli şartları hazırlamak olduğunu dile getiren Afdal ise (2013, s. 347) ahlaki muhakeme için öğrencinin kendi muhakeme yeteneğinin geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Ona göre; muhakeme yeteneği en az iki aktivite modeliyle

gerçekleştirilebilir. Bunlardan birincisi, bireysel öğrenci için neyin değerli olduğunun aşikâr ve gerekçeli hale getirilmesi; ikincisi, potansiyel eylemlerin mantıksal sonuçları formüle edilip test edilmesidir.

Değer açıklama yaklaşımının hedeflerini ise Ziebertz (2013) şöyle açıklar:

Gençler geçmişte içselleştirdikleri değerler ve normlar konusunda düşünme yoluyla bilinçlendirilmeli ve günümüzün duyguları ve duyularını kullanarak tutarlılıklar ve tutarsızlıkların farkına varması sağlanmalıdır. Sonra bu tutarlılık ve tutarsızlıklar üzerinde ayrıntılı olarak çalışılması böylece gençlerin kendi kişisel kimliklerini bulmaları ve istikrarlı hâle getirmelerine imkân verecek bir düşünce, duygu ve karar birliği yaratılması sağlanmalıdır (s. 457).

Diğer değer öğretimi yaklaşımlarında olduğu gibi değer açıklama yaklaşımında da çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bunlar; “Grup tartışması, rol oynama, düşünce kâğıtları, açık-uçlu sorular, otobiyografi, oylama, görüşme, alıntılama (yorumsuz), öğrenci raporları vb.” olabilir (Bacanlı, 2006, s. 40).

2.5.3. Değer Analizi

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’e (2011, s. 121) göre analiz; çözümlene demektir. O halde bu yaklaşımda öğrencilerin mantıksal düşünme yollarına başvurarak birtakım çözümlenmelere gitmesi beklenmektedir. Bu doğrultuda Aydın ve Gürler de (2014, s.78-79)bu yaklaşımda öğrencinin gerçek ya da yapay bir sorunla karşılaştığında duygusal olmadan akılcı bir şekilde mantıksal düşünme süreçlerini kullanarak sorunu çözümlenmeye çalıştığını dile getirir.

Karşılaşılan sorunun analizi edilebilmesi için ise bir akıl yürütme sürecine ihtiyaç vardır. Öğrencilerin bu sürece uygun hareket etmesi analizin daha sağlıklı olmasını sağlar.

Analiz edilecek sorunun öğrencinin bilişsel ve duyuşsal gelişimine uygun olması gerekir. Bu sayede öğrencinin konuyu anlaması ve anlamlandırması daha kolay olacaktır. Bu konuda Akbaş (2004, s. 102)öğrencilerin oyun sahası dışında oyun oynamalarına neden izin verilmediği veya çalmaya neden izin verilmediği gibi konuların analiz edilebileceği örneğini verir. Böyle örnekler üzerinden değerlendirildiğinde değer analizi yaklaşımı, öğrencilerin gerçekte de yaşayabileceği problemleri çözmesi, öğrenmesi ve anlaması bakımından da etkilidir sonucu ortaya çıkar. Aynı şekilde Dilmaç’a (2007, s. 40) göre de öğrenciler, kendilerine sunulan ve önerilen değerleri öğrenmelerinin dışında, kendilerinin seçmiş oldukları değerleri de

öğrenmeye çalışırlar ki bu sayede öğrenilecek değerleri seçerken muhakeme ve akıl yürütme sürecini de kullanmış olurlar.

Sınıf etkinliklerinin çoğunda olduğu gibi örnek sorun çözümlenirken de öğrencilerin karşılıklı fikir alışverişinde bulunmaları mümkündür. Değer analizi yapılırken sınıf ortamı da önem kazanır. Çünkü müzakere ortamında fikirlerin serbestçe ve saygıyla dile getirilebiliyor olması gerekir. Bu bakımdan Ziebertz (2013, s. 460) değer analizi yaklaşımının; bütün tarafların birbirlerini eşit olarak gördükleri, birbirlerinin argümanlarına kendi argümanlarına muamele ettikleri şekilde muamele ettikleri ve bir temel konsensüsün mümkün olduğunu varsaydıkları ideal bir sohbeti öngördüğünü ifade eder.

2.5.4. Ahlaki Muhakeme

Ahlaki muhakeme yaklaşımı, bireye sunulan bir ikilem üzerinden gerçekleştirilen bir çalışma olduğu için literatürde ahlaki ikilem tartışması olarak da adlandırılmaktadır.

Bu yaklaşım "...Kohlberg'in ahlaki gelişimi açıklamak için ortaya koyduğu örnek olayların tartışılarak ahlaki değerleri öğretme esasına dayanmaktadır" (Aydın ve Gürler, 2014, s. 73). Aslında "Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı, Piaget'nin kuramının incelenmesi ve anlamlandırılmasıdır. Kohlberg de Piaget gibi çocuk ve yetişkinlerin, belirli durumlarda davranışlarını yöneten kuralları nasıl yorumladıklarını incelemiştir" (Senemoğlu, 1997, s.70). Kohlberg'e (1975) göre, ahlaki gelişimde üç düzeyden oluşan altı evre vardır. Bunlar şu şekildedir (Bacanlı, 2006, s. 31-32):

Tablo 1. 5. Kohlberg'e Göre Ahlaki Gelişim Evreleri.

1. Gelenek Öncesi Düzey: Bu düzeyde cezadan kaçınma ve ödül alma ağırlıktadır.

Birinci Evre: Dışarıdan dayatılan kurallara uygun olan ödül getiren, cezadan kaçındıran davranış ve olayların doğru ve iyi olduğu düşünülür.

İkinci Evre: Pazar değiş-tokuş ahlaki evresidir. Kişiye makul gelen iyidir. Kişinin davranışının makul ölçüde karşılık göreceği düşünülür.

2. Geleneksel Düzey: Toplumsal kuralları uygulayan düzeydir.

Üçüncü Evre: Akran grubunun ya da başkalarının onayını getiren durum ve davranışın iyi olduğu düşünülür.

Dördüncü Evre: Kanun, kural ve geleneklere uygun olanın iyi olduğunun düşünüldüğü evredir.

3. Gelenek Ötesi Düzey: Bu düzey ahlaki kuralların baskın olduğu bir düzeydir.

Beşinci Evre: Toplumsal anlaşma ve kişi hakları dikkate alınır. İyi olanın toplumsal uzlaşmayı sağlamak için konmuş kurallara uygun olduğunun düşünüldüğü evredir.

Vurgu, kuralın işlevi üzerindedir.

Altıncı Evre: İyi olanın kişisel, genel ahlak ilkelerine uygun ve onlarla tutarlı olduğu kabul edilir.

Tablo 1.5'ten anlaşılacağı üzere gelenek öncesi düzeyde ceza ve ödül, geleneksel düzeyde toplumsal kurallar, gelenek ötesi düzeyde de ahlaki kurallar baskındır. Senemoğlu'na (1997, s. 71) göre; her düzey kendinden önceki döneme dayanmakta, kendinden sonraki döneme de temel oluşturmakta fakat aynı kişi, farklı durum ve zamanlarda farklı aşamalarda davranış gösterebilmektedir. Çiftçi (2003, s. 53) ise bu gelişim sürecinin evrensel olduğunu, her insanın sırasıyla farklı basamak ve boyutlarda bulunduğunu fakat gelişimin son noktası ve temposunun kişiden kişiye ve kültürden kültüre değişebileceğini ifade eder.

Bu yaklaşımın değerler eğitimine yansımaları ise elbette öğretmenin yardımıyla olacaktır. Adından da anlaşılacağı üzere öğrencilerin muhakeme yapabilmeleri için öğretmenin bu yaklaşıma uygun öğrenme ortamı oluşturması gerekir. Bundan sonra "...öğrencilere ikilemlerle durumların yer aldığı hikâyeler, örnek olaylar verilerek onların düşünerek, tartışarak ideal olan değere ulaşmaları sağlanır" (Karatay, 2011, s. 1403). Burada konu, muhakeme edildiği için öğrencilerin ikilemlerle durumdan hangisini seçtiğinden çok o seçime hangi düşüncelerle ulaştıkları önem kazanmaktadır. Aynı şekilde İşcan (2007, s. 35) bu yaklaşımın amacının; üst düzey değer dizisine dayanan karmaşık ahlaki muhakeme geliştirmede öğrencilere sadece yardım etmek ya da onların nedenlerini başkalarıyla paylaşmasını sağlamak değil, aynı zamanda muhakeme düzeylerindeki değişimi de geliştirmek olduğunu dile getirir.

2.6. Bahaeddin ÖZKİŞİ

2.6.1. Bahaeddin ÖZKİŞİ'nin Hayatı

Mehmet Bahaeddin Özkişi¹, 19 Haziran 1928'de Manisa'ya bağlı Demirci ilçesinde dünyaya gelir. Babası Ömer Lütfi Efendi ve annesi Azize Hanım'ın üçüncü çocuğudur (F. Özden Özkişi, 2007, s. 11).

Yazarın kendisi ve ailesiyle ilgili ise Yardım (2012) şu bilgileri verir:

Demirci Nakşî şeyhlerinden Hacı Hâlid Efendi'nin torunu, Fatih dersiâmlarından Ömer Lütfi Efendi'nin oğludur. Dedesinin babası Ömer Efendi Bağdat'tan büyük mutasarrıf Mevlânâ Halid'ten vazife alarak manevi bir işaretle Demirci'ye yerleşti. Babası Hacı Hâlid Efendi'nin vefatı ile on altı yaşında Bursa Medresesi'ne kaydolan Ömer Lütfi Efendi, daha sonra İstanbul'a gelip okudu. Balkan ve Birinci Cihan harpleri dolayısıyla tahsili uzun sürdü. Dinî ilimlerde kendisini geliştirdi, ilmihâl yazdı (s. 36).

Yazarı ailesinin gözbebeği olarak nitelendiren eşi Fatma Özden Özkişi Mehmet Bahaeddin'in eğitim hayatının altı yaşında 20.İlkokul adlı okulda başladığını belirtir. Yine eşi; yazarın şimdiki adı ile Ahmet Rasim Ortaokuluna devam edip son olarak liseyi de Sultan Ahmet Sanat Enstitüsünü bitirdiği (1946) bilgisini verir (F.Ö. Özkişi, 2007, s. 13-14). Yazarın hayat öyküsü incelendiğine onun çok farklı ve çeşitli işlerde çalıştığı görülür. Erbay'ın (2007, s.1-2) verdiği bilgiye göre Özkişi; Sanat Enstitüsünün "Özel Tesviyecilik" şubesinden mezun olur olmaz Devlet Deniz Yollarında işe başlar. 1948'e kadar bu müessesenin fabrika havuzlarında, deniz altı gemilerinde ve istim makinelerinde deniz tesviyecisi sıfatı ile ustalık yapar. Buradan bir süre sonra istifa ederek Evren Çivi Fabrikası'nda kalıpcı olur. Eşi Fatma Özden Özkişi (2007, s. 16-17) yazarın bu dönemde Erzurum'a askere gittiğini, 1950'de terhis olduktan sonra da camcı, halıçı dükkânı açarak ticarete atıldığını fakat muvaffak olamadığını belirtir. Gümüş de (2006, s. 14) Özkişi'nin 1951'den 1955'e kadar Devlet Hava Yollarında oto makinisti olarak çalıştığını ardından istifa ederek çeşitli alet, erdevat, gazocağı vs. tamirciliğine başladığını fakat dükkânın istimplâk edilmesi ile 1956'da bu işi de bıraktığını ifade eder. Bu olaydan sonra yazarın iş hayatıyla ilgili şu bilgilere ulaşılır:

¹Kaynaklarda Bahaeddin Özkişi'nin doğduğu yer ve eğitim aldığı ortaokulun adı hakkında farklı bilgilere rastlanmış olup bu bilgi için eşi Fatma Özden Özkişi tarafından hazırlanan "Anılarla Bahaeddin Özkişi'yi Anma" eseri temel alınmıştır.

Aynı gün İ.T.Ü. Makine Fakültesi“Malzeme ve İkmal Usulleri Enstitüsü” müdürlüğünebaş vurarak münhal bulunan kaynakçı ustalığına tâlip olur. Yapılan imtihanda başarı gösterir. 19 Eylül 1956 bu müessesede kaynakçı ustası olarak göreve başlar. Daha sonra fakülte bünyesindeki ‘Kaynakçılık ve Kaynak Tekâmül Kursları’nı bitirerek, fiili hizmete devamla “Kaynak Öğretmeni” hüviyetini kazanır. (F. Özden Özkişi, 2007, s. 18)

Gümüş (2006, s. 14), Özkişi’nin 1960 ile1962 tarihleri arasında Almanya’da Elektrik Ark Kaynak Okulu’nda eğitim gördüğü ve yurda dönünce kaynak laboratuvar şefliğine tayin edildiği bilgisini verirken Yardım (2012, s. 36), yazarın ölünceye kadar da bu işle meşgul olduğunu belirtir. “Babası vefat ettikten sonra annesi ile yaşayan Özkişi, yeğenine özel matematik dersi veren Fatma Özden Hanım ile tanışır. Kısa bir süre sonra evlenen çiftin (1969) bir kızları olur” (Erbay, 2007, s. 3).

Kırsacık ömrüne bir hikâye kitabı ve üç roman sığdıran yazarın vefatıyla ilgili Gümüş (2006) şu bilgileri verir:

Mehmet Bahaeddin Özkişi 10 Kasım 1975 tarihine Hakk’ın rahmetine kavuşur. Cenazesini İskenderpaşa Camii’nin rahmetli imamı Mehmet Zahid Koktu Hocaefendi Fatih Camii’de kıldırmıştır. Cenaze namazından sonra Edirnekapı Mezarlığı Sakızağacı Şehitliği’nde babası ve annesinin yanına defnedilir. (s. 15)

2.6.2. Bahaeddin ÖZKİŞİ’nin Sanatı

Bahaeddin Özkişi’nin hayatı incelendiğinde onun yalnızca edebiyatla değil sanatın farklı alanlarıyla da ilgilendiği görülür. Doğuştan sanatçı bir ruha sahip olduğu aşikâr olan Özkişi’nin yazarlığa ilgisi de küçük yaşlarda başlar. Yazarın eşi F. Özden Özkişi’nin (2007, s. 14-15) verdiği bilgiye göre; küçüklüğünden beri eline geçen her şeyi okuyan zamanla bu ilgisinin yanına yazarlığı da ekleyen Bahaeddin Özkişi, gerek okul yıllarında gerekse iş hayatında yaşadıklarından çok etkilenir ve bu onun yazarlığının sermayesi olur.

Bahaeddin Özkişi yazarlık denemelerine, yaşadığı olayları kaleme almaya çalışarak başlar. Issı (2012, s. 6), Özkişi’nin ilk roman denemesini Sultanahmet Sanat Enstitüsü’nde okuduğu yıllarda okulun atölyesinde meydana gelen ölümlü, yaralanmalı bir patlamayla ilgili gözlemlerini dile getirmeye çalışırken yaptığını, yayınlanmayan bu çalışmaya rağmen yazarın küçük öyküler yazmaya devam ettiğini ifade eder. “Ortaokul yıllarından itibaren sarıldığı kaleme 1950’lerden sonra tam mânâsıyla asılır. 1960-1965 yılları arasında Yusuf Ziya Ortaç’ın sahibi ve yöneticisi olduğu Akbaba dergisinde mizahî hikâyeleri yayımlanır” (Yardım, 2012, s. 36-37).

Buradan anlaşıldığı üzere Bahaeddin Özkişi, neredeyse hayatının her anında yazarlıkla iç içedir. Nitekim bunu eserlerinden de anlamak mümkündür. F. Özden Özkişi de (2007, s. 58-59) yazarın, uzun süre cesaretlendirilmeye ve teşvike ihtiyaç duyduğunu hatta Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kendisine “Devam et evladım, sen on Sait Faik edersin.” şeklinde aldığı övgü ile yazmaya devam ettiğini ifade eder.

Bir dönem eğitim için Almanya'ya giden yazarın orada yaşadıklarının verdiği duygu ve düşünceleri eserlerine yansıttığı görülür. Bu durum özellikle hikâyelerinde fazlasıyla belirgindir. Issı'ya (2012, s. 7-8) göre de “Orada bulunduğu süre zarfında Batı dünyasını daha yakından görmek, ruhunu fark etmek fırsatı bulan Özkişi, dönüşünde yazdığı öykü ve romanlarında bu tecrübesinden özellikle Doğu ve Batı'yı karşılaştırmak, millî, manevîyozlaşma ve yabancılaşma'yı derinliğine anlatmak bakımından çokça istifade etmiştir.”

Özkişi, yazın hayatına hikâyelerle başlasa da edebiyatımıza üç roman kazandırır. Hikâyelerinde olduğu gibi romanlarında da günlük hayattaki olaylardan etkilendiği görülür. Aslında bu durum eserlerindeki olay, mekân ve karakterlerin çokluğu ve farklılığıyla da kendini gösterir. Yazar, günlük hayatta sıklıkla karşılaşılabilecek olay ve durumlar, karakterlerin psikolojik tahlilleriyle birlikte anlatılabilmektedir. Aynı şekilde Erbay da (2007, s. 7) yazarın, birçok kişinin farkına varmadığı sıradan insanları dahi ele alırken çok da enteresan olmayan konuları, kendine has ince üslubu ve farklı bakışı ile dile getirdiğini belirtir. Yine o; Bahaeddin Özkişi'nin sıradan insanları ve konuları ele almış olmasının ilk bakışta halk diliyle yazıyor olma ihtimalini akla getirdiğini fakat yazarın halkı anlatırken yer yer sanatlı ifadelerden de faydalandığını vurgular.

Yazarın günümüzü anlattığı eserlerinin yanında tarihi konulara da eğilen iki romanı vardır. Bu anlamda Köse Kadı ve Uçtaki Adam romanları Özkişi'nin tarihi konulara ilgi duyduğunun göstergelerindedir. Eşi F. Özden Özkişi de (2007, s. 66) Bahaeddin Özkişi'nin; atalarının yaşayışları, hayat tarzları, sosyal yaşantıları, duygu ve düşünceleri ile fazlasıyla ilgilendiğini ve bu yüzden edebiyattaki tarihî roman boşluğunu kapatmak istediğini belirtir. Yardım'ın (2012, s. 38) verdiği bilgiye göre; bu romanlarını da kişiliğine ve fikirlerine saygı duyduğu Samiha Ayverdi'nin talebi üzerine yazmıştır.

Özkişi'nin hayatı boyunca farklı konulara ilgi duyması ve bunlarla ilgili eser vermesinden onun çok yönlü bir kişilik olduğu sonucu ortaya çıkar. Yazarın; dinî, tasavvufî, edebî, tarihî, psikolojik, sosyolojik eserleri zevkle okuduğunu ifade eden F. Ö. Özkişi (2007, s. 5-6) ayrıca onun; Mevlâna, Muhyiddin-i Arabî, Rabindranath Tagore, Franz Kafka, Rainer Maria Rilke, Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi şahsiyetlere de ilgi duyduğuna dikkat çeker. Yine eşinin ifadelerinden yola çıkılarak Bahaeddin Özkişi'nin müzik dinlemeyi sevdiği; resim, boyama, çini ve ahşap çalışmaları yaptığı; kilim, cecim, halı desenlerine alaka gösterdiği bilgisine ulaşılır.

Görüldüğü üzere Özkişi'nin sanata olan ilgisi onun farklı alanlarda da eser vermesinde etkili olmuştur. Gök'ün (2007, s. 7) dile getirdiği gibi Bahaeddin Özkişi, bir dönem cam üzerine tezhip çalışmalarıyla uğraşmış aynı zamanda eski İstanbul evlerinin maketlerini de üç boyutlu ve dört cepheli olarak yapmaya çalışmıştır. “Aslında bu çalışmalarını, salt kaybolan bir mimari anlayışını yarına taşımak olarak değil, bu kurguyu oluşturan hayat yapılanışını ve bu yapılanışıyla eski İstanbul'u sonsuzlaştırmak özleminin yansması gibi değerlendirmek gerekir. Öykülerinin bazılarında ve *Sokakta* adlı romanında, bu hassasiyetini satırlarda yansıtırken, maket evlerde görsel zemine taşımaktadır” (Issı, 2012, s. 8).

Bahaeddin Özkişi'nin 1960- 1975 yıllarında arasında yaptığı bu dört maket evi şu şekildedir (F. Ö. Özkişi, 2007, s. 157-158):

- 1- “İstanbul, Fatih'teki kendi evi (Ahşap oduncu dükkânı üzerinde iki ahşap katlı).
- 2- İki katlı, alt kat kârgir üst kat çeşmeli ev.
- 3- Yatırlı ev (iki katlı ahşap ev).
- 4- Edirne'de Müftü Ali Bey'in evinin bir örneğidir”.

2.6.3. Bahaeddin Özkişi'nin Eserleri

Bahaeddin Özkişi'nin “Köse Kadı”, “Uçtaki Adam” ve “Sokakta” adlı üç romanı ile; “Göç Zamanı” adlı bir hikâye kitabı vardır.

Eşi F. Özden Özkişi'nin (2007, s. 59-60) verdiği bilgiler doğrultusunda yazar hakkında şunlar söylenebilir: Bahaeddin Özkişi'yi yazmaya yönelten onun içine

kapanık, hisli, alıngan fakat çok terbiyeli yapısıdır. Gördüklerini, duyduklarını, hayal ettiklerini yıllarca kaleme alan yazar, tüm yazılarını sürekli düzeltir, tekrar tekrar yazar ve çoğu zaman kendine saklar. Fakat yine de dostlarının teşvikiyle bazı dergilerde (Akbaba Dergisi gibi) kısa yazıları çıkar. Yazarın ilk eseri, 1959 yılında kendi imkânlarıyla bastırıldığı bir hikâyeye kitabıdır. Evlendikten sonra eşinin yardım ve desteğiyle yazma çalışmalarını hızlandıran Özkişi; romanlarını da bu dönemde yazar.

2.6.3.1. Köse Kadı Romanı

“Köse Kadı” romanı on altıncı yüzyılda Osmanlı Devleti’nin sınır boylarında (Macaristan ve çevresi) geçen birtakım casusluk faaliyetlerini ve ülkelerin bu bölgelerdeki güç mücadelelerini konu alır. Yardım’ın da (2012, s. 38) belirttiği üzere yazarın Samiha Ayverdi’nin tavsiyesi üzerine kaleme aldığı “Köse Kadı”, ilk baskısını da 1974’te yapar.

“Köse Kadı” konusunu tarihten alan hayal ürünü bir kurgudan oluşur. Buna rağmen içinde Türk tarihi ve kültürüyle ilgili bilgiler de mevcuttur. Türk-Macar ilişkisi bağlamında millî, manevi ve kültürel değerler ile İslamiyet kavramları üzerinde sıklıkla durulmuştur. Yazar, bu konulardaki fikirlerini kimi zaman açıkça kimi zaman da roman kahramanlarını konuşurmak suretiyle dile getirir. Yardım’a (2012, s.37) göre de yazar, eserlerinde Rumeli fütuhatının ana noktalarını çok sağlam bir şekilde işler ve Osmanlının serhat boylarındaki kahramanlıklarını destansı bir dil ve ifade ile anlatır. “Köse Kadı”yı roman unsurları bakımından inceleyen Erbay (2007) ise bu konuda şunları söyler:

Eserde yer alan roman unsurlarını kurmaca ve gerçeklik noktasında değerlendirirken kahramanların çoğu kurmaca iken, mekânlar ve onların özellikleri, oralarda yaşananlar –nispeten-yüzyılın özelliklerini göstermekten uzaktır. Zamana ait tarihî veriler yazarın isteği doğrultusunda şekillenirken birbir gerçeklikten de kopuk değildir. Yazar, kısacası anlatmak istedikleri için tarihi bir fon olarak kullanmak yerine–çoğu zaman yapıldığı gibi–oradan aldığı sosyo-kültürel malzemelere, hayalî kahramanlarla ve olaylarla roman kurgusunu oluşturur (s. 23).

“Köse Kadı”; yazarın ilk romanı olmasına rağmen Yardım’ın da (2012, s. 41) belirttiği üzere sürükleyici bir anlatım, akıcı bir üslûp, titiz bir dile sahiptir.

“Köse Kadı” romanının özeti şu şekildedir:

1577 yılının yaz aylarında Kont Gall Adam, Macaristan Yanıkkale’ye doğru yola çıkar. Onu orada kale kumandanı olan babası Başpiskopos Griyoroçzi Vinçze beklemektedir. Yanıkkale’ye çok yakın bir yer olan İstolni-Belgrad ise Osmanlı himayesine girmiş bir Macar beldesidir. Bu belde, Kale Kumandanı Ali Bey ve onun hocası Köse Kadı tarafından yönetilmektedir. Bu iki beldenin kumandanları arasında ise amansız bir mücadele vardır. Bu sırada İstolni-Belgrad’ın en önemli kişisi bilge Köse Kadı Yanıkkale’de -Macar elinde- esirdir.

Başpiskopos Griyoroçzi Vinçze kale yönetimini oğlu Kont Gall Adam’a teslim eder. Kont Gall Adam ise kendine verilen kale yönetimi görevini babasından çok farklı şekilde yapmaya başlar. Babası ve askerler tarafından bu durum hoş karşılanmaz. Bu sırada bir gece Yanıkkale’ye baskın olur, kaleden Köse Kadı ve Kont Gall Adam kaçırılır. Babasının masum insanlara işkenceleri yüzünden zaten hastalanan Kont Gall Adam, baskın olayından sonra iyice kötüleşir. Neyse ki Türkler ona esir gibi değil, bir yakınları gibi ilgi gösterir. Bu sırada İstolni-Belgrad kalesi kumandanı Ali Bey, İstanbul’dan gelen Şeyh Necmettin ve kızını misafir eder. Onlara kalacakları yer ayarlanır. Şeyh Necmettin de Köse Kadı, Rahip Milko ve Ali Bey’in samimi sohbetlerine dâhil olur. İçinde hem Hristiyan Macar olan Rahip Milko, hem de Müslüman Türklerin olduğu bu arkadaş grubu birbirinin inanç ve yaşayışına saygı duymakta, hoşgörü ve iyi niyet adına herkese örnek olmaktadır. Zaten Türk yönetimindeki bu Macar beldesinde tüm halk mutlu ve yönetimden memnundur. Hatta tüm halk birlik, beraberlik ve dostluk içinde yaşamaktadır. Bir müddet sonra Ali Bey, Şeyh Necmettin’in kızı Şeyma’ya talip olur ve evlenirler. Düğünde ise, Macar-Türk demeden herkes eğlenir ve mutlu olur. Tüm bunlar yaşanırken bir tarafta Yanıkkale kumandanı Başpiskopos ortadan kaybolur. Duruma Arşidük Karoli el koyar ve oraya yeni kale kumandanı atanır. Meğer, Başpiskopos baskın günü herkesten gizlediği hazine odasında mahsur kalarak can vermiştir.

İstolni-Belgrad’da hâlâ esir olan Kont Gall Adam, Türklerin kendisine çok iyi davranmasından kuşkulunmaya başlar. Durumu anlamak için Şeyh Necmettin Efendi’ye gider. Kont Gall Adam, kalede kaldığı zamanlarda tesadüfen bulduğu mektupları ona okutur. Türkçe yazılmış bu metinlerin, annesi tarafından kendine yazıldığı anlaşılır. Kont Gall Adam, babasının bir Alman şövalyesi olduğunu ve

annesinden sonra öldüğünü sanmaktadır. Onların ölümünden sonra da Başpiskopos'un evlatlığı adı altında yetiştirilmiştir. Fakat mektupla beraber tüm gerçek ortaya çıkar. Aslında Kont Gall Adam, Ali Bey'in yeğenidir. Ali Bey'in kız kardeşi yıllar önce Başpiskopos tarafından tecavüze uğrayarak hamile kalır ve Kont Gall Adam'ı doğurur fakat yaşadıklarına dayanamayarak intihar eder. Bu sırada Arşidük Karoli isimli Macar yönetici tüm olanlardan sonra Kont Gall Adam'dan umudunu kesmiştir. Kont Gall Adam'ın kendilerine ihanet ettiğini düşünerek öldürülmesini ister. Türkler de boş durmaz. Hem kaleyi hem Kont Gall Adam'ı koruyup kollarlar. Ali Bey'in sağ kolu Martali Matyas'ın casusluk oyunları sayesinde çeşitli zaferler kazanırlar. Artık Yanıkkale de Türk kontrolü altındadır. Bir müddet sonra Türkler, Macar Kralı'nın tacını çalmaya çalışır fakat başaramazlar. Bu sırada Ali Bey'e de başarısız bir suikast girişimi olur. Tüm bunlar yaşanırken Kont Gall Adam, vatani olarak gördüğü Macaristan'ın geleceğini düşünmek için İstanbul'a inzivaya çekilmeye gider. Ali Bey ve Köse Kadı ise onu yakından takip ettirir. Çünkü vicdanlı ve adaletli Kont Gall Adam'ı Macaristan 'ın kurtarıcısı olarak görmektedirler. Onlar Kont Gall Adam'ın haberi olmadan bu amaç için her daim çalışırlar.

Bir gün Rahip Milko ve Köse Kadı aynı rüyayı görürler. Bunun üzerine ikisi birden Şeyh Necmettin'e giderler. Hepsi buluşunca Ali Bey de gelir ve onlara Osmanlı Sultanı'nın öldüğünü bildirir. Bunun üzerine Köse Kadı'nın üzüntüden ağzından kaçıracağı söz ile onun sultanın kardeşi olduğu ortaya çıkar. Rahip Milko ve Köse Kadı'nın rüyalarında düşen ilk ay Sultan, ikinci ay ise Köse Kadı'dır. Rüyada ikinci ayın Kâbe'ye düşmesi Köse Kadı'nın Kâbe'ye çağrıldığı ve orada can vereceği olarak yorumlanır. Köse Kadı da Allah'tan gelen çağrıya icabet gerek diyerek hiç düşünmeden ertesi sabah gizlice yola çıkar.

2.6.3.2. Uçtaki Adam Romanı

“Uçtaki Adam”, “Köse Kadı” romanının devamıdır. Fakat “Uçtaki Adam” romanında olay, karakter ve mekân öğeleri daha fazladır. İlk roman; başkahraman Köse Kadı'nın Kâbe'de öleceği ima edilerek bitirilir. “Uçtaki Adam” romanında ise bu önemli karakterin yaşarken yaptıkları ve konuştukları olaylara yön vermeye devam eder. Ayrıca “Uçtaki Adam” romanına yeni karakterler de dâhil olur ki bunlar son derece etkilidirler. “Köse Kadı”nın aksine bu romanda olaylar Macaristan ve

çevresi ile sınırlı kalmaz, İstanbul'a da sıçrar. Yazar Osmanlı Devleti'nin yönetimini, dönemin toplumsal yapısı ve değerlerindeki birtakım değişimleri “Uçtaki Adam” romanında anlatır. F. Özden Özkişi'nin (2007, s.71) verdiği bilgiye göre, yazarın “Uçtaki Adam” romanı 1975 yılında okuyucunun beğenisine sunulmuştur.

“Uçtaki Adam” romanının özeti ise şu şekildedir:

Köse Kadı, İstolni-Belgrat'tan ayrılmış uzun zaman olur. Kale kumandanı Kara Ali Bey ve kaledeki Macarların din adamı Rahip Milko, adeta amaçsızca yaşamaktadır. Köse Kadı'nın gidişi onları derinden sarsar. Bir gün İstolni-Belgrat'a İstanbul'dan bir misafir gelir. Murat Bey adındaki bu misafir, Köse Kadı'nın yıllar önce eğittiği bir cengâverdir. Kara Ali Bey, Murat Bey'i İstolni-Belgrat'ta kalmaya ikna etmeye çalışırken, kalenin düşmanlarca sarıldığı haberi gelir. Bu mücadele Murat Bey'in zekâsı ve cesareti sayesinde ucuz atlatılır. Murat Bey, zaten Macaristan'da görev yapmak üzere çok önceden Köse Kadı tarafından görevlendirilmiştir. Kalede kaldığı süre içinde herkes tarafından çok sevilen Murat Bey, en çok Rahip Milko ile anlaşır. Bir müddet sonra Kara Ali Bey; Murat Bey'i, Rahip Milko ve Hristiyanlık dini ile fazla ilgilendiği bahanesiyle kaleden uzaklaştırır. Görev icabı olan bu durum Ali Bey'i yine de çok üzer. Ardından oğlu Ahmet'i de Murat Bey'in yanına gönderir. Murat Bey -Macar deyimiyle Marat Bey- Kont Gall Adam'ın yanındaki bir çiftliğe yerleşir. İkisinin arasında güzel bir dostluk başlar.

Kara Ali Bey artık iyice yaşlanır. Onun yerine kale kumandanlığına Hüsrev Paşa tayin edilir. Rahip Milko, Ali Bey ve Şeyh Necmettin'in dostluğu ise aralıksız devam eder. Yine bir gün hep birlikte otururlarken Ali Bey'e bir paket gelir. Köse Kadı, Kabe'de vefat etmiştir. Paketin içinden bir defter çıkar. Köse Kadı'ya ait olan bu defteri birlikte okurlar ve çok sevdikleri Köse Kadı'yla ilgili tüm sırları öğrenirler. Aslında Köse Kadı, Selim Han'ın oğludur. Selim Han, şehzade iken Köse Kadı'nın annesiyle nikâh kıyar fakat sarayın baskısından dolayı onları İstanbul'a aldırılmaz. Köse Kadı'nın canı ve kimliği Lala Hüseyin Paşa tarafından korunur. Hatta Selim Han bile Köse Kadı ve annesini öldü olarak bilir. Lala'nın tavsiyeleriyle Köse Kadı, Osmanlı'nın serhat boylarına gelir ve burada din ve vatan için çalışma kararı alır. Bu bilgilerden sonra Köse Kadı'ya olan özlem ve saygı bir kat daha artar.

Bu sırada Osmanlı'nın Macar Beldelerinde mücadele devam etmektedir. Sınır boylarının bir diğer cengâveri Martaly Matyas, Macar kılığında bir Türk casustur.

Martaly Matyas ve Murat Bey, Osmanlı'da artan rüşvet, adam kayırma, ahlaksızlık gibi birtakım sorunlardan çok rahatsızdır. Onlar, bu durumu sebebini Padişah'ın yakınındaki menfaatçi ve ahlaksız insanlarda bulur. Bu kötü gidişi engellemek amacıyla bir haber alma teşkilatı kurmaya karar verirler. İstanbul'da çalışacak olan bu teşkilatın başına Martaly Matyas geçer. Martaly Matyas, vatansever bir Macar kılığına girip Kont Gall Adam'ı bulur ve onunla dost olur. Çünkü Türkler, Macaristan'ı iyi yürekli bir liderin yani Kont Gall Adam'ın yönetmesini istemektedirler. Bu arada Osmanlı Devleti, Macaristan ve Avusturya savaş hazırlıklarına başlar. Uçlardaki Türk yönetici ve askerler, bu savaştan özgür bir Macaristan çıkmasını istemektedir. Fakat Macaristan'da gözü olan diğer devletler onlar için tehlike arz eden Kont Gall Adam'ı oyun dışı bırakmaya çalışırlar. Bir taraftan Osmanlı da kendi iç sorunlarıyla mücadele etmektedir. Sarayda veziri azam değişikliği olacaktır. En uygun aday ise uçlarda çeşitli zaferlere imza atan Bosna Beyler Beyi Telli Hasan Paşa'dır. Fakat onun yerine; yeteneksiz, bencil, hırslı Koca Sinan Paşa veziri azam olur. Yeni veziri azamla Telli Hasan Paşa zıt taraftır. Yeni vezir, Avrupa'yı dize getiren Telli Hasan Paşa'ya Avusturya savaşında yardım etmez. Osmanlı bu savaşta büyük yara alır ve Telli Hasan Paşa şehit düşer. Bu durum, Osmanlı'yı uçlarda zayıflatır.

Osmanlı'ya bir darbe daha vurmak isteyen Viyana Harp Şurası, Yahudi projesi isimli bir felaket projesi gerçekleştirir. İspanya'daki veba salgınından arta kalan hasta fareler Komaran'a salınır. Hastalık uçlarda halkı kırıp geçirir. Murat Bey, sokaklarda insanlara yardım ederken, Kont Gall Adam, hastalığın fakir ve pislere geldiğini düşünerek evinden çıkmaz. Ta ki Martaly Matyas'ın vebadan öldüğünü görene kadar. O günden sonra Kont Gall Adam da Martaly Matyas gibi halka yardım eder ve nitekim dört ay sonra salgın sona erer. Kont Gall Adam ise Martaly Matyas'ın öldüğü gün gördüğü rüyanın peşinden İstanbul'a doğru yola çıkar çünkü rüyasında Köse Kadı, Şeyh Necmettin ve annesi onu İslam'a çağırmıştır. Bu sırada Komaran'a içinde kibirli bir Türk Beyi'nin olduğu bir gemi yaklaşmaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki Osmanlı kötü yöneticilerle uçlardaki heybetini kaybetmek üzeredir. Buna karşın 'Köse Kadı' ve arkadaşlarının yetiştirdiği cengâverler hâlâ görevlerinin başındadır.

2.6.3.3. Sokakta Romanı

Bahaeddin Özkışı'nın "Sokakta" romanı Batılılaşmanın verdiği toplumsal değişimi konu alır. "Köse Kadı, Uçtaki Adam" romanlarında tarihi konuları ele alan yazar, "Sokakta" romanında günümüze yönelir. Romanda toplumsal değerlerin bozulması "ONLAR"ın (şeytan ve cinler) yaptığı kötülükler bağlamında anlatılmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle "Eser, yazarın tarihî romanlarından farklı olarak dinî, tarihî ve millî bütün kültürel motifleri içinde barındıran sosyal içerikli bir eserdir" (Erbay, 2007, s. 11).

Eşi Fatma Özden Özkışı'nın (2007, s. 74) verdiği bilgiye göre yazar, "Sokakta" romanını 1974'te Peyami Safa Roman Yarışması için Ötüken Yayınevi'nden gelen teklif üzerine yazmıştır. Eser 1975 yılında da basılmıştır.

Özkışı'nın tasavvufî fikirlerinin en çok hissedildiği bu eserinde başkahraman; yaratılanlardan yola çıkarak dünyayı, insanı ve âlemi tanımaya çalışan bir karaktere sahiptir. Eserin uzun bir bölümü de kahramanların "Onlar, Değişim, Doğu, Batı" kavramlarını irdeledikleri anlatımlarla geçer. Bu bölümler psikiyatrist ve diğer karakterlerin konuşturulmasıyla geçen psikolojik anlatımlar ya da başkahramanın iç sesinden oluşur. Bir taraftan da romanın olay unsuru olan cinayet olayı da aydınlatılmaya çalışılır. Bu şekilde roman, okuyucuyu sıkmayan sürükleyici bir hal alır. Erbay'a (2007, s.12) göre de eserde; inançlı insanın birleştiği yer sokaktır ve eskiden var olana sahip çıkmak da bu yüzden önemlidir. Yine Erbay, yazarın mâziden gelenleri nöbet tutarcasına koruması ve kültürel yozlaşmaya 'dur' demesinin Tanpınar'la benzerlik gösterdiğini ifade eder.

Yardım'ın (2012, s.38) belirttiği üzere; "Sokakta" romanı 1975 yılında Peyami Safa Roman Yarışması'nda "Başarı Ödülü"ne layık görülmüş olup Milli Eğitim Bakanlığının 2004 yılında yayınladığı '100 Temel Eser' listesine de girmiştir.

Yazarın ölmeden hemen önce başladığı ahilik konulu roman çalışması ise yarım kalmış fakat Bahaeddin Özkışı'nın anısına eşi tarafından hazırlanan kitaba eklenmiştir.

"Sokakta" romanının özeti şu şekildedir:

Komiserin çocukluğunun geçtiği sokakta yaşlı bir kadın vahşice öldürülür. Bu kadın, komiserin çocukluk arkadaşının annesidir. Katil zanlısı da komiserin çocukluk

arkadaşıdır. Komiser, çocukluk arkadaşıyla üç yıl sonra bir karakol odasında yeniden bir araya gelir. Arkadaşı cinayeti işleyenlerin “ONLAR” olduğunu söyler. “ONLAR” olarak bahsedilen cinler ve şeytanlardır. Komiser, bu sözleri akıl dışı bulur. Fakat cinayet aleti ortada yoktur. Üstelik otuz yıl önceden tanıdığı arkadaşı bu kadar canileşecek kadar değişecek biri değildir.

Komiser önce olayın olduğu eve gider. Orada mekanik bir ses, ona cinayeti kendilerinin işlediğini söyler. Bu ses ‘ONLAR’a aittir. Komiser bir dahaki sefer arkadaşını akıl hastanesinde bulur. Olayın ardından çocukluk arkadaşı akıl hastanesine yatırılmıştır. Komiser, zaman zaman akıl hastanesine gidip arkadaşıyla konuşarak olayı çözmeye çalışır. Komiserin arkadaşından sorumlu doktor da bu konuşmalara katılır. Bu üç kişi yalnızca cinayetle ilgili değil; hayat, değerler ve insanlar üzerine de konuşurlar. Komiserin arkadaşı maddenin arkasındaki manayı arayan biridir. O, Allah’a ve manevi değerlere çok bağlıdır. Kendini yaşadığı sokağın değerlerini koruyan bir nöbetçi gibi görür. Bu fikirler komiser ve doktoru da etkilemektedir. Fakat düşünmek vakit yoktur. Olayı bir an evvel çözmek isteyen komiser suç aletini bulmak için sokağa tekrar gider. O sokakta yaşayan bazı kişiler de suçluyu cinlerde bulmaktadır.

Bir gün doktor, komiseri arar. Komiserin arkadaşı uzun süredir konuşmamaktadır. Arkadaşı, komisere cinlerin kendini rahatsız ettiğini söyler. Bu olayla birlikte komiser, arkadaşının anlattıklarıyla daha çok ilgilenmeye başlar. Bunun üzerine komiser sokağa geri döner. Küçük Bey ismiyle tanınan bir kişi, komiserin arkadaşını cinayetin işlendiği saatte türbede gördüğünü söyler. Böylelikle komiserin arkadaşının suçsuz olduğu ispatlanır. Sıra asıl katili bulmaya gelir. Komiser araştırmalarına devam ederken sokak sakinlerinin verdiği bilgilere göre cinayet aydınlanmaya başlar. Komiser, cinayete kurban giden kadının koynunda çok önemli bir şeyler sakladığını öğrenir. Büyük oğlu da cinayetin olduğu gün lacivert takım elbisesiyle annesini ziyarete gelmiştir. Bu anlatılanlar komiserin cinayet mahallinde bulunduğu lacivert düğme ile doğrulanır. Komiser, bunun üzerine yanına bir de yardımcı olarak maktulün büyük oğlunun evine gider. Fakat adam, komiseri silahla yaralar ve yardımcı memuru da öldürür. Komiser kırk beş gün sonra iyileşip hastaneden çıktığında arkadaşı da suçtan aklanarak akıl hastanesinden taburcu olur. Fakat komiserin arkadaşı kendi yoluna gitmeyi tercih eder. Doktor ve komiser ise birlikte hareket etmeye karar verirler.

Araştırmalarını derinleştiren komiser, Küçük Bey'den şüphelendiği için adamın evini takip ettirmeye başlar. Çünkü Küçük Bey'in bir şekilde cinayete karıştığını düşünmektedir. Küçük Bey, komisere dadısına ait büyü bir kıldan bahseder. Bu kıldan istenen dilek, mutlaka gerçekleşmekte fakat kıl buna karşılık kurban istemektedir. Aslında daha önce Küçük Bey'in dadısı da şüpheli bir şekilde ölmüş fakat bu olayla kimse ilgilenmez. Küçük Bey ise, dadısının bu kıl yüzünden öldürüldüğünü düşünür. Komiser tüm bu yaşananların bu büyü kıl ile ilgili olabileceğini hisseder. Nitekim çok geçmeden Küçük Bey de öldürülür. Fakat katil hâlâ kayıptır. Bu sırada iki politikacı, komiserin görevden alınmasını ister. Emniyet müdürü ise komiserin göreve devam etmesine gizlice onay verir. Dairesine dönen komiser, birlikte kalmaya başladığı doktorun kaçırıldığını fark eder. Komiser, hemen Küçük Bey'in konağına döner ve olayların sebebi olduğunu düşündüğü büyü kılı orada aramaya başlar. Konağın bahçesinde gizli bir geçit görür. Geçidin içine girdiğinde doktoru bir heykelin önünde eli kolu bağlanmış secde eder halde bulur. Hemen doktoru kurtaran komiser, katillerin iki saate geleceğini öğrenir. Bu sırada tüm polisler hazırlanır ve katillere pusu kurulur. Gizli oda mabet, heykel şeytanın putudur, putu canlandıran ise büyü kıldır. Maske ve pelerinle gelen iki kişi şeytana tapma ayininden sonra doktoru kurban etmek isterler. Tam bu sırada komiser ve polisler saklandıkları yerden çıkar. Olay burada çözümlenmesine rağmen komiser suçluları kendi evinde sorgulamak ister fakat emniyet müdürü tarafından yakalanır ve tevkif edilir. Katil hapse götürülürken vurularak öldürülür. Komiserin arkadaşı ise sahte bir hırsızlık suçlaması ile hapse düşer. Fakat adam, kanser hastası olduğu için çektiği acılar bir kat daha artar. Komiserin arkadaşının daha fazla acı çekmesini istemeyen bir mahkûm onu öldürür.

Bu olaydan sonra mesleğinden atılan komiser; sokağına geri döner, ölen arkadaşından devraldığı iman ve ahlak nöbetini tutmaya başlar.

2.6.3.4. Göç Zamanı Hikâye Kitabı

Günümüzde tek kitap halinde basılan “Göç Zamanı”, “Bir Çınar Vardı, Göç Zamanı ve Papağan Dedi ki” adlarında üç bölümden oluşur. Yardım'ın (2012, s. 37) verdiği bilgiye göre; yazarın 1959 yılında basılan ilk eseri “Bir Çınar Vardı” 29 kısa hikâye ve bir ithaf metinden oluşan bir hikâye kitabıdır. 1975 yılında düzeltmeler ve

eklemelerle “Göç Zamanı” adıyla yeniden basılan bu kitap, Türkiye Milli Kültür Vakfının Başarı Ödülü’ne de layık görülmüştür.

Kitaplarının tüm baskılarını yapan Ötüken Yayınevi’nin (Özkişi, 2008, iç kapak) açıklamasına göre yazar, “Göç Zamanı” adlı hikâye kitabının basıldığı gün vefat eder. Ardından tüm hikâyeleri “Papağan Dedi ki” başlığı da eklenerek 2008 yılında “Göç Zamanı” adıyla tek kitap halinde yeniden basılır.

Özkişi’nin ilk kitabı olan “Bir Çınar Vardı”daki öyküleri, bir tarzın arandığı deneme türüne yakın şiirsel ve diyaloglarla örülen öyküler olarak niteleyen Lekesiz (2006, s. 129-130) yazarın ikinci hikâye kitabı olan “Göç Zamanı”nı anlatım tarzı, dili, bakış açısı ve felsefi yaklaşımını oturtmuş bir yazarın hikâyeleri olarak görür.

“Göç Zamanı” çoğunluğu durum hikâyesi şeklinde yazılmış kısa hikâyelerden oluşur. Bu hikâyelerin çıkış noktası genellikle millî, dini ve ahlaki konulardır. Bazen bu konular bireysel olarak karakterlerin iç dünyalarından aksettirilmiş bazen de toplumsal bakış açısı ve yozlaşmayla anlatılmaya çalışılmıştır. Öyküleri kısa, olay örgüsü azdır; dolayısıyla ele alınan konu, hikâye kahramanlarının diyaloglarından, kafa seslerinden ya da simgeleşen eşya ve durumlardan anlaşılır. Issı’ya (2012, s. 15-16) göre de; “Öykülerinde eylem/hareket olabildiğince azaltılmış, bunun yerine, bireyin ruh dünyası ve zihinsel çelişkileri bilinç akışı, iç monolog, geriye dönüş teknikleri kullanılarak ortaya konmaya çalışılmıştır.”

Özkişi, hikâyelerinde insanın içinde barındırdığı iyi ve kötü yanlarıyla bir bütünü temsil ettiğini gösterir. Dolayısıyla insanlarda değişen değer yargılarını da toplumda karşılaşılabilecek her çeşit insan tipiyle anlatmaya çalışmıştır. Bunu yaparken kimi zaman okuyucuya “doğru olan his ve davranışı göstermek” kimi zaman da yalnızca “okuyucunun düşünmesini sağlamak istiyormuş” gibi bir hali vardır. Aynı şekilde Lekesiz de (2006, s. 133) Özkişi’nin öykülerinde; munis, sabırlı, bir ümidi sürekli diri tutan, mütevekkil kişilerin yanı sıra; agresif, hırçın ve tedirgin kişilerin de bulunduğunu ifade eder. Yine ona göre; çeşitli ruh hallerindeki bu kişilerin sade ve kısa bir şekilde anlatılması, düşünsel yoğunluğu sadeleştirebilen zengin bir dil ortaya çıkarmıştır. Bu konuda Erbay da (2007, s. 128-129) Özkişi’nin bazı cümlelerinin mısra güzelliğinde olduğunu ifade ederken yazarın bu şiirselliği devrik veya kesik cümlelerle desteklediğini vurgular.

“Göç Zamanı” kitabında bulunan hikâyelerin genelinin kısa durum hikâyesi olması sebebiyle özet yapılmamıştır.

III. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bahaeddin Özkişi'nin eserlerinde değerler eğitimi ve değerlere yer verilme durumunu belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler sınıflandırılarak betimsel olarak incelenmiştir. Tespit edilen değerler, önceden belirlenen 24 değere göre tasnif edilmiştir. Bu değerler listesi; Milli Eğitim Temel Kanunu Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları, Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı (2017) ile Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (2017) yer alan değerlerden en temel 24 değer seçilerek oluşturulmuştur.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni edebiyat eserleri olup örneklem Bahaeddin Özkişi'nin hikâye ve romanlarıdır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Bahaeddin Özkişi'nin eserleri çeşitli kitabevlerinden temin edilmiştir. Ayrıca Bahaeddin Özkişi hakkında yapılan tezler, kitaplar, makaleler ve değerler eğitimi ile ilgili kaynaklar; kütüphanelerden, online ya da basılı kaynaklardan incelenmiştir. Milli Eğitim Temel Kanunu Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları, Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı (2017), Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (2017) yer alan değerlerden en temel 24 değer seçilerek oluşturulmuştur.

Bahaeddin Özkişi'nin eserlerinde tespit edilen değerler fişlenmiştir. Fişlemede tespit edilen değerler ilgili değer listesine uygun olarak tasnif edilmiştir. Değerlerin eserlerde nasıl işlendiği belirlenmiş, yer aldıkları bölümler ait oldukları eserin adı ve sayfa numarasıyla kayıt altına alınmıştır. Ayrıca eserlerde bulunan değerlerin sayısı ve yüzdelerinden tablo oluşturulmuş, bu bilgiler grafiğe yansıtılarak gösterilmiştir. Ardından yorumlanarak sonuçlara ulaşılmıştır.

IV. BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Adalet Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Adalet; Türkçe Sözlük'te “Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması” (2011, s. 24) olarak tanımlanmaktadır. Adil olmak hayattaki en büyük erdemlerden biridir. Toplum hayatının idame ettirilmesinde son derece önemlidir. Adaletin olduğu yerde güven, uyum birlik ve beraberlik kendiliğinden gelir. Adalet, kötülüğü engellemede de çok etkili bir değerdir. İnsanoğlu hangi zamanda yaşarsa yaşasın adalet aramış, bu değerden övgüyle bahsetmiştir.

Köse Kadı romanında Türklerin düşmana dahi merhamet ve adaletle yaklaşması en çok üzerinde durulan konulardan biridir. Yazar bu durumu şu şekilde gözler önüne serer:

“Maalesef esirlerimize âdetleri üzre çok iyi muamele ediyorlar. Birine bile bukağı vurulmadı. Bunun sonucu Uçlarda zaten mevcut olan Türk adâleti hayranlığı çabucak gelişebilir. Esirlerimizin rahatlarını ve neş'elerini bozmak, böylece Türk'ün kötü davranmasını sağlamak için iki Türk nöbetçisini boğazlattım ve bu işi Macar esirlerinin yaptığı zannını verebilmek için cesetlerin yanlarına esirlerden çaldığım bazı eşyaları bıraktım. Ama yazık ki, hiçbir tesiri olmadı.” (KK, s. 80)

Köse Kadı romanında Osmanlı adeta bir adalet timsalidir. Zira romanda Osmanlı hukukuna göre çok büyük suçlar işleyen gayrimüslim kişiler dahi kendi inanç ve kültürüne göre yargılanmıştır. Hatta bu konuda büyük tartışmalar olmasına rağmen karar gayrimüslim tarafına bırakılmıştır. Romanda, Osmanlı'nın adaleti, tüm tebaasının hak ve özgürlüklerine olan saygısı okuyucunun dikkatine şöyle sunulur:

“Katolik papazı Kuno'nun, Zorka Banoviç isimli yedi yaşındaki bir sabinin urzına geçmesi, uzun yankılara yer açtı. Suç şer'i kanunlara göre ağır, hem de pek ağırdı. Ama Osmanlıların emirleri altındaki ülkelerde yaşayan yirmi ayrı dine sahip insana gösterdikleri akıl almaz genişlikteki müsama payı bu vak'ada da göstermeleri bir mecburiyetti. Politik icaplar, adaletten ömrü boyunca hiç sapmamış olan Arslan

Beyin kararını zorluyordu. Durumu, Budin Beylerbeyine danışmak zorunda kaldı. Kara Üveys Paşadan gelen cevap Türkleri tatmin etmemiş olmasına rağmen tatbik edildi.” (s. 158) Bu olayda Osmanlı'nın gösterdiği tavrın sebebi ise şu şekilde açıklanır:

“Her inanç sahibi kendi inancıyla amel etmeye mecburdur. Aksi o şahsın cezalandırılmasını gerektirir. Burada temas ettiğimiz Katolik din adamları, vak'ayı duyduktan sonra kaçamak cevap verdiler. Prensibimiz icâbişer'i hükümlere göre suçluyu cezalandıramamaktayız.” (KK, s. 158)

Romanda bu durum karşılıklı müzakere edilir. Kara Üveys Paşa, Macar kralına adalet dersi verir:

“ Sen diyordu mektubunda, “insanlık alâkasını kesmiş bir Katolik papazına arka çıkarsın da, aynı dinden olduğun yedi yaşındaki bir masumenin ne olup bittiğini sormazsın. Ben senin dinine inanan şu kadar bin insana hürmet gösterip o cânıyı katletme emri vermedim. Böyleyken kendi vicdanından ve Rabb-ülÂleminden korkmak yerine, kilise baskısından korkup benden hesap sormaya kalkışmanı anlayamadım. Bizim korkumuz Allah'dandır. Ve huzuruna çıktığımızda böylesine süflî korkudan ötürü bize hesap sormayacaktır. Sen kralısın, bir kral gibi davranmalısın. Bir ahlâksızın müdâfii olmak yerine, bir masumenin hakkını aramak daha yakışık alır.” (KK, s. 159)

Yazara göre; Osmanlı Devleti suç oluşumunu engellemek için başvurduğu tedbirlerde de adil ve güvenilirdir. Bu durum şu sözlerle anlatılır.

“Türkler hudutları içinde nadiren zarara uğrayan tacirlerin zararlarını fazlasıyla tazmin ederken, 1581 yılında Macaristan sınırları içinde soyulan tacirlerin toplam serveti yüzbin forintten fazlaydı. Dahi zekâlar tarafından işletilen âdil, merhametli Türk iktisiyatı Macar büyüklerinin anlayamayacakları kadar insanca ve moderndi.” (KK, s. 189)

Romana göre Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan ilişkilerinde Macaristan'ı muhatap kabul ettiği için resmi işlerini Macarca yapmaktadır. Halk da Türk yönetiminin adaletine güvendiği için Türk mahkemelerine başvurur. Osmanlı'nın bu konudaki hassasiyeti, Macaristan'ın milli birliğine ayrıca katkı sağlamıştır.

“Şehir halkı ve çiftçiler, haklarını âdil Türk mahkemelerinde aradıkları için kâtibinden kadısına kadar Macarca konuşmak bir mecburiyet olmuştu.” (KK, s. 224)

Toplum hayatında adalet kavramı son derece önemlidir. Zira adalet sistemi oturmuş toplumlarda güven ortamı daha kolay oluşabilmekte ve ortama huzur hâkim olmaktadır. Yazar, Macarlar ve Türkler arasındaki birlik ve beraberliğin sebebinin de Osmanlı'nın adaletine bağlar. Osmanlı'nın adil yönetiminin temelini ise dini inancında bulur.

“O halde Macaristan 'in sade toprağını değil, gönlünü de fethetmiş olmaları, ancak adalet konusunda gösterdikleri en titiz dikkatle izah edilebilirdi. Onları âdil kılan faktörse, tabii dinleriydi.”(KK, s. 242)

Yazar, Uçtaki Adam romanında Osmanlı'nın adaletini Macarların ağzından anlatır. Hristiyanların kale kumandanı Ali Bey'e yardım birliği topladığı bölümde geçen *“Gelen hristiyan ama kale bizimdir delikanlı. Türklerle yıllardır beraberiz. İsa şahid, bir gün yüksünmedik. Bir gün haksızlığa uğramadık. Türk mahkemelerinde Türkü dâvâ ettik. Türk kadı Türkü mahkûm etti. Kapımız gece gündüz açıktı, malımız emniyeteydi. Bizim namusumuzu onlar kendi namusları kabul ettiler. Türkün kanunu İstolni-Belgratta Türkten çok bizden yana idi.”* (UA, s. 29) ifadeleri adaletin vefayı da beraberinde getirdiğini anlatır. Yazar, burada zulmün karşısında olunması gerektiğini vurgular. *“Biz gerçek Macar, gerçek hristiyanız evlât. Biz zulmün de adaletin de hakkını veririz.”* (UA, s. 30)

Macar halk, Osmanlı yönetiminden memnundur çünkü hakları güvence altındadır. Yazar, adaletin olduğu yerde huzur ve refah vardır mesajını verir. *“Bir an Türkün Macaristandan süzülüp çıkarıldığı düşünülse bu meydana gelen boşluğu kimler dolduracaktı? Kont onların, büyük düşman Osmanlıların tutumlarıyla alâkalı bir yönetime girmeyeceklerini, insafsız ve gaddar olacaklarını daha şimdiden biliyordu.*

Yaşlı adamın söylediği gibi Türkün, bu gerçek düşman, ama büyük milletin inkâr edilemez adaletinin Macaristandan kaybı bizzat Macaristanın kaybı olmayacak mıydı?..

Acaba Macaristanın Türkü kaldırıp atması, kendi elleriyle kendi atar damarını bizzat kesmesi demek miydi?” (UA, s. 59)

Uçtaki Adam romanının geçtiği 16.yy Macaristan ve çevre ülkelerde kilise, en az krallar kadar etkilidir. Hatta Osmanlı Devleti'nin ilerleyişinin baş düşmanıdır. Kilise; kendi halkına eziyet eder, onları savaşa zorlar. Kendi halkını daha zor durumda bırakan kiliseye karşın yazar, Osmanlı'nın adalet ve hoşgörüsünü her fırsatta vurgular. Asıl iyiliğin adaletle geleceğini ifade eder.

“Ne var ki bütün Osmanlı halkları gibi Ermeniler de, adaletten ve eşit muameleden memnundular. Bu yüzden Roma ile bu bağlantı mümkün olmadı. Yılmayan papa vekili Trablus, Hama, Şam, Kudüs, Halep, Urfa kiliselerini de tek tek dolaştı. Yazık ki ziyaret ettiği hemen her kilisede durum aynıydı. Halk memnundu. Ve başlarındaki din büyüklerinin Romayı kabulleri hiçbir şey ifade etmiyordu.” (UK, s. 124)

Düşünmek hikâyesi, denizaltı güvertesinde görevli bir askerin kendini nasıl görmek istediğini anlatan bir hikâyedir. Yazar, iyi bir insan modeli hayal eder ve bunu bir asker üzerinden anlatır. Asker, önce kendini terhis olmuş olarak düşünür. Ardından kendini fiziksel olarak güzelleştirir. Kişiliğine ise önce adil olup haksızlıklarla mücadele etme değerini koyar. *“Bedenime verdiğim şekle paralel, içim bir başka tarzda gelişiyor, sesimde derin bir ahenk belirliyordu. Güzel, güçlü, erişilmez oluyordum. Ve bütün haksızlıklara karşıydım.”* (D, s. 164)

4.2. Alçakgönüllülük Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Alçakgönüllülük, Türkçe Sözlük'te (2011, s. 86) “Alçakgönüllü olma durumu, tevazu, mahviyet, mütevazılık” olarak tanımlanmaktadır. Alçakgönüllülük, nefsin terbiye edildiğinin en büyük göstergelerinden biridir. Çünkü insanoğlu yaradılış itibarıyla eşittir. Bunu bilen her nefis, artık kendinden başka herkese karşı anlayışlı olur. Kendini diğer canlılardan üstün görmeyen insan, yalnız toplumsal hayatta değil tabiatta bile uyumlu bir çizgide ilerler. Böyle düşünüldüğünde mütevazılık hayvan haklarının bile temel dayanağı olabilir. Alçakgönüllülüğün getirdiği eşitlik duygusu ile insan; yaratılan her şeyin aynı değerinde olduğunu düşünür. Kısaca, alçakgönüllü insanlar, toplumun mutluluğuna, uyumuna ve birlikteliğine katkı sağlarlar.

Yazar, alçakgönüllülüğü sevgi ve saygı uyandıran her kapıyı tatlılıkla açabilen bir değer olarak gösterir. Köse Kadı romanında Onbaşı Kahori'ye duyulan

sevgi ve samimiyetin sebebi onun alçakgönüllü olmasıdır. Yazar, bu durumu şu sözlerle dile getirir:

“Kimse onun birkaç gün evvel bir şarapçı çırağı olduğuna inanmazdı. Ama yükseldiği mevki onu şımartmadı. Tertemiz üniforması içinde yine herkesin bildiği deli fişek Kahori idi. Oğlанда ne gurur, ne de kibrin izi vardı. Kahori, kimin neye ihtiyacı varsa adeta yerden bitercesine meydana çıkar ve müşkül ne ise onu bir lâhzada hallediverirdi.”(KK, s. 165)

Vermekten Ölümsüzlük hikâyesinde kitapların değerini parayla ölçen ve bu değeri anlamayan birine dilencinin verdiği ders anlatılmaktadır. Hikâyeye göre; Analar, kardeşler, kitaplar aslında hep kendilerinden ve karşılıksız verdikleri için kıymetlidirler. Yaşamak, bir şey öğreniyorsan vardır. Yoksa yaşayanlar aslında çoktan ölmüştür de haberi yoktur.

Bu kısımda yazar, dilenciye yüksekten bakan kişiyi eleştirerek önyargıya yenik düşmemeyi ve alçakgönüllü olmayı vurgular.

“Tarazlı sesi ve bir çocuk merakıyla:

Nedir elindeki kitap? Diye sordu.

-Ders kitabı, dedim, bu coğrafya kitabı.

-Ne işe yara o?

Küçümseyerek baktım ve:

-Dünyayı bize öğretir, diye böbürlenerek cevap verdim.

Malûmatlının malûmatsız, kuvvetlinin zayıf karşısında duyduğu o gaddarca ukalâlıkla:

-Demek; dedim; sen coğrafya nedir bilmiyorsun?”(VÖ, s. 25). Devam eden satırlarda dilenciye yüksekten bakan kişi, bu sözlerinden pişman olur. Çünkü kitabın değerini aslında dilenci değil kendisi bilmemektedir.

Yazar bir diğer hikâyesi Şoför Aziz ile insanda olması gereken alçakgönüllülüğü tam tersi bir örnekle dile getirir. Altındaki Ford marka otobüsün verdiği özgüven ile hareket eden bir şoförün hikâyesidir bu. Şoför aziz kendine

muhtaç olanları ezdiği gibi kendinden yüksekte gördüklerine de yaranmaya çalışır. Yazarın yerdiği bu insan tipinde var olmayan diğer bir özellik de tevazudur. Okumuş müşterisine yaranmak için söylediği;

“-Eee ne yapah bey, dedi, bizim yollar böyle. ‘Anladık,’ diyordu, ‘anladık işte’, sen bizden yükseksin, ama bizi de düşün. Bu herifler cahildir, senin, benim gibi değiller.”(ŞA, s. 28) sözleriyle fakir köylülere yüksekten bakar. Oysa o kendi de o köylülerden biridir.

4.3. Cesaret Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Cesaret Türkçe Sözlük’te “Güç veya tehlikeli bir işe girişirken kişinin kendinde bulduğu güven” olarak tanımlanmaktadır (2011, s. 455). Tüm canlılar hayatta kalmak ve neslini devam ettirmek güdüsüyle yaşarlar. İnsanoğlu kimi zaman hayatını idame ettirirken türlü sorunlarla karşılaşır. Fakat tüm sıkıntılarını bu iki temel güdüyle aşmaya çalışır. Zorlukları aşmak, yeni kararlar almak denilince akla gelen değerlerden biri de cesarettir. Nitekim cesaret duygusu sayesinde yeni bir adım atmak ve çözüme ulaşmak kolaylaşabilir. Fakat cesaret sınırlarını iyi ayarlamak gerekir. Boş cesaret insanı felakete sürükleyebilir, aksine bilgi ve donanımdan doğan cesaret insanın önünü açmak için kullanacağı fevkalade bir güce dönüşebilir.

Yazar, Köse Kadı roman kahramanı Martali Matyas karakteriyle kendini ve hayatını küçük yaştan itibaren milletine adamanın önemini anlatır. Bu cesaret örneği şu sözlerle ifade edilir:

“Martali Matyas olarak kucağımızdan sıyrıldığın günün üstünden yıllar geçti. Türlü tehlikeye girdin çıktın. Allah-ü Zülcelâlin ve Peygamber Efendimizin emirlerini ölmekten de güç bir biçimde yerine getirdin.” (KK, s. 69)

Kale kumandanı Ali Bey, kendisine yardım için gönderilen Murat Bey’in kaleden ayrılmak istemesinden rahatsız olur ve ona çıkışır. Bunun üzerine Murat Bey ne kadar cesur olduğunu anlatmak için şu sözleri sarf eder:

“-Bu ağır bir söz Beyim, dedi. Benim korkak olduğumu sizden başka bir insan söylemiş olsaydı, şart olsun sağ komazdım. Yaşımın, görünüşümün, daha önemlisi,

yerini aldığım şahsa hayranlığımızın çokluğu tesiriyle böyle konuşuyorsunuz. Bunu anlıyor ve bunun için sizi affediyorum.” (UA, s.13)

Yazar, Sokakta romanında da cesaret değerine yer verir. Sokakta romanının başkahramanı, derin düşünceler içindedir. Mahallenin bir nevi filozofu olan kaptanla konuşmak ister. *“Bir gün bütün cesaretimi toplayıp Kaptan’a danışmaya karar verdim.”*(S, s. 40) ifadesi ile adam medeni cesaret örneği gösterir.

Yazar, insanların bilgilerini paylaşması ve insanlık için kullanması taraftarıdır. Tam tersi işini yalnızca ve bencilce makam için yapanları eleştirir. Sesli Ansiklopedi isimli hikâyede yazar, bildiğini sakınan âlimleri kınar ve onları cesarete davet eder:

“Bir an bir hayvanın, insan özelliklerinden birini benimsediğini düşünsek, meselâ bir saksığan ömür boyunca hukuk konusunda konuşsa ve bir hukuk profesörü aynı süre sussa, saksığan bilgisine rağmen profesör olmaz, ama profesör susar ve profesör olmakta devam eder”

“Bilgin Pigor’a göre; saksığana taklitçi, profesöreysel ‘İnsan konuşan hayvandır.’ Yargısınca ‘Konuşması gereken susan hayvan’ demek gerekir.” (SA, s. 181)

4.4. Cömertlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Cömertlik, toplumsal hayatta karşılaşmayı umduğumuz temel değerlerden biridir. Bu değerler; yardımseverlik, dayanışma, paylaşım gibi birçok değerın çıkış noktası olarak görülebilir. Çünkü cömert insanların fazla olduğu toplumlarda; yardımlaşma, paylaşım ve bu güzelliklerin getirdiği huzur ve mutluluk vardır. Cömert insanın yalnızca kendine değil, çevresine karşı duyarlılığı da kişiler arası iletişimi artırır. Bu yalnızca maddi değil manevi de olabilir. Sevgisinde cömert davranan insanların çevresinin geniş olması kaçınılmaz bir durumdur. Bahaeddin Özkışi, Uçtaki Adam romanında cömertlik değerine yer verir. Türk casus ve bir Yahudi çıkarları gereği bir anlaşma yapar. Fakat önce askerle birlikte uzun bir yolu kat etmek zorundadırlar. Çok farklı inançlara sahip bu iki grup birbirlerine son derece cömert davranırlar.

“Bütün asker, araba nöbetine geldikleri sürece, gerek din görevlilerinden, gerekse Havraya girip çıkanlardan pek çok ikram gördüler. Saygı değer Hamam başı, onlara güler yüz gösterdi, çevresinden de aynı davranışı istedi.”(UA, s. 219)

“Her gelen muhafızların hediyelerini de unutmadı. Bu verilenler rüşvet değildi. Bunlar, bu kutsal adama hizmet etmenin küçük mükâfatlarıydı.”(UA, s. 219)

4.5. Çalışkanlık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Çalışkanlık çok geniş bir kavramdır. Hayatın her alanında bu değerle karşılaşılması mümkündür. Çalışkanlığın olduğu yerde genellikle başarı vardır. Her insan yaptığı iş ne olursa olsun çalışkanlık değeri bilinciyle hareket ederse aksayan tüm sistemler de düzelir. Özellikle öğrencilikte ve iş hayatında hayati öneme sahip bu değer, hayat standartlarının artırılmasında son derece etkilidir. Çalışkan insanların hayata karşı motivasyonlarının daha fazla olduğu da bilinmektedir. Bu bakımdan özellikle öğrencilere gelecek hayatlarında mutluluğu temin edebilmeleri için kazandırılması gereken en önemli değerlerden biri çalışkanlıktır. Bahaeddin Özkişi, Köse Kadı romanında Macar İmparatoru'nun taç giyme töreni için yapılan hazırlıklarda çalışkanlık değerine şöyle yer verir:

“Söylentilere göre Haşmetli Macar İmparatoru o gece mukaddes tacı giyecekti. Hizmetkârlar çevrede telaşla koşuyorlar, asil beyler, dükler, arşidükler, prensler odaları dolduruyorlardı. Saraydaki görevlilerden çoğu belki ondört saattir ayakta, bu mutlu günün kusursuz geçmesine dikkat ediyorlardı.”(KK, s. 178)

4.6. Dayanışma Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Dayanışma Türkçe Sözlük'te, “Bir topluluğu oluşturanların duygu, düşünce ve ortak çıkarlarda birbirlerine karşılıklı bağlanması, tesanüt” (2011, s. 602) olarak tanımlanmaktadır. Toplum hayatında dayanışma; işleri kolaylaştıran, insanların gönüllerini birbirine yaklaştıran bir değerdir. Dayanışma, toplumsal hayatın gereklerinden biridir. İnsanoğlu sosyal bir varlıktır ve dayanışma duygusuna ihtiyacı vardır. Hele ki Köse Kadı ve Uçtaki Adam romanlarında anlatılan savaş ve mücadele ortamında dayanışma hayatidir.

Kont Gall Adam'ın *“Ben, hem baba, hem kumandan, hem kardeşim sizler için. Bu andan sonra, giydiğiniz giyecek, yediğinizi yiyeceğim. Derdiniz benim derdim, kahkahanız benim kahkaham olacak. Beraber yaşayacak, beraber nefes alacak, beraber güçlülere göğüs gerecek, gerekirse beraber öleceğiz.”* (KK, s. 33) sözleri bu duruma bir örnektir. Yine devam eden satırlar, soruna çözüm bulmak ve fikir birliğine varmak için şu diyalogla devam eder:

“-Ne dersiniz? dedi.

Öbürleri gördüklerini zihinlerinde değerlendirmeye çalışıyorlardı. Şu kısacık anda öyle akıl almaz şeylere şahit olmuşlardı ki, bir türlü makûl bir hükme varamıyorlardı.” (KK, s. 34)

Yazar dayanışmayı yalnızca savaş meydanlarında değil Türkler ve Macarlar arasındaki toplumsal ilişkilerde de gözler önüne serer. *“Macarlar ve Türkler, beraberce elçilik heyetini karşılamaya çıkmışlar, gelenleri beraberce incelemişler ve beraberce yolcu etmişlerdi.”* (KK, s. 82) sözleriyle misafir karşılamada; *“Düğün, Türk-Macar dostluğunu o kadar açık seçik belli etti ki, art niyetli birkaç Macar beyi bayağı endişeye düştüler.”* (KK, s. 95) sözleriyle de kutlama yapmada dayanışma örnekleri verilir. Hoşgörü, iyilik ve dayanışmanın doğal sonucu olarak iki halkın geleneklerinin de birleşmesi ise şu şekilde anlatılır: *“Türk ve Macarların mutfaklarından dillerine, hemen her şey belli belirsiz birleşiyor, kale halkı aynı şeyden çekinir, aynı şeyi sever hale geliyordu. Bu birleşme o dereceydi ki, Katolikler, Protestanlar ve bunlara taban tabana zıt fikir sahipleri, ibadethanelerinin haricindeki bütün zamanlarında mutlak bir komşuluk atmosferi içindeydiler.”* (KK, s. 188-189)

Kont kendisiyle birlikte yollara düşen uşağını özgür bırakarak ona en büyük iyiliği yapar. Fakat esir uşak, Kont Gall Adam'ın yanında esirliğini unutmuş ve ona yoldaş olmuştur. Yazar, kader birliği yapan bu kahramanlar aracılığıyla yine dayanışmanın önemini şu şekilde vurgular:

“-İstersen şu andan itibaren hürsün oğlum, dedi. Ama seni de vatanında benim gibi karşılayacaklarsa ve istersen can yoldaşım olarak kalırsın.”(KK, s. 123)

“...Yola beraber çıktık. Kaderin bundan sonraki cilvelerine de yine beraberce katlanırsınız.”(KK, s. 123)

Köse Kadı romanına göre, Osmanlı her millete ne kadar hoşgörölü ise Macar kralı da bir o kadar katıdır. Kendi halkını dahi vergi vermedikleri için katleder. Bu sebeple kendi köyünde taş taş üstünde bulamayan Mişel Ağa, yolda bir eve sığınır. Buradaki tanıdıkları ona kucak açar. Bu dayanışma örneği romanda şu şekilde yer alır: “-Bir yere gidemezsin, diye bağırdı. Evim de, işim de senin. Kardeş kardeş geçinir gideriz burada. Nah bunu da yanımıza alırsın. Arslan gibi maaşallah. İşi büyütürüz ha?”(KK, s. 162)

Uçtaki Adam romanında da dayanışma değerine sıklıkla rastlanır. Konusu kale savunması ve savaş meydanlarında geçen romanda bu değer fazlasıyla önem kazanır. Dayanışmayla hareket edildiğinde zafer elbette daha kolay gelecektir. Yazar da bu bilinçtedir. Türkler herhangi bir tehditte toplanıp dayanışma içinde karar alırlar. Bu yolla yazar, hem eski Türk geleneğine hem de dayanışmanın ve fikir alış verişinin önemine dikkat çeker. Beyler, romanın bir yerinde yeni tanıştıkları bir Türk askerine de fikrini sorarlar, hatta aynı amaca hizmet etme fikrinin verdiği güven ile Murat Bey’in taktiğini uygularlar. Romanın bu bölümü şu şekildedir:

“Ağalık yapıp, biz fakire de fikrimizi sordunuz. Her ne kadar huzurunuzda fikir dermeyan etmemiz edebe sığmazsa da yer serhad, kale mülk-ü Osmani ve biz bile biiznillah müslümanız. Böylece mesele bizim de meselemizdir.” (UA, s. 20)

Osmanlı’nın himayesinden memnun olan Hristiyan Macarlar dahi, tehlikeli ve güvenilmez buldukları soydaşlarına karşı Türklerle birlikte kale korumasında görev alırlar. Yazar burada, iyilik ve güvenin olduğu yerde dayanışmanın kendiliğinden geleceği mesajını verir.

“Muhasara başlıyalı beş gün olmuştu. Yediden yetmiş angaryaya koşulmuş bütün kale halkı hummalı bir çalışma içinde idi. İç kale bedenlerinde kırkar adım aralıklarla ta temellere kadar varan düşey yarıklar hazırlanıyordu. Kimsenin neye yarayacağını bilmediği bu yarıklarda çalışanların başında cehennem İlyas ağa bulunuyordu. Doğrusu durup dinlenen yoktu. Ta gece yarısına kadar süren bu ağır çalışmadan kurtulur kurtulmaz kendilerini yataklarına zor atıyor ve sabah ışıklarıyla beraber tekrar vazifeleri başına koşuyorlardı.” (UA, s. 23) Devam eden satırlarda, Osmanlı kale savunmasına bizzat katılan Macarlar anlatılır. Türkler ve Macarlar, yalnızca örf ve âdetinde değil savaşta da dayanışma içindedir. Barış ortamının bozulmamasının önemini vurgulayan yazar bu durumu şu sözlerle ifade eder:

“... İstolni-Belgrat kapıları bir seher vakti açıldı ve sekiz yüz atlı düşman içine daldı. Yarabbi bu ne görülmemiş, ne görülmeğe değer bir manzaraydı. Türk ve Macar omuz omuza aynı hisle kanatlanmış aynı beraberlikle yekpare idiler.

“Baş kumandan kadar, Türk ve Macarların birleşmesini aynı ahenk, aynı tempo içinde, aynı maksat için çarpışmış olmalarını Alman asillerinin de aklı almıyordu.” (UA, s. 32)

Çatal hikâyesinde ahşap çatal, kaşık ve elleriyle yemek yiyen geleneksel insanların; madeni kaşık ve çatalla yemek yiyen insanların kültürüne geçişinin ortaya çıkardığı duygu anlatılmaktadır. “Bugün bir fevkalâdelik vardı evin içinde. Divanın üzerinde o zamana kadar görmediğim, pırıltılı, madenî bir şeyler vardı ve çocukça bir hiss-i kablelvuku ile bu sessizliğe onların sebep olduğunu anlıyordum.”

Annem mendili ile alındaki terleri silerken:

-Üzülmemek lâzım efendi, diye söylendi

Sesindeki ürkek ve hüremetkâr eda babamın üzüntüsüne iştirak ettiğine delâlet ediyordu.” (Ç, s. 36) sözleriyle annenin babayı anladığı ve onunla dayanışma içinde olduğu, “*Nefretle, babamı üzen parlak âletlere baktım, içimde ağlamak ihtiyacı ile yatak odasına koştum.*” (Ç, s.36) sözleriyle de çocuğun, babasının üzüntüsünden rahatsız olduğu ifade edilir. Bu bakımdan hikâye, çekirdek bir ailenin ortak bir hisle birlikte dayanışma içinde olduğunu gösterir.

4.7. Dürüstlük Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Dürüstlük insanda bulunması gereken en temel değerlerden biridir. Dürüstlük, doğruluk, özün sözün bir olması şeklinde tanımlanabilir. Güven ortamının sağlanmasında, işlerin olması gerektiği gibi yürümesinde gerekli olan en temel değerlerden biridir. Her insan muhatabının dürüst olmasını bekler. Çünkü aksi hem çok çirkin bir davranış hem de kötü olayların başlangıcıdır. Doğruluk ve dürüstlük üzerine kurulan insan ilişkilerinin ise temeli sağlamdır.

Köse Kadı romanında birçok karakter, vatani için canla başla çalışan her türlü tehlikeye atılan tipler olarak çizilmiştir. Yazar, Macar karakterleri de son derece vatansever ve Macaristan için canını ortaya koyan tipler olarak tarif eder. Bu

bakımından düşünöldüğünde Macar karakterler de vatanseverlik ve bu konudaki dürüstlüklerini kendi din ve inanışlarına yaşarlar.

“-Yoldaşlarım, diye söze başladı. Olabilir ki, birbirimizi bir daha görmeyiz. Önce birbirimize ihanet etmeyeceğimize, yakalanırsak isimlerimizi söylemeyeceğimize mukaddes haç üzerine yemin edelim.” (KK, s. 100) Aynı zamanda yazar Türklerin de dürüst bir millet olduğunu sıklıkla vurgular. Ali Bey’in ağzından dökölen bu sözler, insanın düşmanları hakkında bile doğruyu söyleyecek kadar dürüst olması gerektiğinden bahseder:

“-Üzgün olduğunuz için böyle düşünüyorsunuz oğlum, dedi. Yoksa ben Macar halkının gönöl zenginliğine çok defa şahit oldum.” (KK, s. 123)

Kont Gall Adam, anne tarafından Türk’tür. Romanda, Türklerin haysiyetli ve dürüst insanlar oldukları Kont Gall Adam’ın vasıtasıyla aktarılır. Aynı şekilde yazar; dürüstlüğü, iyi ahlaki ve erdemli olmayı yüceltir. Kont; *“Türk... O, kısaca düşmandı. En mert, en haşmetli, en korkulu, fakat en fazla güvenilebilecek düşman. Ama düşman.”* (KK, s. 222) sözleriyle düşmanın dahi dürüstünü tercih etmektedir. Yine yazar, *“Kont Gall Adam’ın yaradılışına ve ahlâk anlayışına böylesi bir savaş ters düşüyordu. Hem o hissediyordu ki, sırtını rahatça dönebileceği, bu asil düşmanla kaybedeceği zaman da gerçek düşmana yani Avusturya’ya ve Kilise’ye yüzünü çevirmesi ve savaşmaya başlaması gerekir.”* (KK, s. 242) sözleriyle okuyucuya, Türklerin düşmanlığı hak etmediği fikrini sunar.

Yazara göre dürüstlük yalnızca sözde değil, davranış ve yaşayış tarzında da kendini göstermelidir. Kont Gall Adam’ın Arşidük Karoli için; *“...inancınızda ve davranışlarınızda dürüstsünüz, ne kendinizin, ne de bir başkasının menfaatlerine hizmet etmiyorsunuz.”* (KK, s. 239) sözlerinde, insanın fikirlerini hiçbir çıkar için değiştirmemesinin bir erdem olduğu hissettirilir.

Özkişi, Köse Kadı romanın birçok yerinde İslamiyet ve Hristiyanlığı karşılaştırır. Zaman zaman açık, zaman zaman üstü kapalı olarak Hristiyanlığı eleştirir. Bunu roman kahramanları Arşidük Karoli ve babasının Hristiyanlık ile ilgili açıklamalarında bulmak mümkündür. Hristiyan Macar’ın samimi bir şekilde Hristiyanlık ve kendi milletini eleştirdiği bölümler şu şekildedir:

“Birbirimize karşı samimi olalım oğlum. Birgün bir bölgede çok iyi bir insan çıkıyor. Ve bu mükemmel insan masallaşmış ve yozlaştırılmış rivayetlerle asrımızı buluyor. Her geçen yılın ve her gelen şahsın şekilden şekle soktuğu İsa’dır bu. O’na Allahın oğlu olmak izafe ediliyor.” (KK, s. 170)

“...Türk, hayatın kaideleri icabı, belki birkaç yüz sene sonra burada tükenecek ve çekilecektir. İşte o zamanın Macaristan’ına acırım oğlum. Çünkü Türk, Macaristan’ın nabzında atan kandır. Vücutsa kansız ayakta kalmaz.” (KK, s. 172)

“...Ama oğul, unutma, onlar kuvvetten düştükçe Macaristan’ın göğsüne sokulan bıçak milim milim onun asil kalbine doğru ilerleyecektir. Onların kanlarını döker, onları güçsüz bırakırsan, senin damarların boş kalır oğlum.” (KK, s. 172)

Uçtaki Adam romanında da Murat Bey karakterinin Paşa babası için söylediği sözlerde dürüstlük değerine rastlanır. *“Türlü asılsız tevatürler saraya ulaştırılıp sultanın, veziri azamın, vezirlerin, hülâsa rical-i devletin tamamı kabartılmağa çalışılıyordu. Bu tertipler babamın dürüstlüğü bilindiği için uzun yıllar tesirsiz kaldı.”* (UA, s. 14). Yazar bu sözlerle dürüstlük karşısında tüm yalanların ve söylentilerin tutunamayacağını ifade eder. Yine Murat Bey’in eşkıyalarla yaptığı konuşmada dürüstlük değeri vurgulanır. *“Senin nazarında sözün önemi nedir? Huysuz bir tavırla, ‘buralarda sözün karşılığı kişinin öz namusudur’ diye cevap verdi. ‘O halde seni serbest bırakırsam konuşmam bitene kadar bana dokunmayacağına söz verir misin?’ Bıçağın müsaadesi nisbetinde başını evet anlamında salladı. Onu bıraktım”* (UA, s. 39). Öyle ki eşkıyalar dahi sözü namus yerine koymaktadır. Yazar bu cümlelerle insanın kendine olan haysiyetinin dürüstlük ile ölçüleceğini dikkatlere sunar. Aynı olayın devamında yine benzer ifadelerle durum şöyle anlatılır:

“Gördüm ki benden dayak yiyen iri kıyım haydutla Server Paşa’nın adamı pazarlıktalar. Anlaşmalarını sükûnetle bekledim Hıdır da sürünerek yanıma yaklaştı. Sonradan öğrendiğime göre o da aynı endişeyi duymuş, esirin ne halde olduğunu görmek istemişti. Durumu bir bakışta kavradı. Nasıl davranalım dercesine yüzüne baktım. Bu arada Haydut olmasına rağmen kendine göre dürüst ve mert bir insandı. Adamının yaptığı bu kancıklık onu adetâ kudurtmuştu. Ok kuburundan ucu tüylü bir ok çekti. Yayı hırsıyla gerdi. Ve haydutu tam sağ gözünden vurdu.” (UA, s. 43-44)

Yazar Türklerin dürüstlüğünün herkes tarafından bilindiğini vurgulamak ister. Yazarın, ‘Osmanlı’nın sözünün bir senet değeri taşıdığı’ ifadesi bu anlamda çok çarpıcıdır.

“-Ben Devlet-i Osmaniye adına çalışıyorum, dedi.

Gülümsedi yaşlı tefeci;

-O halde, dedi, benim için yeter garantiye sahipsiniz. Artık isteğinizi rahatça söyleyebilirsiniz. Çünkü temsil ettiğiniz milletin sözü dünyanın en sağlam senetlerinden değerlidir. Ben de size şu garantiyi veriyorum. Beni ve servetimi istediğim noktaya ulaştırırsanız, öğrenmek istediğiniz şeyi size orada söylerim.” (UA, s. 190) Yazar, bu sözlerle saygınlık ve güvenin arttırması bakımından dürüstlükten geçtiğini vurgular.

Sokakta romanında başkahramanlar dürüst insanlar olarak anlatılır. Başkahraman için , *“Dürüst yaradılışı, geçen otuz yıldan kirlenmemiş, yıpranmamış, renk değiştirmemişti.”* (S, s. 10) denir. Devam eden satırlarda da, dürüst insanların karşılındakinden de güven beklediğine dikkat çekilir. *“Bunun için bizden, biz polislerden kendisini, başka bir şey düşünmeksizin inanmamızı bekliyordu”* (S, s. 10).

“Size yardımcı olmak istiyorum. Bu yüzden sizinle açık seçik konuşuyorum. Hakkımda varacağınız hüküm ne olursa olsun beni korkutmuyor. Sizi hoşnut etmek için her sorunuza cevap vermeye hazırım.” (S, s. 76-77)cümlesiyle yine aynı kahramanın değerlere bağlı duruşuna, dürüstlük de eklenerek örnek insan imajı güçlendirilir.

Bir başka sayfada *“Sertçe bir sesle, ‘olayları başından başlayarak ve hiç bir şey gizlemeden bu beylere anlatın.’ dedi. Arkadaşımın annesinden başlayarak çalışmalarımı elimden geldiği kadar açıkça izah ettim.”* (S, s. 123)cümlesiyle de diğer kahramanın da dürüstlüğü vurgulanır.

Yazar Asıl Sebep hikâyesinde, olumsuz örnekten yola çıkarak doğru değeri göstermeye çalışmıştır. Nasreddin Hoca’nın “Ye Kürküm Ye” fıkrasında olduğu gibi masumluğunu ve samimiyetini emanet aldığı pardösüyle yitiren bir genç anlatılır. Yazar, insanın içinde bulunduğu durumdan farklı görünmeye çalışmasını dürüstlüğe

aykırı ve samimiyetsiz bulur. Bu durumu “*Sırtında sana iftihar veren ve zevahiri kurtaran bir pardösü var. Fakirlik ve iğrenç çehreli ihtiyacın üstüne geçirilmiş örtü. Ah dostum, biliyor musun ki onu giydikten sonra hareketlerin de pardösü kadar iğreti olacaktır. Biliyor musun ki, mutlak samimiyetin o gösterişli kumaş parçası altında cazibesini kaybedecek ve sen nişanlın için sevgini bununla takviye alelâdeliğini gösterecek kadar alçalacaksın.*” (AS, s. 17) ifadeleriyle eleştirir.

Deli İmam hikâyesinde yazar, alışılmışın dışında bir imam tarif eder. Zaten bu yüzden de halk bu hocaya deli der. Deli imam, gurur ve bencillikten kurtulup benliğini bulmuş, çok okuyan, dünya meşgalesinin lüzumsuzluğunu keşfetmiş, Allah’a aşk ile bağlı biridir. Halka iyi insan olmanın yollarını anlatır. Dürüstlüğü, adaleti, saygıyı öğütler. Fakat halk bazı değerlere o kadar uzaktır ki onun sözlerini değil ciddiye almak, anlamazlar bile. Nitekim imamın adı deliye çıkar. Yazarın toplumsal değerlerin çöküşünü en güzel anlattığı hikâyelerdendir. Kendine deli diyenlere inat bildiğini ve aslında olması gerekeni ısrarla anlatan imam ile değerlerini kaybetmiş bir topluluğun hikâyesidir bu.

“*İmam,*

-Öleceğiz, dedi. Vazgeçin bunlardan artık.

Ne istiyorsun yani komşunun arsasından, ver, be adam.

Temiz olun, temiz.

Ah! Değil, Allah! Deyin, ama öyle deyin ki, her harf içinizden kopsun.

Hak yemeyin, hürmet edin.

Âşık olun, âşık.” (Dİ, s. 56)

Koyun Olmak hikâyesinde yazar, insanoğlunu koyun yerine koyarak anlatır. Koyunlar konuşur, insanların da kendileri gibi olduğunu söylerler. Fikirlerin olmadığı yerde insanoğlunun koyunlardan farksız olduğunu vurgulayan yazar, dürüstlüğü “*Şerefli bir koyun gibi davranmaya, yalan söylememeğe mecburdum.*” ifadeleriyle şerefli olmanın bir şartı sayar. (KO, s. 172) Aynı düşünce Fikirci hikâyesinde de dile getirilir. Fikir satıcısı insanları yanlış bilgilendirmenin şerefsizce olduğunu Şöyle ifade eder: “*Hiç aklına gelmemişti fikrin bu türleri. Eldeki malı*

yeniden gözden geçirmesi gerekiyordu. Ya bilmeden satsaydı diye ürpererek düşündü. Ne büyük bir skandal olurdu. Yok... ticaret, evet ama böyle şerefsizce bir kazanç. Eğri fikri doğru diye yutturmak... Olmaz öyle şey.” (F, s. 201)

4.8. Eşitlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Eşitlik, Türkçe Sözlük'te “İki veya daha çok şeyin eşit olması durumu, denklik, müsavilik, müsavat, muadelet” (2011, s. 825) olarak tanımlanır. Fakat değerler bakımından düşünüldüğünde eşitlik kavramını, toplum bilim açısından tanımlamak daha yerinde olacaktır. Yine Türkçe Sözlük'te eşitlik, toplum bilim bakımından “Bedensel, ruhsal başlıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasi haklar yönünden ayırım bulunmaması durumu” (2011, s. 825) olarak tanımlanır. Bahaeddin Özkıışi'nin eserlerinin de bu tanımlama üzerinden incelenmesi daha doğru olacaktır. Çünkü eserlerinde farklı din ve milletten insanların toplumsal hayatından kesitler yer almaktadır. Yazar, bu bölümlerde Türklerin eşitlik değerine sahip olduklarını anlatan örnekler verir.

Köse Kadı romanında eşitlik değeri esirliğin anlatıldığı olaylarda görülür. Savaş ortamında elbette esirler de vardır. Fakat yazar, savaşı anlattığı bölümlerde bile insan haklarına duyarlı ve eşitlik kavramına önem veren ifadelerde bulunur. Zaten romanın tamamında Türklerin Macar esirlere ne kadar iyi muamele ettiğinden çokça bahsedilmektedir. Esirler Türklerin yanında serbest dolaşabilmek, yalnızca seferlerde serbestliğin kaldırıldığı “*Kalede serbest dolaşan Macar esirleri 'sefer süresince' kaydı ile kapı altına alındı. Emrin verildiği andan sefer dönüşüne kadar kaleye giriş ve çıkış yasaklandı.*” (KK, s. 61) sözlerinden anlaşılmaktadır. Buna karşın Macarlar esirleri zindana kapatır, onlara doğru düzgün yemek dahi vermezler. Bu yüzden Türklerin Macar elinden kurtardığı esirler büyük sevinç yaşarlar. “*Kurtarılan esirler yeniden dünyaya gelmişçesine mutluydular. Durup durup kurtarıcılarına sarılıyorlar, yıllardır güneş görmemiş bembeyaz derileri yaz güneşi altında sür'atle kızarıyordu. Temiz hava ve hürriyet sevincine dayanamıyordu çoğu. Böylelerini gözleyen kurtarıcılar, onları daha yere düşmeden tutuyorlar ve arabalara yatırıyorlardı.*”(KK, s. 62) Yazarın, Türk ve Macarları karşılaştırdığı bu bölümde eşitlik desteklenir ve okuyucunun dikkatine sunulur.

Yine başka bir bölümde savaş sonrası Türklerin esirlere eşit muamele etmesinden şu şekilde bahsedilir: “Dört yüz Macar beyi, sekiz yüz Macar subay ve askeri esir alınmış, otuzsekiz top ele geçirilmiş, asker adedince silah birlik eminine teslim edilmişti. Acele kurulmuş sahrâ mutfağında yapılmış esmer, ama lezzetli tayın Türkler ve Macarlar arasında eşit olarak paylaştırıldı.” (KK, s. 137)

Yazar, bir başka paragrafta Osmanlı'nın dini inançlara saygısını ve ibadet eşitliğini anlatır. Hristiyanların kendi mezheplerine dahi eşit yaklaşmadığı dönemde Burada, Osmanlı'nın herkesin inancına göre yaşayabileceği ortamlar hazırladığından bahsedilir. Osmanlı'nın Balkanlarda tutunmasının ve sevilmesinin sebeplerinden biri de bu duruma bağlanır.

“Katolikler ve Protestan halk Macaristan'da varolmalarını sağlayan yegâne kuvvetin Türkler olduğunu biliyorlardı. Bâb-ı Âli'nin ısrarla üzerinde durduğu bu fikir ve Budin paşalarının ağızında ifadesini bulan bu tutum, her inanç sahibine en geniş mânâsıyla hürriyet ve hürmet bahşediyordu. Bu küçük uçlarda bile bütün karışıklıklara rağmen bu tutum belliydi. Budin'de Azize magdonna kilisesi, Protestanlara verildiği halde miktarları daha az olan Katolikler de aynı kiliseden istifade ediyordu. Kral Rudolf, bu serbestinin doğuracağı sonuçlardan ürkiyor, en amansız irticaî hareketlere girişiyordu. Gönderdiği müteassıp Katolik papazları, cemaatin önüne cehennem korkunç tasvirlerini serdikleri halde, gayretleri Türklerin geniş toleranslı tutumunda eriyor, tesirsiz hale geliyordu.” (KK, s. 189)

Yazar, Osmanlı Devleti'nin çok geniş bir alana hâkim olmasında Türk insanının iyi niyet ve inançlara hoşgörüsünün en büyük etken olduğunu ifade eder. Macarlar farklı milletten asker alırken eşit davranmaz fakat Osmanlı herkese eşit davranır. Yazar, Osmanlı'nın eşitlik anlayışını ise İslâm inancına bağlar. Bu durumdan Uçtaki Adam romanında şu şekilde bahsedilir. “Türklerde ise, bir Hırvatın bir Macardan, bir Ulahın bir Almandan farklı muamele görmesi inançları gereği imkânsızdı. Hepsi insan kabul edilirler, aralarında bir ayırım yapılmazdı. Osmanlılar için insan, ya suçlu veya suçsuz olurdu.” (UA, s. 136)

Özkişi, bu satırlarda Macar ve Türk milletinden övgüyle bahseder. “Dünyada birbirini böylesine seven fikirleri bu kadar birbirine yakın komşu doğrusu az bulunurdu. Bu yan yana iki ev, dini ve milliyeti ne olursa olsun insanları iyi ve kötü demeden kucaklayan iki koldur adetâ.” (UA, s. 52)

Bahaeddin Özkişi'nin eserlerinden yola çıkılırsa onun görüntüden çok gönle önem verdiği anlaşılır. Bu yüzden o dış görünüşün değil ruhun güzelliklerine dikkat eder. Eserlerinde önemli olanın iyi niyet, dürüstlük, hoşgörü gibi değerler olduğunu vurgular. Yine Telsiz Memuresi hikâyesinde bu fikre hizmet eden “*Yüzüne dikkat ettiniz mi, diye sor. Biliyor musunuz ki o yüz, üç veya beş entari sahibi olunca size benziyecektir. Bir an yüzüne bakıverin, diye yalvar.*

-*Güzel değil mi?*” (TM, s. 29-30) sözleriyle yazar, herkesin özünde eşit olduğunu, kılık kıyafete bakarak insanların sınıflandırılmayacağını dile getirir. Devam eden satırlar da bu fikri destekler. İnsanın eşitliğini bozan şey yazara göre saf ve temiz ruhtur. Bu çarpıcı ana fikir şu sözlerle dile getirilir:

“Fakirken güzel o, çünkü şu anda insan, düşünen, gören ve ne için yorulduğunu bilen hakikî insan. Yüzünü aydınlatan nur, henüz yerini krempertev'e terketmemiş.

Hareketlerine dikkat ettiniz mi, diye sor.

Sıkılğan, dalgın ve tabîi boyasız dudaklarile, hakikatin tâ kendisi olan hareketleri ne kadar saf, ne kadar uygun değil mi?” (TM, s. 30)

Koltuk Değnekleri hikâyesinde Özkişi, yine çok derin ve hassas duyguları, okuyucuyu sıkmadan kahramanın iç sesinden yola çıkarak dile getirir. Eşitlik konusu, engelli insanların gözünden değerlendirilir. Sevdiği kadının kendisini olduğu gibi kabul ettiğini düşünen bir engellinin hisleridir hikâyenin konusu. Adam, terminalde yüzlerce kişinin arasından kendini hiç tereddüt etmeden bulan görevliden anlar ki sevdiği kadın onu koltuk değnekleriyle tarif etmiştir.

“Tabîi bulacaktı diye düşündüm. Hem de kolayca. Ben diğerlerinden daha fazla bir şeye, koltuk değneklerine sahibim. Bunun üzerine adam “Halbuki o benim sakatlığıma önem vermez görünmüştü. Bana kalb gerek demişti. Şiirler söylemiş, misâller vermiş, ruhu ve eti birbirine karıştıran basit insan davranışıyla alay etmiş, ‘Ben’ demişti ‘Hiç elmas bir küpeyi mahfazasıyla takan bir kulak görmedim.’ Nasıl engindi hisleri, nasıl şekle ve ete yer yoktu kalbinde.” (KD, s. 107) diye düşünüp üzülen adam, herkesle eşit olma duygusunu yıkan bu kadını terk eder.

4.9. Fedakârlık Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Fedakârlık, Özkişi'nin eserlerinde yer alan bir diğer değerdir. Fedakârlık kelimesi “Özveri”, fedakârlık etmek ise “azlığına katlanmak, az oluşu ile yetinmek, vazgeçmek” anlamlarına gelir (Türkçe Sözlük, 2011, s.856-857). Özkişi, bu değeri sevgi ve sorumluluk değerleriyle birlikte verir. Eserlerdeki bazı karakterler, vatan ya da bir yakına duyduğu sevgi sebebiyle çeşitli fedakârlıklar yapar. Sevgi, bazen bazı şeylerden vazgeçmeyi gerektirir der gibidir.

Köse Kadı romanında fedakârlık değeri ilk olarak Baş Kapitan (Başpiskopos) karakteri ile bir Türk kızı arasında geçenlerle verilir. Baş Kapitan, mevkisini ve dinini kaybetmek pahasına da olsa Türk kızıyla evlenmek ister. Yazar bunu fedakârlık olarak dile getirir:

“Zihni yıllar öncesine kaydı. O narin kadının unutamadığı hayali zihninde canlandı. Ah neler yapmamıştı, nelere katlanmamıştı o esir kadın için. Ama ne direnişti o yarabbi...”(KK, s.43)

“Zehra...” diye mırıldandı. Oh, bir deli tutkusuydu onunki. Aklına gelen hemen her şeyi kadına sahip olabilmek için uygulamıştı. Ama ne aç bırakmak, ne kırbaç, ne yalvarmak kâr etmişti. Hattâ o kadar ileri gitmişti ki, karşısında dimdik duran Katolik kilisesinin varlığına rağmen evlenmeyi bile teklif etmişti. Bu her şeyinin fedâ'ı demekti.”(KK, s. 43)

Romanın diğer sayfalarında vatan için de fedakârlık edilebileceği anlatılır. Yazar, Macarların vatanseverliğini anlatırken, onların bu konuda ne kadar fedakâr olabileceğinin de izahını yapar. Hatta yazar, *“Siz olayları seyredecek bir noktada durun ve ortalıkta pek gözükmeyin, dedi. Bindebir ihtimalle de olsa bir aksilik olursa hiç değilse Muhtar ve siz, kendinizi kurtarın, Macaristan için benim yok olmam pek önemli bir kayıp değildir. Ama sizler yaşamaya ve vatan için çalışmaya mecbursunuz.”*(KK, s. 101-102) sözleriyle vatan için canın da feda edilebileceğini vurgular ve devam eder *“Suçu ben ve nöbet bekleyen gençler üzerimize alacağız. Siz sağ kalmak zorundasınız. Çünkü siz, Macaristan'a bizden daha fazla gereklisiniz.”*(KK, s. 102)

Başka bir olayda, bir Türk casus kimliği belli olmasın diye arkadaşından kendini öldürmesini ister. Bu diyalog şöyle gelişir:

“-Hamza, çabuk kafamı kes ve kaçır! diye bağırды.

Askerinin tereddüt ettiğini görünce:

-Davran, dedi. Gelmek üzereler.

Kelime-i Şahâdetin ilk harfleri dudaklarından dökülürken keskin kılıç başını gövdesinden ayırdı.”(KK, s. 182)

Fedakârlık kimi zaman insanın kendisine ihtiyaç olan bir şeyi paylaşmasında da görülebilir. Romanda bazı sadık askerler Kont Gall Adam’ın esaretten kurtulması için fedakârlık yapmaya hazırdırlar. Bu fedakârlık şu şekilde dile getirilir:

“- Fakirim efendimiz, dedi. Esaretten yeni kurtuldum. Elimde bir tek ana yadigârı yüzük kaldı. Yüzbaşının sesi çaresizlikten ağlamaklıydı.”(KK, s. 121)

“Diğer arkadaşlar beni sizinle konuşmak için elçi tayin ettiler. Aramızda ancak bin altın değerinde öteberi toplayabildik. Bizim bu küçük hediyemizi lütfen kabul buyurunuz efendim.”(KK, s. 121)

Telsiz Memuresi hikâyesinde yardımseverlik, eşitlik gibi değerlerden başka fedakârlık değeri de bulunur. Zor şartlarda çalışan telsiz memuresinin bu fedakârlığı neden yaptığını yazar; *“Anlatıver binlerce defa gördükleri, bir defa dahi hatırlarına getirmedikleri ekmeği ve vitrinden eksilen 3 ekmek için telsizci kızın böyle giyindiğini.”* (TM, s. 29) ifadeleriyle anlatır. Bir başka hikâye Yeni Gün, yine ağır bir iş yapan ve bu fedakârlıktan yalnızca eşini yalnız bıraktığı için üzülen bir adamı anlatır.

“Bilirim bensiz olamazsın, benim için ağladığını, akşamları eve geldikçe inanmayan gözlerinin üzerimde dolaştığını görürüm. Çok çekiyorum Nazanım, vazgeç, ustabaşının yaptığı zulmü söyletme bana. Ama erkeğiz. Dayanıyoruz işte.” (YG, s. 34) Bahaeddin Özkişi fedakârlık değerini, yalnızca iş hayatının zorluklarına katlanmak konusunda anlatmaz. Bilinmeyen Kahramanlar’da, bu değeri yeğenini çok seven ve onun hastalığına üzülen biriyle çok farklı bir açıdan okuyucunun ilgisine sunar. Amca yeğeninin verem olmasına öyle çok üzülür ki onu hayata bağlamak için kendi hayatını riske atacak bir fedakârlık teklif eder. Yazarın, merhamet ve fedakârlığı aynı hikâyeye sığdırdığı bu satırlar şöyledir:

“-Yeğen, dedi, sen hasta değilsen, ben belirem, sen hasta değilsen, şartolsun sen hasta değilsen -Ağzını iri iri açtı- aha, diye yalvardı.

-Aha madem inanmirsen tükür, nolur tükür ağzıma...” (BK, s. 59)

4.10. Güvenilirlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Güven, insanlar arası birlikteliğin en önemli teminatlarından biridir. Güven olmadan birlik, beraberlik, dayanışma, işbirliği gibi durumlardan bahsetmek çok zordur. Güven vermek için de dürüst ve adaletli olmak gerekir. Güvenilirlik ancak bu değerlerle ortaya çıkan bir değerdir. Öteki türlü bir zaman sonra kendini güvensizliğe bırakır ve hüsrana uğratır. Bu bakımdan insanların güvenilir olması için doğru ve ahlaklı olması şarttır.

Köse Kadı romanında güvenilirlik değerine de rastlanmaktadır. Romanın bilgin kişileri aynı zamanda sözüne güvenilir insanlar olarak tanıtılır. Kont Gall Adam, İstolni Belgrad’da esir olduğu zamanda çok iyi muamele görür. Bununla birlikte Türklerin erdemli halleri onu çok etkiler ve kendini orada evinde gibi hisseder. Bu hislerini çok güvendiği Şeyh Necmeddin Efendi’ye danışmak ister:

“Şeyh Necmeddin Efendi’ye yapacağı bu ziyareti çoktan tasarlamış, ama hep son dakikada vazgeçmişti. Derinden hissettiği korku tadında bir tereddüdü vardı. Sanki bu konuşma ona akla gelmedik mükellefiyetler yükleyecekmiş gibi geliyordu. Dürüstlüğünden ve zekasından emin olduğu Şeyh Efendi’ye açılabileceğini, durumun karanlık bulunduğu noktalarını onunla beraber aydınlatabileceğini sanıyordu. Kısaca bu içinden çıkılmaz duruma bir çözüm tarzı arıyordu.”(KK, s. 107)

Romana ismini veren Köse Kadı, Osmanlı’nın serhat boylarında bir bilge kişidir. İnsani yönü yanında zekâsı da son derece gelişmiş bu kişi, etrafındaki insanlar tarafından çok sevilir. Kale Kumandanı Ali Bey, Macarların din adamı Rahip Milko, Şeyh Necmeddin Efendi ve Köse Kadı Macaristan’ın refahı için çalışmakta, oradaki insanların mutluluğu için uğraşmaktadırlar. Bu bakımdan kader birliği yapan bu dört arkadaş farklı özelliklere sahip olmalarına rağmen birbirlerine çok güvenmektedirler. Köse Kadı’nın Osmanlı Sultanı’nın kardeşi olduğunun ortaya çıktığı diyalogda, çok hayati bir birlikteliği olan bu insanların güvenilirlikleri vurgulanır. Yazar bu durumu şu şekilde anlatır:

“Kadı bir adım ilerledi, eli Ali Bey’in yakasına uzandı, ama tutmadan yanına düştü. Gözyaşları sakalları arasına süzülürken:

- Vah Sultanım! Vah biraderim! diye inledi.

Şeyh Necmeddin Efendi, Ali Bey ve Rahip Milko birbirlerine hayretle baktılar. Duyduğu derin ızdırabın gafletiyle Kadı Efendi’nin ağzından dökülen bu büyük sır hepsini şaşkına çevirdi.

İçlerinde kendini en çabuk toplayan yine Kadı Efendi oldu. Hüznü bakışlarını dostlarının üzerinde gezdirdi. Sonra:

-Şükürler olsun ki, bu gafleti güvenilir yârânın yanında gösterdik, dedi.” (KK, s. 250)

16. yüzyıl Osmanlı Devleti toplumsal hayatından kesitlere de yer verilen Uçtaki Adam romanında güvenilirlik, komşuluk ilişkileri içinde verilir. Komşuların birbirine güvenerek kapı kilitlenmediği, mahallenin çocuklarının rahatça dışarda oyun oynayabildikleri döneme işaret edilir. Yahudi kuyumcunun evinden ayrılırken yapılanlarda, aslında günümüzde de özlem duyulan ve olması gereken güven ortamını vurgulanır: *“Ali Beye kendi dönene kadar evini emanet ve her şey için teşekkür etmek maksadıyla gelmişti. Kara Ali Bey bütün bu laf kalabalığının altında, tuhaf bir durumun varlığını hissetti. Bunun ne olduğunu bilemiyordu. Kuyumcuya iyi yolculuklar dileyip evinden yana endişe etmemesini söyledi.”*

“Viktor Rabinoviç önce dükkânında toplanma hazırlıklarını bitirdikten sonra, İstolni-Belgratta, âdet olduğu üzere kapısındaki halkalara kilit yerine, bir sicim bağladı, evine döndü.” (UA, s. 208)

4.11. Hoşgörü Değeri ile İlgili Bulgu ve yorumlar

Hoşgörü Türkçe Sözlük’te “Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha, tolerans” olarak tanımlanır (2011, s. 1112). Hoşgörü, hayatı güzelleştiren ve kolaylaştıran bir değerdir. Kişiler arası iyi ilişkiler kurmakta en önemli değerlerden biridir. Hoşgörü beraberinde sevgi, saygı güvenilirlik, dayanışma gibi birçok değer de temeli olarak görülebilir. Bahaeddin Özkışi’nin eserlerinde de en sık rastlanan değerlerden biridir. Köse Kadı ve Uçtaki Adam

romanlarında Osmanlı'nın Balkanlar'da gayrimüslim halka son derece tarafsız ve hoşgörülü davrandığı vurgulanmaktadır. Bu yüzden Macarlar, Osmanlı yönetiminden memnundur. Arşidük Karoli Macarların bu sevgisini anlamaya çalışır. Ona göre farklı bir dinden gelen insanlarla anlaşmak mümkün değildir. Osmanlı'nın farklı din ve kültürlerle hoşgörülü yaklaştığını anlatan bu satırlar şöyledir:

“Zihni Hristiyanlık taassubu içinde öylesine yoğrulmuştu ki, pek çok Macar şehir ve köyünün severek, isteyerek Türk tâbiyetini kabulünü anlamakta güçlük çekiyordu. Bu gibi hallerde hurstan köpürüyor, bu eğilimdeki köyleri taş taş üstünde bırakmadan yok ettiriyordu. Her köyün tahribinden sonra Beylerbeyi Budin'den sesini yükseltiyor, “Macaristan bu davranışıyla, başını taşa vuruyor, bu tutum ne dininiz ne de insanlıkla uyuşabilir,” diye haykırıyordu.” (KK, s.26) Romanın geneline hâkim olan bu konu farklı olaylarda da kendini gösterir: *“Bu değişiklik zaten tâbi olmak fikrine yatkın Yanıkaleliler üzerinde mühim bir tesir yapmadı. Hattâ gönüllerinde acıyan incecik bir nokta olmasa, onlara çok mutlu demek dahi mümkündü. Çünkü biliyorlardı ki, adil Müslüman idaresinde, inançları ve fikirleri ne olursa olsun serbestçe çalışabilecekler, her yeni ele geçirilen kalede olduğu gibi padişahın tarım için lüzumla aletleri, hayvanları, tohumları, fidanları bedava alacaklar, üç yıl hiç kimseye vergi vermeyecekler ve mutlak bir emniyet içinde olacaklardı. Ama zalim Macar idaresinin de özlemine çekeceklerdi. Ne kadar iyi olursa olsunlar Türkler, kutlu İsa'ya inanmıyorlardı çünkü.”*(KK, s. 156)

Rahip Milko hem Hristiyanlar, hem de Müslümanlar tarafından çok sevilmektedir. Çünkü yalnızca insanlara iyilikle muamele eder. Onun bu hoşgörüsü ve erdemi tüm halkın onu uğurlu bir kişi olarak görmesine sebep olur. Oturduğu gelip gittiği yerlerin de uğur getireceğine inanılmaktadır. *“Ancak onun nerede oturacağı hiç belli olmazdı. Tanrı'nın iyilik yapmak için halkettiği eli, ya bir yetim çırağın başında, ya dertli bir ustanın derdinde takılır kalırdı. Büyük küçük demeksizin Hristiyanlar onun kuzuları, Müslümanlar koçlarıydı. Hepsini ismen tanır, tanıdıklarının üç göbek evvelini rahatça sayardı. Fakirdi, çok zaman para pul nev'inden bir şey veremezdi belki, ama o çarşıdan geçtikten sonra ustalar bir başka şevkle örslere balyozlarını vururlar, çıraklar yetişmeleri için gerekli tokadın şu sıralarda kulaktozlarında patlamayacağından emin olurlardı. O pek çok evladı olan bir baba gibi yüzünde memnun bir gülümseme, bazen durur, çalışmalarını seyrederdi.”*(KK, s. 248) Rahip Milko hoşgörülü olduğu, insan ayrımı yapmadığı

için herkes tarafından sevgi ve saygı görür. Yazar bu karakterle iyiliğin her dönemde her kültürde her dinde aranan bir özellik olduğunu vurgular.

Uçtaki Adam, Köse Kadı'nın devamıdır. Bu bakımdan birçok konu Uçtaki Adam da sonuca bağlanmıştır. Yazar, Türklerin neden serhat boylarında bulduklarını ve Hristiyanlara neden hoşgörülü davrandıklarını bu paragrafta açıklar. “*Sır kâtibi, onun Kont Althan hazretlerine şöyle dediğini duymuştu: “Türkü savaşa zorlayan ne kin, ne de zenginlik hırsıdır. Onlar ancak fetih ve istila yoluyla inançlarını yaymak ve dinlerine hizmet etmek için yaşarlar. Böyle olunca ne siyasî, ne millî, ne dini kanaatları, emirleri altındaki Hristiyan topluluklara ve esirlere kötü muamele etmelerine müsaade eder. Onların dini kanatları Hristiyanlardan nefret etmelerine engeldir. Belki Hristiyanlara batıl inançlarından ötürü acırlar ve onları küçümserler.”* (UA, s. 159)

Sokakta adlı romanda yazar, Batı medeniyeti ve mahalledeki geleneksel değerleri tartışan kahramanlardan birisinin “*Doktorun alayını anlayışla karşıladı...*” (S, s.69) ifadesiyle karşıt fikre hoşgörüle bakabilmenin bir değer olduğunu gösterir. Diğer bir paragrafta; mahallede davranışları geleneksel değerlere uymayan bir karaktere karşı hoşgörülü bir yaklaşım anlatılmaktadır. Hoşgörünün gerekçesi ise yardım etme isteğinden kaynaklanmaktadır. Bu durum şu şekilde dile getirilir: “*Kendi kendime, ola ki yavrumdan iyi huylar kapar derdim. Bu yüzden evimize sık sık gelişini hoş karşıladım.*” (S, s. 44)

Günümüzde karşıt fikirlere anlayışla yaklaşabilmek öğütlenen bir değerdir. “*Babanız fikir sahibiydi karşı fikre de sahip olsa o bu bakımdan takdire değerdi. Yüz yüze konuşmamız birkaç nezaket konuşmasını geçmedi.*” (S, s. 96) cümlesi bu düşünceyi fazlasıyla destekler.

4.12. İşbirliği Değeri ile İlgili Bulgu ve yorumlar

İş birliği, toplum hayatta en sık başvurulan değerlerden biridir. Çünkü sosyal bir varlık olan insan, hayatın her aşamasında işbirliğine ihtiyaç duyabilmektedir. İşlerin kolaylaşması, yüklerin hafiflemesinde ve bu sayede iyi ilişkiler ve dayanışma sağlanmasında son derece etkilidir. Köse Kadı romanında, Kont Gall Adam, babası Başpiskopos Griyoroçzi Vinçe'nin emriyle kale kumandanı olur ve hemen birçok

şeyi değiştirmek ister. Askerlere etkili bir konuşma yaptıktan sonra herkes tam bir işbirliği içinde çalışmaya başlar. Romanın işbirliği değeriyle ilgili kısımları şöyledir:

“Konuşmayı uzatmadan, hemen işe başladılar. Bütün gün boyunca kazma sesleri bedenler önünden eksilmedi.”(KK, s. 34)

“Yediden yetmişe kale halkı tâ uzak tepelerden birinde buldukları taşocağından yontulmuş kayaları öküz arabaları ile taşıyorlardı.” (KK, s. 36) Bu arada Köse Kadı kalede esirdir; fakat o, sadece Türklerin değil Macarların da saygı duyduğu bir kişidir. Bilgeliği Macar kale kumandanı tarafından da bilinen Köse Kadı, esirlere gösterilenden daha iyi bir muamele görmektedir. Türkler ise onu kaleden kurtarmaya çalışmaktadır. Casus hizmetkâr Köse Kadı ile işbirliği içindedir ve kaleden biten çalışmalarını derhal Köse Kadı'ya bildirir.

“Olayları yakından izlemiş olan genç Çingene kızı, Kont kaleden ayrılır ayrılmaz, odasına koştu.”(KK, s. 34)

“Su dökerken, olayları sırasıyla ve hızlı bir fısıltıyla anlatıverdi. Söylenenler esiri bir hayli düşündürdü. Hücresinin bir köşesinden mürekkep, kaz tüyü ve kâğıt çıkardı. Yaşlı Türk önündeki kâğıda bir şeyler yazarken kız, onun kartal gagasını andıran burnuna ve mütemadiyen bir şeyler mırıldanan dudaklarına dikkat etti.”(KK, s. 35) Aynı zaman zarfında Ali Bey de askerlerini çağırıp işbirliğine davet eder, onların fikirlerini almak ister. Bu durumla yazar, işbirliğinin insanları birbirine yaklaştıran, işleri ve hataları görmeyi kolaylaştıran bir değer olduğunu vurgular.

“-Hüdâ bilir, belki de cümlemize bu seferde şehâdet şerbeti içmek müyesserdir. Kavli Muhammed ve törelerimiz gereğince istişâre için kıymetli fikirlerinizi öğrenmek üzere sizleri burada topladım. Ne dersiniz?” (KK, s. 60). Olayın devamında Kont Gall Adam karakterinin sözleriyle de aynı şey anlatılır. İnsanları yaptığı işteki başarısıyla değerlendirmenin ve ortak çıkarlar için bir araya gelmenin doğru bir davranış olacağı dikkatlere sunulur.

“-Yüzbaşım, dedi. Kale içinde bilgi, zekâ ve şerefine güvendiğim insanlardan birisiniz. Aramızda bazı tatsız vak'alar geçmiş olmasına rağmen müracaat etmek için ancak sizi düşünabiliyorum. Lütfen Meryem, İsa ve Rûhül Kudüs aşkına anlamaya çalışın. Bütün gayretlerime rağmen inandıramadığım babamı çok yakın bir Türk hücumunun olacağına ikna edin.” (KK, s. 54)

Uçtaki Adam romanında kale kumandanı Ali Bey, bir Türk geleneği olarak kalenin ileri gelenlerini toplar ve düşman saldırısı için çare arar. Toplantıda her türlü öneri dinlenir, değerlendirilir ve tam bir işbirliği yaparlar. *“Namazdan sonra Bey evinde toplanıldı. İkrâm edilen yemek sessizce ve sükûnetle yenildi. Sini ortadan kaldırıldıktan sonra besmele ile mevzua geçildi. Tedbir ne olmalıydı. Türlü savaşırlardan yüz aklıyla çıkmış bunca yiğit, bunca gazi, bunca samur kalpaklı, kopçalı, çakşırlı ağa, aynı şeyi kendi tarzlarınca söyledi.”* (UA, s.19). Öneri ve işbirliğine açık olmak günümüzde de çok büyük önem taşımaktadır. Bu yolla birçok sorun medeni bir şekilde çözüme kavuşabilir. Yazar bir hadisi de hatırlatarak işbirliği çağrısı yapar. *“İstişarede menfaat, peygamber-i zîşanın hadîsiyle sabittir. Bre bir fikrin varsa söyle, nedir bilelim...”* (UA, s. 19).

Uçtaki Adam romanında Telli Hasan Paşa savaşa çıkarken birçok beyi yanına toplar. Sonu şehitlikle bitecek bir savaşı haber verir ve onlardan destek ister.

“Hemen yanında Kilis Sancakbeyi Mustafa Bey, Hersek Sancakbeyi Mehmet Bey, İzvornik Sancakbeyi Gazi Koca Memi Bey ve diğer kumandanlar dikiliyorlardı. Onların cümlesini toplayıp acele bir divan kurdu. Eşsiz kumandan şöyle konuştu: Beylerim durum size ayandır, ne tedbir söylersiniz?”(UA,s. 234). Her şeye rağmen Telli Hasan Paşa karakteri merhametlidir. Çünkü *“Telli Hasan Paşa, gazaya kuru kavga anlamı vermemek için, düşmanın kim olduğunu düşünmeden ve boş yere kan akıtmamak için vire teklif etti.”* (UA, s. 173) sözleriyle yazar, insan hayatının söz konusu olduğu durumlarda bazı fedakârlıklar yaparak işbirliğine varılması gerektiği görüşünü dikkatlere sunar.

Sokakta romanında yardımlaşma ve işbirliğinin yoğun olarak hissedildiği kısım komiser ve eski arkadaşının çocukluk yıllarında birlikte bir makine icat etmeye çalıştıkları kısımdır. Komiserin eski arkadaşı, icadını komisere anlatabilmek için epey zaman harcar. Ardından birlikte el ele verip yardım bulmaya ve icatlarını devlete göndermeye çalışırlar. *“Arkadaşım makinayı bana anlatabilmek için pek çok çaba gösterdi”*(S, s.24). İcatlarını hayata geçirmeye çalışan sıkı dostlar bu kez onlar göre büyük bir mücadeleye girerler. Para biriktirmeleri gerekmektedir fakat çocuk canları onlardan helva, macun ister.

“Tam üç ay arsanın gizli bir köşesine gömdüğümüz kavanozun içine kâh harçlıklarımızdan kâh sokağa gelen odunları taşıyarak elde ettiğimiz meteliklerden

biriktirdik. Şeytan o üç ay boyu bize biriktirdiğimiz paraları harcatmak için helvacı kılığına girdi gözükte, macuncu kılığına girdi gözükte ama çeledi zihnimizi. Tam üç ay kör şeytanla kahramanca çarpıştık. Başardık da.”(S, s. 26)ifadesiyle yardımlaşma ve işbirliğiyle zorlukların üstesinden gelinebileceği anlatılır.

Paralarını biriktiren çocuklar malzemeleri almak için aynı sokakta oturan sevdikleri bir komşularından yardım isterler. Bu “*Biz Gülüm’ den yalnız bize ipekli bez ve ibrişim almasını istiyorduk.*”(S, s. 27)ifadesinden anlaşılır. Çocuklar komşularına güvenirlir ve hep birlikte işe koyulurlar. Artık ‘Gülüm’ de ekibin bir parçasıdır. “*O bize vaat etti ki sırrımızı hiç kimseye söylemeyecek, istediklerimizin en âlâsını Kapalıçarşı’dan alacak ve bize işlemeyi öğretecektir.*”(S, s. 27) derler. Sonra onun gözetiminde günlerce süren işleme başlarlar. Gülüm paket devlete gönderilene kadar çocuklara yardım eder, onlara günlerce leblebi, suda haşlanmış mısır, koruk suyu (S, s. 28) taşır. Nihayet icatlarını bitirip postaneye gittiklerinde kaba saba bir memura karşı çocuklara yardım etmek isteyen insanları “*Hepsi akıllı uslu adamlardı. Çoğu böyle bir paketin devleti memnun edeceğini söyleyip bizden yana çıktılar.*”(S, s. 28) diyerek över.

4.13. Merhamet Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Merhamet değeri; acıma, empati, affetme, şefkat, iyilik gibi birçok kelimeyi çağırıştırır. Bunlar, toplumsal hayatta insanların çok sık karşılaştığı durum ve duygulardır. Zor durumdaki birine, çocuğa, güçsüze, yoksula, hayvanlara merhamet etmek toplumun vicdanını rahatlatmak açısından önemlidir. İnsan, geleceğini bilemez fakat bazı zorlukların bir gün kendisinin de kapısını çalabileceğini bilir. Bu yüzden bu değer; empati kurmak ve bu yolla toplumsal birlikteliğin desteklenmesi bakımından önem arz eder.

Merhamet değerinin temelinde, tüm canlıların hürriyet ve güven içinde gelişip serpilmesine yardımcı olmak, varlıklarının devamı için güç ve destek vermek vardır. Merhamet; tüm canlılar için dünyayı güvenli bir yer kılma duyarlılığına sahip olmak, herkese ve her şeye anlayış, acıma ve şefkatle yaklaşımdır (Hökelekli, 2013, s. 69).

Merhamet değeri Köse Kadı romanında ilk olarak Kont Gall Adam'ın esirlerin hayat şartlarını düzeltmek istemesiyle karşımıza çıkar. Yazar bu karakter ile Türk milletinin doğuştan birtakım değerleri içinde barındırdığı mesajını verir. Çünkü Kont Gall Adam'ın annesi Türk'tür. Bu bilginin daha ortaya çıkmadığı sayfalarda bile Kont Gall Adam zaten erdemli bir karakter olarak tasvir edilir. Kendisini büyüten manevi babası Başpiskopos ile yaradılışları çok terstir. Başpiskopos acımasız, merhametsiz ve hoşgörüden yoksun biridir. Oysa Kont Gall Adam çok merhametlidir. Onun, esirlere merhametle yaklaşması şöyle anlatılır.

“Esirlerden koladoları zdrtt, sade tekli bukağı taktırdı ayaklarına. Hepsine avluda güneşlenmek hakkı tanıdı. Ottan, bey yatakları gibi yataklar yaptırdı altlarına. Ekmeklerini, yemeklerini düzeltti ve çoğalttı.” Bir diğeri, “Sade bu saydıklarınla kalsa iyi,” dedi. “amaşırlarını yıkamalarına bile izin verdi. Hatta olmayanlara don-gömlek dağıttı.”(KK, s. 37). Kont Gall Adam'ın bu merhameti babası ve bazı askerler tarafından eleştirilir. Burada yazar Kont Gall Adam'ı merhametiyle överken; diğerlerini kötüler. Merhametli olmayı vurgular.

“Ağır bir taşın ucundan tutarak çalışanlara yardım etmesi, askerle beraber siyah ekmek yemesi, bir kyliyle aynı kaptan şarap içmesi, kıyafetinin bir kale kumandanına yakışmayacak sadeliği, esirlere yumuşak davranışı, kale halkına gösterdiği güleryüz, bütün bunlar karı yumuşaklığı idi hep.”(KK, s. 38-39).

“Ama esirler konusundaki tutumu iki önemli gerçeği ortaya koyuyordu. Kont merhametliydi ve maddiyata karşı hırsı yoktu.”(KK, s. 42). Öte yandan kaledeki bazı askerler Kont'un bu durumundan rahatsız olurlar hatta onunla dalga geçerler. Kont bunu öğrenmesine rağmen o askerlere de merhamet eder ve onları cezalandırmaz. Bu diyalog şu şekildedir:

“Söylenecek söz yoktu, suluydular. Sularının o çok ağır cezasını şimdiden kabullenmişlerdi bile. Kont Gall Adam, güzel yüzünde yorgun bir ifade, hepsine teker teker, uzun uzun baktı. Ve sonra sanki hiçbirşey olmamış gibi Yzbaşıya:

“Hepiniz çok yorulduunuz, dedi, Yarın kutsal Pazar günü. ğlende paydos edin işi. Askere ve inşaatta çalışanlara şarap dağıtılsın.” (KK, s. 37).

“Sevinin, dedi, kurtuldunuz. Kurtuldunuz, dedi, affetti çünkü. Haydi artık dağılınız. Haydi artık dağılınız.” (KK, s. 38).

Türklerin tüm iyilik ve merhametine karşın Macar kale kumandanı Baş Kapitan, bir Türk'ün canlı canlı derisini yüzdürür ve bu görüntüyü izlemeye herkesi mecbur eder. Onun bu acımasızlığı kale halkını ve zaten yüksek değerlerle dünyaya gelmiş Kont Gall Adamı çok etkiler. Yazar merhameti, acımasızlık penceresinden gözler önüne sererken şu cümleleri kurar:

“Hissediyordu ki, birkaçı hariç, hemen hepsi bu işkenceyi görmemek, şu anda yuvacıklarında olabilmek için ömürlerinden severek birkaç yıl verirler. Bu işkencenin bir kâfir Türk'e yüksek rütbeli bir hristiyan din adamı tarafından yapılmış olması bile vicdanlarına ve mertliklerine aykırı düşüyordu.” (KK, s. 56)

“Kont Gall Adam, renkleri yeşile dönmüş, önlerine bakan vicdanlı Macar halkını şöyle bir gözden geçirdi. Sonra babasına döndü, dişleri sıkılı, kinle, öğrenerek Baş Kapitanı uzun uzun aşağılayarak süzdü... Sonra döndü, nereden bulduğunu kendisinin de bilmediği bir kuvvetle odasına yürüdü. Uzun uzun öğürdü yolda. Zorla yatağına varabildi. Ve kendini kaybetti.”(KK, s. 57).Anlaşılabacağı üzere Kont bu olayla yıkılır. Yazar, Acımasızlığın çirkin ve korkutucu yanının insanda bıraktığı tesiri ruhsal bunalıma giren Kont'un durumuyla izah eder.

“O hasta efendimiz, dedi. Mustafa Ağanın yüzülmesini yüreği götürmedi. Şimdi kendini bilmez yatıyor. Anam, aklını kaybetmeden kurtulursa iyidir, diyor.

Kara Papaz, Kont için ilaçlar kaynatıyor.” (KK, s. 59). Romanın ilerleyen satırlarında Yanıkkale'ye baskın yapan Türkler, oradan Köse Kadı, Kont ve diğer Türk esirlerini kaçırmaları. Baskın yiyen halk, ölümü ve yağmayı beklerken yalnızca askerlerin ve bazı ahır hayvanlarının götürüldüğünü görünce şaşkınlık yaşar. Yazar, satırlarda okuyucuya Türklerin savaşta dahi merhametli ve anlayışlı bir millet olduğunu anlatmaya çalışır. Baskın sonrası *“Halk çok korkulu bir rüyâdan uyanıyor gibiydi. Yaşlı başlı adamlar, kadınlar, çocuklar yüzlerinde şaşkın bir ifade ağır ağır meydana toplanıyorlardı. Hayattaydılar. Akıl almaz şeydi bu. Vurulan bir kalenin halkının kılına bile dokunulmamış olması, kadınların ve çocukların esir edilmemiş olması, erkeklerin kılıçtan geçirilmemesi, evlerin talan edilmemesi görülüp işitilmiş şey değildi. İçlerine sabah rüzgârıyla dolan deli bir sevinç taşkın hareketlere dönüşüyordu. Ne güzel şeydi aziz Meryem yaşamak, Türk kılıcını ense kökünde hissedip hayatta kalmak!...”* (KK, s. 63) sözleri merhamet değerini vurgular.

Martali Matyas, romanın bir diğerk önemli karakteridir. Bu Türk casus, işi gereği Macarlarla birlikte hareket eder ve onların geleneklerine uyar. Yazar, Macar halkını da gayet iyi niyetli, vefakâr, merhametli ve barış yanlısı olarak tasvir eder. Ayrıca Köse Kadı romanında Macarlar ile Türklerin akraba iki ırk olmasına rağmen zamanla koştukları, Macarların Hristiyanlaşarak milli değerlerini ve yüksek insani özelliklerinin bir kısmını kaybettikleri anlatılır. Burada da bir Macar kadın, kendinden yardım isteyen bir yabancıya merhametle yaklaşmaktadır:

“-Hristos hakkı için biraz yiyecek, diye yalvardı.

Kadın, önce şüphyle duraladı. Fakat, merhametli gönlü dilenciye geri çevirmesine müsaade etmedi. Kapının yanındaki çimenliği gösterdi:

-Otur bahtsız adam, dedi.

Sonra elinde bir tepsiyle tekrar gözükte. Kara ekmek ve domuz pastırması getirmişti. Dilenci esir, kısa sürede sildi süpürdü bu yiyecekleri. Birkaç meraklı çevresinde toplanmıştı. Bu arada bir diğerk komşu kadını koca bir çanak şarap getirdi. Bir nefeste içti onu.

Köylü kadını elinde bir çanak şarap ve bir parça ekmekle tekrar geldiğinde güneş çoktan doğmuştu.” (KK, s. 75)

Merhamet yazarın en çok üzerinde durduğu değerlerden biridir. Bu değer, çeşitli karakterlerin ağzından çeşitli şekillerde karşımıza çıkar.

Kalede tutsak olan Kont Gall Adam’ın annesinin ağzından dökülen *“Ben Müslümanım. İnancım, bize gelen hayır ve şerrin Allah’dan olduğunadır. Bu inançladır ki bu yavruya bakıyor, ona şefkat gösteriyorum.”* (KK, s. 109) gibi merhamet dolu sözlerde, hem dinen hem de kültürel olarak bir bebeği ne olursa olsun sahipsiz bırakmamak gerektiği vurgulanır. Yazar Türklerin merhametli insanlar olduklarına dikkat çeker. Buna göre devam eden satırlarda merhamet değeri karşımıza şu şekilde karşımıza çıkar.

“Benim, göğsünden merhamet pınarları fışkırarak milletime seni bir götürebilsem. Geliyorlar oğlum, ayak seslerini duyuyorum.”(KK, s. 112)Yine Köse Kadı romanında İstanbul’dan Ali Bey’in yanına gelen Şeyh Necmeddin Efendi’nin anlattıklarında, Türk milletinin esirine ve düşmanına bile merhametle yaklaştığı

vurgulanır. Romanın bazı bölümlerinde Türk milletinin insana olan saygısı, merhameti, adaleti sıkça anlatılmakta ve yabancı milletler ile karşılaştırılmaktadır.

“Hepsi teker teker veya ikişer üçer ağır demirlerle boğazlarından ve ayaklarından birbirlerine, duvarlara veya yerlere bağlanmışlardı. Macar esirleri İstanbul’da ellerini kollarını sallayarak dolaşırken bu zavallılar bir vahşi hayvana bile revâ görülmeyecek binbir işkence içindeydiler.” (KK, s. 109) Buna karşın Türkler esirlerine merhamet etmektedirler. Bu durum romanın ilerleyen satırlarında da yer almaktadır.

“-Yolculuk sırasında esirleri üzmesiniz. Yürümeye tâkat yetiremeyenler arabalarla götürülecektir. Gıdalarını eksik etmesiniz. Rabbimin emri, Hazreti Peygamberin kavli bu yolda hareket etmemizi gerektirir. İnd-i ilâhîde mes’ul duruma düşmeyin ve bu gazanın ismini lekelemeyin. Haydi Rabbim yardımcınız olsun.” (KK, s. 137)

“Çok değerli esirler, zindan ismiyle anılan bu kulelerde tutulurlardı. Bu yerlerin gerçekte zindanlıkla hiçbir ilgisi yoktu. Buralarda bütün Avrupa zindanlarında görülen ne işkence ne de âleti bulunurdu. İmparatorluğun kuruluşundan bugüne, fikir islâma hizmet olduğu için, esirlere karşı takınılan tavır da tabii ki bu yönde gelişmişti. Esirler bütün zindanlarda olduğu gibi burada da ayrı odalarda kalırlardı. Gerekirse iâşeleri Devlet-i Osmaniye tarafından sağlanırdı. Hemen hepsinin hizmetçi tutmasına müsaade edilir ve arzu ettikleri her şeyi şehirden temin edebilirlerdi. Bunlar, gönüllerince çiçekle, kuşla veya kitapla meşgul olabilirler, birbirleriyle ahbaplık edebilirler, vatan ve terk ettikleri saltanatlarının üzüntüsüyle günlerini geçirmeyi çalışırlardı. Bazen şehir içinde gezme izni alırlar, serbestçe her yere girer çıkarlardı.” (KK, s. 198)

Türkler, Macar kralı ve kontlarının acımasız uygulamalarını Macar halkının tamamına genellemez. Tam tersi Macarların özgürlük ve refahı hak eden bir halk olduğu fakat kendi yöneticileri tarafından felakete sürüklendikleri düşünülür. Türklerin Macarlar için samimi bir iyilikle dolu olan kalbini yazar, şu sözlerle dikkatlere sunmaktadır:

“Ali Paşa, beraber buldukları sürece koca Sokullu Mustafa Paşa’nın gözlerinden iki kere yaş döktüğünü hatırlıyordu. Biri ünlü Budin yangınında ağlamış

ve “*Rabbim, bu fikirâ hakkında soracağın sorulara nasıl cevaba güç yetiştiririm?*” diye titreşen Macar halkını göstermişti.”(KK, s. 139)

Köse kadı romanında merhamet değeri son olarak, esirlere özgürlüklerinin geri verilmesi şeklinde de karşımıza çıkar. Bu konunun anlatıldığı bölümler şöyledir:

“-Sizi, demişti, Padişahımız efendimiz azada ferman ettiler. Varın sağlıklı yurdunuza dönün. Ne hiddet, ne telkin, ne aşağılatıcı bir ifade vardı Paşanın sözlerinde. İrice bir kese, güzel bir at ve değerli bir giysi verildi kendisine.”(KK, s. 207)

“Nihayet beklenen gün geldi. Bebek, Mart ayının ikinci günü Halil Paşanın huzuruna çıkarıldı. Paşa yalnız hürriyetini müjdelemekle yetinmedi, Sultan tarafından fevkalade güzel bir binek atı, içlerinde onbin akçe bulunan bir kese ve sırmalı elbiseler verildiğini bildirdi. Türk Padişahının huzuruna çıkmak için Bebek’in altı uzun gün daha beklemesi gerekti. Sultanın fevkalade teveccühü ile kendisine eteğini öpmek izni verildi. Sonra bir muhafız eşliğinde Erdel’e doğru yola çıkarıldı.”(KK, s. 209)

Yazar, Uçtaki Adam romanında ise merhamet etmenin önemini ve yüceliğini özlü söz tadında şu şekilde dile getirir: “*İntikam adamı güldürmez. O haini Allahın adaletine havale et.*” (UA, s. 45)

Misafir Geldi hikâyesinde acımasız bir patronun, fakir bir çalışanın evine gelmesi anlatılır. Acımasız patron başka bir çalışanın geçirdiği kazandan hiç üzüntü duymaz. Yazar, böyle bir patrona karşı fakir işçinin duyduğu öfke ve tiksintiden yola çıkarak merhamet, adalet ve iyilik değerlerinin önemini hissettirir. “*Misafirim geliyor gözümün önüne, soluk ve asil yüzünü hatırlıyorum. Konuşmalardan uzak duruyor, yüz hatlarında ıstırap kıvrımları ve hareketlerinde mübalâğalı teessür izleri yok.*” (MG, s. 22) sözleri okuyucunun vicdanını harekete geçirir. Hikâyenin sonunda vicdan ve merhametin insanı insan yapan bir değer olduğu vurgulanır.

Bahaeddin Özkışi insanların ruhlarındaki tereddüdü ve bazen itiraf edemediği hisleri küçük hikâyelerle anlatabilmektedir. Erkeklik Özentisi hikâyesi, askerlikte kendini kanıtlamaya çalışan ve bu yüzden hayvanlara eziyet eden bir çavuş karakteri ile başlar. Fakat çok değil bir sonraki sayfada bu kişinin aslında çok merhametli

olduğu örneklendirilir. Güçlü olmanın kendinden acizleri ezmek olarak öğretildiği toplumlara ciddi bir eleştiri vardır burada. Önce çavuş;

“–*Bunlar da bizim gibi, Allah bunlara da can vermiş, günah be çavuşum. Ha Ali diil mi? Ha ulan?*

-*Yapma be çavuşum, derdik, ne istersin bu kurbağalardan? Suat'ta tüm canlılara karşı derin bir kin var gibiydi! Çok gördüm, yaralı bir kuşun narin boynunu parmaklarıyla kopardığını...*” (EÖ, s. 31) sözleriyle gücünü ve erkekliğini ispatlamaya çalışan biridir. Fakat devam eden cümlelerde, çavuşun bu yaptıklarının toplum öğretisi ya da egodan kaynaklandığını aslında bu davranışların sahte olduğunu şu sözlerle vurgular yazar:

“*Suat, benden hemen birkaç metre ileride duruyordu, suya doğru eğilmişti. Onun, boğulmak üzere olan bir böceği kuru bir dal parçasıyla çimenlerin üzerine bıraktığını hayretle gördüm. Böceği uzun uzun seyretti, yüzündeki mes'ut ifade, etrafa seri ve endişeli bakışlarıyla bir ara kayboldu, yalnız olduğunu anlayınca memnun ve müsterih otlar arasında hızlı hızlı yürümeğe çalışan böceği bir müddet takip etti, tekrar etrafına bakındı ve serin zemine sırtüstü uzandı...*” (EÖ, s. 32) Nitekim yazar her canlının merhamete ihtiyacı olduğunu dile getirir.

Nedamet, vicdanıyla baş başa kalan bir çocuğun yaptığı yaramazlıklardan pişman olması ve daha merhametli olması gerektiğini anlamasını anlatan bir hikâyedir. Yazar çocukların vicdanının belki de kendilerinden daha büyük olduğunu okuyucuya anlatmaya çalışır. İyi insan olmanın çocukluğuna iner.

“*Nedamet, küçük kalbini olanca ağırlığı ile eziyordu. Direğin dibinde yalanan siyahlı kediye pisi pisi diye yanaştı. Daha dün, zavallının sırtına bir sopa indirdiği için yeniden pişman oldu:*

-*Bi daha yapmam Allahım, bi daha yapmam Allahım! diye mırıldandı.*

Şimdiye kadar yaptığı fenalıklar, kardeşinden zorla aldığı çikolata parçası, taşıdığı köpekler, Ayşe'nin saçını çekişi...” (N, s. 37)

Merhamet değeri, Bilinmeyen Kahramanlar hikâyesinde de yeğenin hastalığına üzülen ve ona merhameti gözyaşıyla cisimleşen bir amcayla anlatılır.

“Hıdırın ufak siyah gözleri bir yaş tabakasıyla buğulu, acıyarak yeğenine baktı. Duyduğu merhamet yüzündeki derin çizgileri yumuşatmıştı.”(BK, s. 59)

4.14. Misafirperverlik Değeri İle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Türk kültüründe misafir çok önemli bir yer tutar.Hatta misafire saygı duymak çocuklara ilk öğretilen değerlerdendir. Ev sahibi zengin veya fakir olsun, misafire elinden gelen en iyi ikramı yapar. Ev sahibi, habersiz geleni dahi “tanrı misafiri” olarak kabul eder, bu yüzden misafiri iyi ağırlamayı görev bilir.

Yazar, Köse Kadı ve Uçtaki Adam romanlarında hem Türklerin hem de Macarların misafirperver milletler olduğunu ifade eder. Misafire duyulan saygı ve sevginin geleneksel olduğu ve bu yüzden aksinin hoş karşılanmayacağı vurgulandığı kısım şöyledir:

“Kızı ve hizmetçisi ile beraber Şeyh Efendiyi o gün Ali Bey misafir etti. Macarlarda da Türklerde de âdet olduğu için, bütün ileri gelenler tâ İstanbul’dan kalelerine gelen bu misafiri ağırlayabilmek için yarışa başladılar. Bu iki mert ve saf millet, bütün tarihleri boyunca misafirperverlikleri ile tanınmış, öğünmüş ve aldatılmışlardı.” (KK, s. 82)

“Türk âdetleri gereğince, kadına, misafire ve tüccara elden gelen bütün ihtimam gösteriliyor, tam bir ev sahibi gibi herkesin arzusu yerine getirilmeye çalışılıyordu.” (KK, s. 96)

Yazar, Köse Kadı romanında Tamas karakterinin yeni yerleştiği yerde çok sevilmesini sebebini Tamas’ın misafirperverliğine verir. *“İster Katolik, ister Protestan, ister Lüterci, ister Kalvenci olsun her Hıristiyan misafire kucağını açmış bu şirin eve gelenler Tamas’ın tatlı dili ve Agnes’in güzel yüzüyle ağırlanıyordu.”* (KK, s. 144)

Yazar, Uçtaki Adam romanında da misafirperverlik değerine yer verir. *“Hristiyan olsun, Müslüman olsun İstolni-Belgrat’lılar oldum olasıya han müessesesine karşıydılar. Onlara göre bir şehir pek görgüsüz, pek kaba olmalıydı ki kim olursa olsun bir yabancıyı handa misafir etsindi. Onların kalelerinde her ev handı. Konuklar buyursun, gelsinlerdi.”* (UA, s. 37) sözlerinden anlaşılmaktadır ki

Türk'ün evi dururken yolcu hanlarına gerek yoktur. Türkler o kadar misafirperver ve iyi insanlardır ki her muhtaca evlerini açarlar. Yine devam eden satırlarda da misafirperverlik değerine rastlanır.

“Bu arada bey evinde de şehrin ileri gelenleri, tacirleri, misafirler ve garipler ağırlandılar.” (UA, s. 37)

Misafir Geldi hikâyesinde misafirperverlik konusu işlenir. Patron, fakir bir çalışanın evine misafir olur. Fakir işçi ise misafirine sıcak bir ortamda bir kap yemek ikram edebilmenin mutluluğunu yaşar. Misafire verilen önemi anlatan bu satırlar şu şekildedir:

“Odun yanıyordu sobada, ahenkli çıtırtı hoş bir sıcaklıkla vücudumu sarıyordu. Evimi küçük ve odamı fakir bulmasından mütevellit endişem yerini tam olmayan buruk bir huzura bırakıyordu. Odam sıcaktı ve ben misafirime karnını doyurabileceği iki kap sıcak yemek ikram edebilmişim.” (MG, s. 19)

4.15. Özgüven Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Özgüven son yıllarda çok fazla telaffuz edilen değerler biridir. “İnsanın kendine güvenme duygusu” (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1870) olarak tanımlanan bu kavram, kişinin sahip olması gereken değerler arasında gösterilir. Günümüzde, özgüven sahibi insanların, geleceklerini şekillendirmede daha başarılı olacağı düşünülmektedir. Çocukların geleceği yalnızca kendilerinin değil, yakın çevrelerinden başlamak üzere tüm toplum için önemlidir. Bu yüzden birçok uzman ve aile, çocukların özgüvenli yetişmesi için mücadele etmekte ve çocuklara küçük yaşlardan itibaren özgüven geliştirici aktiviteler yaptırmaktadır.

Özgüven değeri Köse Kadı ve Uçtaki Adam romanlarında, Türk ve Macar liderlerin davranış tarzlarında görülür. Köse Kadı romanında özgüven değeri, Kont Gall Adam karakterinde şöyle ifade edilir:

“Babasının kaleden ayrılmasının ertesi günü Kont Gall Adam, atını hazırlamalarını emretti. Sirtında yakası kürklü bir çelebi gömleği, bir Türk kaftanı, başında kürkten bir külâh, ayağında sırma işlemeli bir pantolon ile şu birkaç gün içinde dertsiz tasasız bir kale kumandanı kılığına bürünüvermişti.” (KK, s. 31)

Ardından Kont kale kumandanı olur olmaz korumasız bir şekilde Türk kalesini keşfe gider. Merhameti ve hoşgörülü olduğu için ilk başlarda askerlerde otorite kuramaz. Bundan dolayı Kont, yeteneklerini ve özgüvenini göstermek için yüzbaşıyla vuruşur. “-Korktun mu? Diye haykırdı. Sana çek kılıcını diyorum. Eğer damarlarında bir damla Macar kanı varsa, durma çek kılıcını.” (KK, s. 32) Kont galip geldikten sonra da etkili bir konuşma yapar. Özgüveniyle kendini ispatlayan Kont artık otorite sorunu yaşamaz. Kont’un yaptığı konuşma şöyledir:

“-Beni dinleyiniz, dedi, ben, Başpiskopos Griyoroçzi Vinçe’nin oğlu, General Salm’ın yeğeni, Hristos ve Kralın emirleriyle bu kalenin kumandanı Kont Gall Adam’ım. Şu andan itibaren verdiğim emir ne olursa olsun körü körüne itaat isterim. Ben, bugüne kadar görmeye alıştığımız tipte bir kumandan değilim. Ve olmayacağım da.” (KK, s. 33)

“Bu tarz bir eğitimi bu kadar ciddiyetle sanırım Macaristan Uçlarında ilk defa babam uyguluyordu. Yapılanlar beni tatmin etmedi. Biliyorum, ilk günlerde fikrimin tabiki sizlere zor gelecek, yadırgayacaksınız. Ama inanın bana, ben sizin şahsınızda askerliği ilim haline getirmiş bir topluluk meydana getireceğim.” (KK, s. 33)

Uçtaki Adam romanında Ali Bey ve Oğlu Ahmet’in arasında geçen konuşmada da özgüven değerine rastlamak mümkündür. Onlar birbirine güvenen ve bu güvenle yüksek özgüvene sahip iki kişidir. İki kahramanın arasında geçen diyalog şöyledir:

“-Evlâd, diye cevap verdi, eğer ben ihmal gösterdiysem sen varsın ya. Biz evvel Allah sonra yiğit oğlumuzla güvendik. –Sonra sesi titredi. –Oğul, diye devam etti, Kadı amcan gitti.

Çocuk:

–Rabbim geçinden versin beybabam, diye cevap verdi. Ama bir gün emrihak vâki olursa göziün arkada kalmasın. Biz Kara Ali Beyin oğluyuz. Ne vatanın, ne dîn-i mübînin, ne senin ismine leke süreriz.” (UA, s. 9)

İnsan Hamal hikâyesinde, gurur ve özgüveni harmanlayarak anlatır Bahaeddin Özkişi. Bu hikâyede, hamallık yapan bir çocuğun kazandığı helal paraya

sahip çıkışında özgüven değeri vurgulanır. Çocuğun gözünden yazar, alın terinin kutsallığına ve sonucunda kendi ayakları üstünde durabilen insanın özgüvenine dikkat çeker.

“-Ulan ne titriyorsun, erkek olacaksın be.

Hava kadar ıslak ve soğuk sesi, çocuğun kulaklarına erişmedi bile. Kendi ekndine güldü ve çocuğun gülmeyişini, talihsizliğine verdi.

-Eve gidelim de sana eski bir palto vereyim.

Küçüğün duymadığını zannetti, tekrar etmek üzereydi ki; olgun, tamamen erkekleşmiş ses, hamalın sesi kulaklarında, güdük idraki üzerinde aks-i sedalar yaparken çocuk tekrar sordu.

-Kaç para?” (İH, s. 52)

4.16. Paylaşım Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Paylaşım değeri, ilk öğrenilen değerlerden biridir denilebilir. Birçok aile çocuğun sahip olduğu bir şeyi, kardeşi ya da arkadaşıyla paylaşmasını ister. Aile bununla çocuklarının ilerde paylaşımcı ve iş birliğine müsait bir kişilik yapısı geliştirmesini sağlamaya çalışır. Küçük yaştan itibaren kazanılan bu değer; insanın ilerleyen zamanda bencillikten uzak, anlayışlı ve uzlaşmacı olmasına da katkı sağlar. Yazar toplumsal hayatta çok sık karşımıza çıkan bu değeri, romanda iki kişinin yiyeceğini paylaşması olarak verir:

“İkisi de dört nala kesip hayvanları tırıs bıraktılar. Rüstem, heybeden çıkardığı bir elmayı, Hasbi Ağa'ya uzattı. İri lokmalarla meyvelerini yerlerken konuşmadılar.”(KK, s. 13)

“-Buyur, madem Tanrı misafirisin kal. Ekmeği beraber yer ve şarabı beraber içeriz.” (KK, s. 193)

Köse Kadı romanında Türk ve Macarlar birlikte yaşamaktadırlar. Osmanlı'nın hâkim olduğu Macaristan topraklarında yaşamakta olan Macar halk ile orayı yöneten ve himaye eden Türkler arasındaki bu birliktelik ve paylaşım zamanla örf ve âdetlerde kendini gösterir.

“Böylece Uçlarda Türk kıyafeti taklit ediliyor, Türk mûsikîsi erinden dükküne kadar kulağa hoş geliyor, saz, keman, flüt, ve darbuka Türklerden öğrenilip çalınıyordu. Kıyafetinden müziğine, lisanından inancına Türk ve Macar bir doğrultuda birbirlerine karışıyorlardı.” (KK, s. 92). Temeli Yunan mitolojisine kadar giden Bağbozumu Bayramı’nın anlatılması, aynı yerde birlik beraberlik ve hoşgörü içinde yaşayan iki milletin güzel bir paylaşım içinde olduğunu göstermektedir. Birbirini seven bu iki millet sadece bayram geleneklerini değil, kılık kıyafet, müzik gibi birçok konuda da hayatı paylaşmaktadır. Yazar bu durumu şu sözlerle dikkatlere sunar:

“Keten havuzları başında, meyva ağaçları altında, bağlarda köylü ter döküyor ve şarkı söylüyordu. Türklerin ve Macarların beraberce severek kutladıkları bağbozumu bayramı hızla yaklaşıyordu.” (KK, s. 144).

“Halk neşeliydi, cıvılcıydı. Köprü atılmış, çayır, rengârenk elbiseleri içinde kale halkı ve misafirleriyle dolmuştu. Bağbozumu bayramıydı bu. Macaristan ananın göğsünden Türk’müş, Macar’mış, Çingene’ymiş demeden en lezzetli meyvaların, en değerli nimetlerin derildiği bayramdı.” (KK, s. 152).

Uçtaki Adam romanında yazar, paylaşım çatısı altında merhamet, yardımseverlik ve sorumluluk gibi birçok değeri barındıran bu paragrafta eski İstanbul’u anlatır. “Çarşambanın dar sokaklarında ahşap evlerin aralarında küçük yarasalar, keskin çizgiler çizerlerken, yemek kokuları yükselirdi. Eğer pişirilen veya kızartılan iştah kabartıcı şeylerse, tertemiz oğulmuş bakır veya pirinç mangallar üzerinde kotarılan yiyecekler, küçük kalaylı kaplara konur ve kokuyu duyması ihtimali olan komşulara dağıtılırdı. Her evin küçük veya büyük bir bahçesi olurdu. Komşu bahçesine sarkan dallar, komşuya ait olur... İri narlar, sarı limon ayvaları, kavak, deve taban ve Sultan Selim incirleri böylece göz hakkı kalmaksızın paylaşılırdı.” (UA, s. 99). Günümüzde özlenen ve arzu edilen mahalle ortamının önemi de paylaşım değeri aracılığıyla gözler önüne serilir.

Aile bireyleri birbirini iyi tanımalı, anlamalı ve güzel bir paylaşım içinde olmalıdır. Yazar Vermek ve Ötesi hikâyesinde iyi bir aile olmanın birbirini düşünmekten geçtiğinin örneğini verir. Eşler arasında hayat nasıl ortak paylaşılıyorsa, duygular da paylaşılabilir. Tıpkı bu hikâyedeki gibi...

“Neden sonra Hatçe şöyle bir doğruldu, belinin ağrısını gidermek istercesine geriye kaykıldı. Çoktan sormak istediği bir soru dudaklarındaydı, yendi çekingenliğini, canlı bir hamleyle ‘A yenge’ dedi. ‘Hep soran diyon, de baken, ekmeyinen suyunu ne deye küneşe asıyon?’ İrkildi Zöhre, ‘Ne va, ne soryon?’ dedi sert. Sonra yumuşadı, kahırla çizgilenmiş yüzü, ince bir gülüşle aydınlandı. ‘A deli’ ‘Ali Ağan küneşin anında ıscak su içeken, guru ekmek yirken... Ne bilem a’zım vamiyo sook suya, taze ekmeğe.” (VVÖ, s. 118)

4.17. Sabır Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Sabır, toplumsal hayatta en çok öğütlenen değerlerden biridir. Dilimizde kullanılan “Sabrın sonu selamettir”, “Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır” gibi atasözleri, sabır değerinin önemine işaret eder. Bu sebeple, toplumumuzda sabrın mükâfatlandırılacağı kanısı yaygındır. Tam tersi acele etmek ise çoğu zaman hoş karşılanmaz.

Köse Kadı romanında Başpiskopos, bir Türk kızına âşık olur, onu kaçıtır ve zorla evlenir. Hayatına son vermeyi düşünen genç kız, inancı gereği büyük bir sabır göstermektedir. Bu durum romanda şu şekilde yer alır:

“Zihnim mütemadiyen kendimi öldürmek için fırsat kolluyor. İmansız gitmek korkum olmasa ve Allah’dan ümit kesmenin ağır bir suç olduğunu bilmesem sanırım bunu çoktan yapardım.” (KK, s.111)

Sokakta romanında küçük bir çocuk üzerinden sabır değeri işlenir. Çocuk yaptığı kötülüklerden pişman olmuş, bir daha kötülük yapmamak için mücadele etmeye karar vermiştir. O küçük kalbiyle tüm kötülüklerle karşı içinden gelen sese sabır göstererek iyi bir insan olur. *“Böyle bir düşüncenin çirkin olduğunu bildiğim halde elimde olmadan balonun ipinin kopmasını ve kaçmasını diliyordum. Hasetti bu his ve o güne kadar bu derece hiç bir şeyi böylesine istememiştim... O günden sonra hiçbir kötülüğü hayal etmemiş, hiçbir kötü düşünceye kendimi kaptırmamışumdur... Önce derin bir hazla içimi dolduran bu olay sonra hiç unutmadığım bir vicdan azabı oldu benim için.” (S, s. 73).*

Sınır hikâyesinde küçük yaşta babasız kalan çocuk kendine yapılan haksızlığı şöyle ifade eder: *“Gözümün içine baka baka, sabanı her devirde biraz daha, biraz*

daha bizim tarlaya sokuyordun. Bu diyordun, bu çocuk diyordun. Ahmed'inpiçi diyordun yüzüme. Sabanın demiri, her defasında nah buramı sürüyordu. Sen açılan ize, tahıl yerine kin ekiyordun. Bunlar, mevsim beklemeden, adam boyu yükselen ekindi.” (SI, s. 104) Yazar devam eden satırlarda güç kullanarak acizlerin haklarını gasp edenleri eleştirir. Çocuk dahi olsa haklarını savunma isteğinin normalliğini anlatır. Haksızlığa maruz kalan insanların öfke ve kinle dolan kalplerini kısacık satırlara sığdırır. Ahmed'in amcasını öldürmek istediğini itiraf etmesi üzerine *“Rengi bembeyazdı amcamın. Beni ne kovabiliyor, ne de azarlayabiliyordu. Sonra, ‘Amca’ dedim, taş taşımaktan hışır hışır olmuş ellerimi uzattım, hıçkırıklarım aralık verdikçe ‘Biz’ dedim. ‘Anamla birlikte, dayımın yanına gideceğiz. Zararı yok bizim tarlayı da ek. Ama amca’ diye tehdit ederek yalvardım. Bugün bir sıra taş dizdiğim sınır yerini bozma.”* (SI, s. 105) sözleriyle yazar, haksızlıklara karşı sabrın ne kadar önemli olduğunu vurgular. Tahammül sınırların zorlayan olaylara metanetle yaklaşmanın hayati bir konu olabileceği gözler önüne serilir.

Evlat acısı en zor acılardandır. Yazar bu konuya eğildiği Mektup hikâyesinde sabır değerini öne çıkarır. Bu değer burada torunu ölen bir adamın duyduğu acı üzerinden anlatılır. Adam; torununa kavuşmak için Allah'a yazdığı mektupta, evlat acısıyla yanıp tutuşan kızı için de sabır dilemektedir: *“Anacığı gençtir daha, ne kadar olsa zor olur Aliş'imizden ayrılması, senin sabır hazinenden ona da bir parça ihsan etmen için yalvarıyorum.”* (M, s. 54)

4.18. Sadakat Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Arapça kökenli sadakat kelimesi içten bağlılık manasına gelir (Türkçe sözlük, 2011, s. 2000). Bahaeddin Özkışı'nin Köse Kadı ve Uçtaki Adam romanlarında olayların bir kısmı savaş meydanlarında geçmektedir. Romanların bu kısımlarında yazar, görevlerine canı pahasına bağlı karakterler yaratır. Büyük zaferler için büyük fedakârlıklar ve sadakat gereklidir.

Öncelikle Köse Kadı romanında, Sokullu Mustafa Paşa'nın Budin muhafızı Ali Paşa'ya söylediği sözlerde sadakat değeri şu şekilde karşımıza çıkar:

“-Paşa kardeş, aşırı nisbetsiz bir savaşa girersin. Tanrı muînin olsun. Padişahımız Efendimizin kat'î fermanları olmasa, ben de sizinle bile gelir cenge nefer safında

katılırdım, diye ağlamıştı.” (KK, s. 139) Yine başka bir kahraman, aldığı emir ve büyüklerine sadakatini canını ortaya koyarak gösterir:

“ Benim burada yapmam gereken bazı işler var. Hüda bilir kurtulmam sizinki kadar kolay olmayacak. Ali Beyimin ve Kadı Hazretlerinin ellerinden tarafımdan hürmetle öpünüz. Görevimi başaramazsam Ahmet’lerini affetsinler. Allah şahidim elimden geleni yaptım.” (KK, s. 180)

Uçtaki Adam romanında Balkanlarda çeteleşme hareketleri anlatılır. Ülkeler kendi menfaatleri için çetelerden yardım almaktadır. Fakat Murat Bey bir çeteyi vatan için savaşmaya ikna etmekle yetinmez, onları iyi insan olmaya davet eder. Murat Bey’in çete liderine özlemine dile getirmesi üzerine söylenen “- Belî beyim, dedi. Biz bile aynı düşünürüz. Cenabının hasretinden başka bizi buraya sürükleyecek başkaca bir bağımız yoktur. Hem dahi yüzümüze çaldığımız karayı temizlediğimizi ve ahdimizi unutmadığımızı beyana geldik. Hıdır şaki oldu. Seni kazandı. Hıdır şaki oldu. Bir avrada ram oldu. Bu defa dahi şaki olup kendi namusunu kurtardı. Kirlerini küffar yanında yıkayıp karşına pir-i pak geldi. Sen dahi eski günlerin yüzü suyu hürmetine mübarek kadı efendimizin başı için bizi affettiğini söyleyesin de gönlümüzde ukde kalmayıp öylece gaza edelim.” (UK, s. 116) sözlerinde sadakat değerine rastlarız. Sadakat değeri burada anlatılanlar gibi bazen de yardıma karşı minnet duygusunda karşımıza çıkar.

4.19. Saygı Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Saygı değerinin kelime manası; değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusudur (Türkçe Sözlük, 2011, s. 2047). Kelimenin manasından da anlaşıldığı üzere saygı, toplumsal hayatta çok farklı şekillerde tezahür edebilir. Bunlar; herhangi bir canlının yaşama hakkına duyulan saygıdan, anne-babaya, çocuğa, yaşlıya, komşuya, patrona, mesleğe ve elbette kişinin kendine olan saygısına kadar çeşitli şekillerde olabilir. Bu yüzden saygı değeri, çok geniş bir kavramdır ve bu değeri toplumsal hayatın neredeyse her alanında görmek mümkündür.

Yazar, romana adını veren Köse Kadı karakterinin nezdinde bilgiyi, edebi, ağırbaşlılığı, hoşgörüyü, vatanseverliği ve güvenilirliği anlatır. Bu yüzden Köse Kadı

yalnızca Türklerden değil Macarlardan da saygı görmektedir. Öyle ki Macar Kale Kumandanı Başpiskopos dahi düşmanı olduğu Köse Kadı'ya bu özelliklerinden dolayı saygı duymaktadır. Başpiskopos, kalesinde esir olan Köse Kadı'yı oğluyla tanıştırtırken şaşkınlık uyandırır:

"- Zâtınıza oğlumu tanıtmak istedim, dedi

Kont babasının ses tonundaki saygıya hayret etti, alay ettiğini sandı." (KK, s. 20)

Köse Kadı'ya duyulan saygının tezahürü bir hizmetçi kızın ağzından ise şöyle aktarılır:

"Cizinna'nın üstünde, her görüşmelerinde anlayamadığı bir saygı, ürküntü ve sevgi yaratan bu adam, onun inancına göre ancak kuvvetli bir büyüciydü."(KK, s.35)

Köse Kadı gibi Rahip Milko ve Ali Bey karakterleri de son derece dürüst, samimi ve iyi niyetlidir. Yazar bu şekilde birçok karakter yaratır ve okuyucunun dikkatine sunar. Bu erdemlere sahip insanlar işte böyle saygı görürler ve sevilirler, der gibidir. Yazar Rahip Milko'yu anlatırken:

"Arslan yelesini andırır saçları ve hürmet uyandıran sakalıyla çarşıda göründü mü esnaf saygıyla ayağa kalkar, dalgın çıraklarını da bir muştayla doğrulmaya zorlardı." (KK, s. 248) sözleriyle onu tarif eder. Yine Ali Bey karakterine duyulan saygıyı da şu şekilde ifade eder:

"Martali Matyas ellerini önünde kavuşturmuş, Ali Bey'in karşısında saygı ile duruyordu." (KK, s. 68)

Aile büyüklerine güven ve saygının bir neticesi olarak Kont Gall Adam, Arşidük Karoli'ye saygı duymaktadır.

"...düşünceleriniz ve hedefiniz, babamın düşündüklerinin hemen aynı. Ona mutlak inancım var. Böylece sizin fikirlerinize de hürmet etmek benim için bir mecburiyet oluyor." (KK, s. 239)

Romanın bir kısmında Türk milletinin başkalarının inanç ve yaşayışlarına ne kadar saygılı olduğu da anlatılır. Damarlarında Türk kanı dolaştığı halde Kont Gall Adam'a Müslüman olması konusunda baskı yapılmaz. Şeyh Necmettin Efendi, Kont

Gall Adam'ın hangi dini seçeceğine kendisinin karar vermesi gerektiğini şu şekilde dile getirir:

“Temennim tabî ki, Dîn-i Mübînle şereflenmesi ve saflarımıza iltihak etmesidir. Fikrimce ona hiçbir hissî baskı yapılmamalı. Çünkü yeteri kadar zeki ve hissî gelişmiş durumda. Birşeyi fazlaca övmek ekseriya o şeye karşı tesire çalıştığınız insan üzerinde şüphe uyandırır. Ben derim ki, vazifemiz inançlarımızı en tarafsız bir şekilde ortaya koymak ve kararı ona bırakmaktır. Netice beklediğimiz gibi olmazsa, kâfirin fazlalığı bizi sarsmaz. Ama eğer iman ederse, o zaman saflarımız değerli bir insan kazanacaktır.” (KK, s. 113)

Romanda iyilik ve dostluğun temeli “farklılıklara saygı” çerçevesinden gösterilir. Hristiyan Rahip Milko, Şeyh Necmeddin ve Köse Kadı arasındaki din farkı onların dostluklarına engel değildir. Her biri çok iyi insandır, insana insan olduğu için değere verir ve çok saygıdeğer bilge kişilerdir. Romanda birçok değer bu karakterlerle gösterilir. Birbirlerinin inancına duydukları saygı, aralarındaki sevgiyi arttıran en büyük güçtür. Bu durumu vurgulayan bölümler şu şekildedir:

“Arı kovarı gibi işleyen kalede Şeyh Necmeddin Efendi, yeni evine yerleşmiş ve nâmi civar kalelere yayılmaya başlamıştı. Gelip gideni çoktu Şeyhin. Ama Köse Kadı, rahip Milko ve Ali Bey en devamlılarıydılar. Rahiple Şeyh, bu yaradılış bakımından birbirlerine hayret edilecek kadar benzeyen iki insan, inançları gereği devamlı çekişme halindeydiler. Bütün misafirler giderler, ama onların sohbetleri sabahlara kadar sürerdi.” (KK, s. 85)

“Konu döner dolaşır, Allah'ın birliği ile teslis çerçevesinde düğümленirdi. Bu iki hoş-sohbet yaşlı adam, ağır tavırlarla, zaman zaman kızarak, zaman zaman gülümseyerek gerçekten inandıkları şeyleri karşı tarafa kabul ettirebilmek için çürpınırlardı.” (KK, s. 86)

Yazar eserlerinde Türk gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Gelenekleri olayların içine harmanlayarak okuyucuya çeşitli hatırlatmalarda bulunur. Köse Kadı romanında da Kont Gall Adam'ın Türk kültürünü öğrenmeye çalışması vesilesiyle bu konuya dikkat çekilir. Yine romanın tamamında Türklerde bir saygı göstergesi olarak el öpmek farklı şekillerde karşımıza çıkar. Hem Köse Kadı hem de devam romanı Uçtaki Adam romanının bu kısımlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

“Genç Kont, yanında Macar uşağı ile Ali Bey’in arzusu üzerine bir gece sabaha karşı kaleden gizlice ayrıldı. Kale kapısına kadar geçirmeye gelen Bey’e veda ettikten sonra birkaç adım gitti. Durdu. Geri döndü. Ali Bey’in elini öptü.” (KK, s. 125)

“Matyas’ın mektubunu han uşağı İbrahim getirdi. Bey’in elini hürmetle öptükten sonra mektubu uzattı.”(KK, s. 129)

“Segnyey Yanoş mektupta yazdığına göre verilen hediyeleri almış, Vezirin elini öpmüş, kaledeki esirlerle ve Bebek’le vedalaşmış, hemen o gün yola çıkmıştı.” (KK, s.207)

“Genç Bey yerinden doğruldu. Kadı Efendinin elini saygı ile öptü.”(KK, s. 89)

“Martali Matyas ilerledi, Ali Bey’in elini saygı ile öptü.”(KK, s. 70)

“Kız, Mehmet Beyin babasının huzurunda saygıyla ilerledi, elini öptü ve durdu. Yaşlı adam nezaketle oturmasını söyledikten sonra hatır sordu ve kızın geçmişi öğrenmek istedi.” (UA, s. 148)

“Köşe minderine oturtuktan sonra, elini öpüp hatırını sordu.” (UA, s. 149)

Türklerde el öpmeye karşın yazar, Avrupa’nın saygı gösterisi reveransı da romana eklemeyi unutmaz: “Erika, uzun yıllar hizmetçi durduğu kibar evlerde öğrendiği gibi kusursuz bir reverans yaptı.” (KK, s. 231) Roman boyunca yabancıların inançlarına saygılı olmak gerektiğinin altını çizen yazar, Yahudilerin inancı gereği yaptığı saygı gösterilerini şu şekilde anlatır:

“Ancak birkaç mutaassıp Yahudi bu kendilerince kutsal adamı taşıyan arabayı, ellerini sürmemek şartıyla saygı içinde saatlerce tavaf ettiler.” (UA, s. 219)

Köse Kadı ve Uçtaki Adam romanlarının konusu Osmanlı’nın Balkanlarda tutunma mücadelesidir. Bu bakımdan savaş sahneleri ve askerlerin güç mücadelesi roman boyunca devam eder. Olayların inandırıcılığını arttırmak için detaylar atlanmaz. Vatanseverlik, romanların en önemli değeridir bu bağlamda komutanlar ve onlara duyulan saygı da romanda şu şekilde anlatılır:

“O gerçekten askerdi ve kumanda ettiği büyük birlik bütün Avrupa’da ün yapmıştı. Diğer beylerin askerleri bile o namılı birlikte hizmet görmeye şeref duyacaklarını söylüyorlardı.” (KK, s. 133)

Saygı değerine Uçtaki Adam romanında da sıklıkla rastlanır. Ali Bey’in toplantısına giren Murat Bey görgü kuralları gereği selamlaşır.

Görgü kurallarını saygı değeri içerisinde değerlendirmek mümkündür.

“-Efendi yakınımız ve misafirimizdir, dedi.

Huzurdakiler sağ ellerini göğüslerine bastırıp “hoş geldiniz, Safalar getirdiniz” dediler. Murat Bey de aynı tarzda eli göğsünde “eyvallah” diye karşılık verdi.” (UA, s.20) Toplantının devamında Murat Bey, Ali Bey’i makamında ezmek istemez ve son derece saygılı bir şekilde gönül alır. *“O halde şimdi artık geri çekilmeli ve bütün şerefi Ali Beye vermeliydi. –Dün akşam konuştuklarımızı kendi fikrimmiş gibi söyleyiverdim beyim, başışla, dedi. Ağalar önünde, büsbütün fikirsiz gözükme doğrusu nefsimize ağır geldi.”* (UA, s. 22)

Ali Bey, Macarlara karşı zafer kazanır. Fakat düşmanına dahi saygılıdır. Düşmanın onurunu zedelemeyiz. Yazar Türk milletinin engin saygısını şu sözlerle izah eder: *“Tahrip edilen köylerden çalınan her şey iade edilecektir. Esir aldığımız bütün askeri serbest bırakacağım. Ancak asiller, subaylar misafirim olarak kalacaklar.”* (UA, s. 35-36) Türk askerinin aynı zamanda kendi kumandanlarına da ne kadar saygılı ve itaatkâr olduğu da şu sözlerle dile getirilir:

“Kumandan saygılı bir sesle hal hatır sorduktan sonra:

-Baka Paşa hazretleri dedi. Biz Hasan Paşa hazretlerinden aldığımız emir mucibince, arabayı ancak vezir-i âzamSiyavuş Paşa hazretlerine teslim ederiz, gördüğünüz gibi biz yeteri kadar muhafıza da sahibiz.” (UA, s. 223)

Yazarın Uçtaki Adam romanının çok küçük bir bölümünde saray hayatı işlenir. Bu bölümde Köse Kadı’nın Osmanlı Sultanı olan babasının yanına gitmesi anlatılır. Osmanlı sarayında hizmetkârların son derece asil ve saygılı oldukları şöyle dile getirilir:

“Dışarda bir hizmetkâr fevkalâde bir saygıyla yanımdakileri selâmetleyip bana “Lütfen beni takip ediniz,” dedi.” (UA, s. 78)

Uçtaki Adam romanının bu kısmında serhat boylarında birbirini uzaktan tanıyan iki kahraman mücadele ettikleri değerlerin hatırına hemen dost olurlar. *“Konuşmalarında çok eski iki dost gibiydiler. İkisi de birbirinin kuvvetini çok iyi biliyor ve birbirlerine hürmet gösteriyorlardı. Bu saygı Hasan Paşada daha belirliydi. Önünde prenslerin, yüz binlerin titrediği bu kumandan, herhalde ömründe pek az insana bu saygıyı göstermişti. Hasan Paşa elini saygıyla göğsüne koyup hafifçe eğildi. Ve Rabbülâlemîn sizden razı olsun beyim, dedi.” (UA, s. 137-139)* Yazar bu cümlelerle ortak amaçlar için bir araya gelen insanların birbirine karşı önce saygı duyması gerektiğini anlatır.

Bu bölümde yazar bir cariyeyi küçümsemek yerine ona saygı göstermeyi ve yardım etmeyi tercih eden bir karakter tasarlar.

“Dilber-bar’ın iri kara gözlerinde yaş taneleri belirdi. Yaşlı tacir onun üzüntüsüne saygı göstererek bir süre sustu.” (UA, s. 149)

“Kahvaltısı, saygı ile uyanmasını bekleyen bir oda hizmetçisi tarafından odasına getirildi.” (UA, s. 149)

Özkişi, günümüzde de önem gösterilmesi gereken kişisel bilgilerin ve hassasiyetlerin saklı kalması konusuna dikkat çeker. Murat Bey karakteriylebaşkalarının özeline saygılı olmanın önemi vurgulanır:

“Murat Bey, alışılmış saygısı ve zerafetiyle baş kapitan hazretlerinden önemli devlet işlerinin konuşulduğunu hissettiğini, bu sebepten kendisine müsaade etmelerini rica etti.” (UA, s. 196)

Saygı değeri Uçtaki Adam romanında son olarak yazarın Osmanlı askerinin zafer kazanmalarına rağmen sessiz ve ağırbaşlı oluşları anlatılır. Büyük bir mücadeleden galibiyetle çıkmış askerlerin, guru yerine saygılı ve alçakgönüllü olmayı tercih etmesi övülür.

“Onlar yüz binlerin üstündeki galip Türk ordularının savaş dönüşlerindeki vakur sessizliği görmüşlerdi. O, akıl almaz büyüklükteki ordu, gece şehir veya kasabalardan geçirdi de gürültülerinden bir tek fert uyanmazdı.” (UA, s. 228)

Saygı, kişilerarası iletişim ve anlaşma için de çok önemli bir değerdir. Yazarın bir diğer romanı Sokakta'da bu değer çeşitli şekillerde karşımıza çıkar.

Katil zanlısı olan karakter davranışlarından memnun olmadığı üvey ağabeyi için *"Hani evinde kalacak kadar kendine yakın bulmamış olsa da, üvey de olsa ağabeyiydi nihayet."*(S, s. 10) diyerek aile müessesesine olan saygısını dile getirir.

Romanın geçtiği mahallede saygınlığıyla öne çıkan karakterler vardır. Yazar toplumun bu kişilere saygısını anlatmak için *"Konak, karşısında diz çökerek oturmuş efendilerle konuşan bir büyük efendiydi, büyük, zarif ve alçakgönüllü. Sahibi kısaca Paşazâde diye anılırdı."* (S, s. 13) ifadesini kullanır. Devam eden satırlarda *"Kapısı, insanın önemli olduğu devirde, insan geçecektir fikriyle büyük yapılmıştı."*(S, s. 13) cümlesiyle konuğa ve insana duyulan saygı ve hassasiyet anlatılır.

"Her şey olduğu gibi duruyordu. Nöbetçi olarak bırakılmış bekçi saygıyla doğruldu." (S, s. 16) cümlesi toplumumuza yerleşmiş bazı geleneksel tavır ve davranışların saygı değeriyle ilgili olduğunu gösterir. Aynı şekilde *"Hazmolmuş bir saygıyla doğruldu."* (S, s. 37) ve *"Doğruldum, kendimi takdim ettim. Zarif bir biçimde eğildi."* (S, s. 37) ifadeleri de bunu destekler.

Romanda *"Ama bu sadece nezaket gülümsemesiymiş gibi geldi bana. Hissettim ki bir şey olmuştu."* (S, s. 65) cümlesi saygısı sebebiyle içinde bulunduğu durumu ifade etmeyen bir kahramanın durumunu anlatan bir cümledir.

4.20. Sevgi Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Sevgi insanın yaradılıştan getirdiği bir duygudur. Bu duygunun değer olarak ifadesi çeşitli şekillerde karşımıza çıkar. İnsanın kendini, başkalarını, doğayı, hayvanları sevmesi ayrı ayrı bir değer olarak bile kabul edilebilir. Bu sebeple çeşitli şekillerde tarif etmek mümkündür. Fakat en temel anlamda sevgi; "insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu" (Türkçe Sözlük, 2011, s. 2081) şeklinde tanımlanır. Sevgi; mutluluğun, huzurun hatta sağlığın en önemli kaynağı olmasının yanında insan davranışlarını etkileyen en önemli değerlerden biridir. Hökelekli'ye (2013, s .83-84) göre de insanlar arasında barış, uzlaşma, hoşgörü, yardımseverlik, fedakârlık gibi olumlu değer ve davranışların gelişmesine kaynaklık eden değerlerden biri sevgidir. Bununla beraber; güven,

dostluk, bağlanma, sempati ve şefkat gibi duygu ve eğilimlerin temeline de büyük katkı sağlar.

Yazar, Köse Kadı romanında insanlara hakkıyla muamele etmenin getireceği sevgi ve mutluluğu şu sözlerle dile getirir:

“Kale halkının hepsi, ne kadar gizlemeye çalışırlarsa çalışsınlar, Türk’e ve Türk idaresine karşı belirli bir sempati gösteriyorlardı. Bunda hergün gelişen Uç yasalarınca Macarlarla Türklerin birbirlerini karşılıklı olarak ziyafetlere çağdırmalarının, beraberce yiyip içip eğlenmelerinin büyük tesiri vardı. Bu iki misafirperver, kahramanlığı hayatın yegâne mânâsı bilen iki millet hazırladıkları ziyafetlerde, birbirlerinin ünlü kahramanlarını, ünlü savaş aygırlarını hayranlıkla seyrediyor, saz çalıyor, cirit oynuyorlardı. Macar askeri böylece Türk askerini daha yakından tanıyor, türkülerini öğreniyor, âdet ve örflerini gönlüne göre buluyor, Beç’in ve kilisenin kâfir Türklerle ahablık etmenin çok büyük günah olduğunu söylemesine aldırmaz etmeksizin bu münasebeti ilerletiyordu.” (KK, s. 92)

Bahaeddin Özkişi, Kont’un yaşadıklarından yola çıkarak önyargının yanlışlığını gözler önüne serer. Öte yandan insanların birbirini sevmesi için önce tanınması gerektiği şu sözlerle vurgulanır: *“Kont, Türkleri âdet, örf, din, inanç ve felsefeleriyle yakından inceledikçe ona çok esrarlı ve karanlık niyetli gelen bu milletin, çocukça saflığı, bütün merasimlerden kurtulmuş dürüst inancı, tevâzu’u, yiğitliği, teshir ediyordu onu.”* (KK, s. 106)

“Her gün onların yeni bir âdetini benimsediğini, sevdiğini neden sonra fark ediyordu. Önceleri yemekten önce ve sonra ellerini yıkar oldu. Şimdi hemen her gün vücudunu yıkıyordu. Böyle hareket ettiği için kendini suçluyorsa da bu güzel âdetlerden vazgeçemiyordu. Zihni Türklerle Macarları bütün her şeyleriyle mütemadiyen karşılaştırıyor ve neticede Türkleri sevmemek elinden gelmiyordu. Şimdi; Avrupa’nın hemen her yerinde hakim kör taassup ve beyni yıkanmış pek çok insanın bu mert millete karşı tutumunun sebebini çok iyi anlıyordu. Türkleri ne Fransa, ne Papalık İtalya’sı, ne Avusturya, ne Macaristan tanıyordu. Zaten eğer tanımış olsalardı kahramanlığa adeta tapan onaltıncı yüzyıl insanların Türkleri sevmemelerine imkân yoktu. Türkler hakkında varılmış her yanlış hüküm incelendiğinde, insanın karşısına kilse çıkıyordu. Kont’un gerçek Hristiyan vicdanı,

dinleyegeldiği vaazların hepsinin yalan ve iftiralarla yüklü olduğunu anlayabiliyordu.” (KK, s. 106)

“Belli belirsiz, incecik ipliklerle kaleye sıkıca bağlı olduğunu ve bu kalede kendini evinde hissettiğini itiraftan çekinmiyordu. Ali Bey’i de, teyze hanımı da, Rahip Milko’yu da, Şeyh Efendi’yi de seviyordu. Gerçi bu henüz tam olgunlaşmamış bir sevgiydi, ama seviyordu.” (KK, s. 107) Yazar tüm bu anlatımlarla Türklerin dürüst, alçakgönüllü, yiğit ve mert bir millet olduğu ve bu yüzden doğal olarak tanındıkça sevileceğini dile getirir. Yine buradan bu özellikteki her insanın aslında sevilmeye değer olduğu anlamını da çıkarmak mümkündür.

“Gerek İstanbul’dan Budin ve Beç’e, ister oradan İstanbul’a gitmiş olsun elçilik heyetlerinin geçtiği Biçe, Tolna, Komaran, Şomorya, Pojonhattâ Prag veya Regensburg’a kadar süren yol boyunca bütün casus raporları hep aynı şeyi tekrar ediyorlardı: Macar, Macar’dan fazla Türk’ü seviyor. Sevmek; genç Kont’un üzerinde titizlikle durduğu bir şeydi bu. O şaşmayan, o affeden veya öldüren büyük sevgi. Türkler, aslında Macaristan’ın üçte ikisini değil. O’nun asil gönlünü fethetmişlerdi. Koskoca ülkede, onbeş bini geçmeyen bir kuvvetle ayakta, dimdik durabilmelerinin de sebebi buydu.” (KK, s. 242)

Romanın başkahramanlarında Ali Bey, hem sevilen hem de saygı duyulan bir karakterdir. Himayesindeki halk tarafından güvenilen iyi bir liderdir. Öyle ki herkes onun olduğu yerde huzur ve mutluluk içindedir. Bu durum romanda şu şekilde yerini alır:

“Bu küffâr eline ömrü serhat boylarında geçen Ali Agamın hasretine dayanamadığım için geldim.” (KK, s. 109)

İnsanların birbirine iyilik etmesi çoğu zaman aralarındaki sevgi bağına da arttırır. Kont Gall Adam’ın, hizmetçiden annesiyle ilgili bilgi alırken duyduğu sözler bu konuya temas eder:

“O hadise olduğunda ben beş yaşındaydım efendimiz. Belki çok küçüktüm ama onların bugünkü gibi hatırlıyorum. Çünkü çocukluğumda beni seven, okşayan, bana yiyecek ve giyecek veren yegâne insandı anneniz. Nasıl olur da o meleşti unutturum. Ölümüne günlerce ağladım.” (KK, s. 118)

Yazar, Türklerin Macarları niçin koruduğunu ve sevdiğini kendi tarih bilgisince ifade eder. Macarların bir Türk boyu olduğunu, Rusya üzerinden gelerek Avrupa'ya yerleştiğini, aslında yasalarının özünde güvenilir ve açık olduğunu, Papazların onlara nüfuz etmesi sonucu Hristiyanlaştıklarını ve zulme uğradıklarını anlatır. Yazarın Köse Kadı'nın ağzından anlattığı bu sözlerin sonunda Macar halkının bu zulümden kurtulmalarını istediğini vurgular:

“Tarih gösteriyor ki, Kiliseye kanını, canını, varlığını severek vermiş Macar milleti, onlardan en ufak bir yardım görmedikten başka, kilise adamlarının kendisini yağma için geldiklerine şahit olmuştur. Halen Macar halkına reva görülen mezalim, köy ve köy ahalisinin sebepsiz imhası bu durumu hâlâ devam ettirdiklerinin delilidir. Bu milleti seviyorum Ali Bey oğlum. Ve kurtulmalarını istiyorum.” (KK, s. 143)

Son olarak Köse Kadı romanında akrabaya duyulan sevgi sevgiliye duyulan aşkta yerini almıştır:

“Amcası, misafirlerin yanında: “İmkânı yok seni bırakmam,” diye ısrar ettikçe, genç kız birkaç hafta sonra gitmek zorunda olduğunu, bunun için amcasının kırılmaması gerektiğini söylüyor ve adamı ikna için ara sıra kalkıp yanaklarından sevgi ile öpüyordu.” (KK, s. 145)

“İhtiyar kumandan, oğlunun ardından uzun uzun baktı. Onu çok beğendiğini, delice sevdiğini hissetti.” (KK, s. 24)

“Vardığında tanya'da kimse yoktu. Odaları rahatça dolaştı ve Agnes'in elinin değdiği her yeri okşayarak sevdi.” (KK, s. 192)

Köse Kadı'nın devamı Uçtaki Adam romanında da İstolni-Belgrad'da bir arada yaşayan Türkler ve Macarların dostluğu devam etmektedir. Kilisenin tüm ayrılıkçı faaliyetlerine rağmen Rahip Milko Türkleri sevmektedir. Hristiyan din adamı olduğu için kendi inacına ters gelen bu hissi kabul etmekte zorlanmaktadır. Yazar bu yolla barıştan ve sevgiden yana olduğunu gösterir. *“Oysa, onun tanıdığı Müslümanlar vardı. Ve çoğunu da galiba sevmiştii. Hem gerçekten bu adamları seviyor muydu? Cevap verilmesi zor bir soruydu bu. Onları sevmenin kilise gözünde ağır bir suç olduğu muhakkaktı. Ve Rahip Milko bu güne kadar papalık makamının men ettiği hiç bir şeyi gönlüne koymamıştı. Hayır hayır! Onlara karşı duyduğu yakınlık, olsa olsa kendisinin insancıl yaradılışındandı. Yaşlı adamı, vardığı bu*

hüküm bayağı memnun etti. Ve kendini ikna etmek için “ben de çok insancılım” diye yüksek sesle konuştu. Birden Kadı Efendiyi pek çok özlediğini hissetti.” (UA, s.6-7) Aynı romanda Ali Bey ve Murat Bey, ortak sevdikleri Köse Kadı'nın hatırına birbirlerine hemen güvenirler. Yokluğunda dahi Köse Kadı'nın gönülleri nasıl bağladığını yazar; *“Siz, diye söze başladı, benim canımdan da ileri sevdiğim ve pek çok güvendiği bir zattan geliyorsunuz. Arzularınızın nev'i ne olursa olsun yerine getirileceğinden emin olmanızı rica ederim.”* (UA, s.10) ifadeleriyle anlatır. Karşılıklı sevgi ve saygının verdiği mutluluk ise şöyle ifade bulur:

“Ben daha buraya gelmeden çok evvel sizi Kadı Efendimizin ifadesinde sevmiştim, dedi. Tabii ki sizin tarafından sevilmem de başlı başına bir saadet.” (UA, s. 10)

Murat Bey, Köse Kadı'nın emriyle Balkanlara gelir. Komaran'dan başlayarak çeşitli kahramanlıklara katılmakla görevlidir. Murat Bey hiç kimseyi ayırmadan yardım eden, güler yüzlü, güzel huylu bir kişidir. *“Komarana yerleşeli henüz pek fazla bir zaman geçmediği halde daha şimdiden şehrin ileri gelenleri ve halk tarafından en çok sevilen insanlar arasında sayılıyordu. Murat Bey nasıl olup da bu kadar kısa zaman da kendini böylesine sevdirebiliyordu?”* ifadeleriyle Türklerin gittiği yerlere faydalı, sevilen karakterler olduğu anlatılmıştır. Murat Bey her ne kadar görev icabı Komaran'da bulunsa da oradaki halkı sevmiş, samimi sevgisinin karşılığını da yanı şekilde almıştır. Bu durum romanda şöyle anlatılır:

Çünkü Murat Bey Köse Kadının şu nasihatıyla Macaristana gelmişti: “Eğer durumun sevilmeni gerektiriyorsa gerçekten ve karşılık beklemeden sev.” Ahmedin, babasını terkederek Murat Beyin yanına gelişi ilk günler Kont Gall Adam'ı Bey hakkında şüpheye düşürmüştü. Ama bu genç yabancıyı yakından tanıdıktan sonra, doğrusu çocuğun bu kararını hiç yadırgamıyordu.” (UA, s. 62)

Ahmet, yetiştirilmek üzere Arap Fatı'ya emanettir. Emanete sevgi ve iyilikle yaklaşmak gerektiği *“Ve çevresi de onu gerçekten sevdiler. Arap Fatı oğlanı yakından tanıdıkça daha da seviyor, muhabbetten yoksun hayatında, ilk defa şahsında sevgiyi tanıdığı bu oğlana iptila derecesinde düşkünlük gösteriyordu. Zihni, işiyle meşgulken bile Aliciğe ait istikbal plânlarıyla dolup taşıyordu.”* (UA, s. 67) sözleriyle ifade edilir.

Sevgiyi çoğaltmak, bunu bir iyilik, bağlılık için kullanmak sonradan edinilebilir. Sokakta romanında sevgi değeri arkadaşlık, dostluk, yaşanılan yere duyulan sevgi şekillerinde karşımıza çıkar.

Çocukluluk arkadaşıyla karşılaşan komiser aralarındaki sevgiyi “*Bir nefeste otuz geçmiş yılı aşmış, aynı samimiyeti bulmuş görünüyordu.*”(S, s.9) ifadesiyle tarif eder.

“*Sen sokağımızdan ayrıldığında, henüz çocuktun. Doğrusu çocukluğunu pek derinden hissetmiştim senin. Sonra ben daha dikkatli yaşamaya devam ettim. Bir bakıma ikimiz için yaşıyayım istiyordum. İstiyordum ki seyircisi olduğum her şeyden senin hissene kadarını da göreyim, ayırayım ve yolumuzun birleştiği bir noktada sana aktarayım. Bu hisle bu zengin temâşâda Allah şahit hiçbir şeyi kaçırmamaya çalıştım. Bir çığ taneciği üzerinde oluşan dünya, saatlerimi aldı. Bu taptaze izlenimleri zihnimde en el değmemiş yerlere özenle yerleştirdim.*” (S, s. 11-12) diyerek komiser çocukluğundaki derin sevgisini anlatır zanlı karakteri.

Olayların geçtiği mahalledeki insanlar yaşadıkları yeri çok sevmekte ve benimsemektedirler. Roman başkahramanlarından yaşlı kadının oğlu(zanlı) sokağa tüm varlığıyla bağlıdır. Şunları söyler: “*...ben sokağımızdayken de sokağımızı özlerdim. Ben hep özleme içindeyim aslında.*” (S, s. 32)yazar burada özlem duygusuyla sevgiyi birleştirir. “*Büyüklerimiz de severdi orayı ve özlerdi.*” (S, s. 32) diyerek paragraf bitirilir.

Yazar “*...sevdiklerim canlandı gözümde. Sokağımızı düşündüm. Acaba o da bir balon gibi uçverecek miydi?*” (S, s. 75) ifadesiyle yaşadığı yeri seven bir başkahraman profili çizer. Kahramanın sokağına olan sevgisi “*O gün bu aziz sevgili için henüz hiç bir şey yapmadığımı düşündüm ve o gün yeminle kendimi sokağıma adadım.*” (S, s. 75) diyecek kadar fazladır. Aynı kahraman “*Rastladığım her şeyi bir daha göremeyeceğim veya duyamayacağım kaygusu ile içimin bir köşesine kutsal emanetler gibi yerleştirdim. Bu ruh hali her şeyi daha yakından görmemi ve daha fazla sevmemi gerektirdi.*” (S, s. 76) diyerek sevgisinin sebebini açıklar.

Bahaeddin Özkişi'nin, Çatal hikâyesinde anne sevgisini bir cümleye sığdırdığı cümle şöyledir:

“Yüzü terle sırlıslam annemin yanına gitmek, o çocuktan başkasının duyamayacağı güzel kokuyu doya doya içime çekmek istedim.” (s. 35) Bu cümleyle aynı zamanda anne kokusunun bir çocuğa verdiği güven ve mutluluk tarif edilir.

Mektup hikâyesinde sevginin başka bir türünden bahsedilir. Kalbi Allah sevgisiyle dolu olan ihtiyar bir adam, Allah’a ölmek istediğini söyleyen bir mektup yazar. İhtiyar, hem Allah’a kavuşmak hem de çok sevdiği torununu görmek istemektedir.

“Ben 74 senedir sana gelmek için yoruldum Allahım, ama O, benim tatlı Aliş’im, benim bu kadar senede alamadığım yolu nasıl da dört senede katediverdi... Ben, güzel Aliş’in ihtiyar dedesi, sana ve küçük torunuma kavuşmak için çırpınıyorum, lütfet de yakın zamanda ben de huzurunda yüz süreyim.” (M, s. 54)

Adından da anlaşıldığı üzere Kırkıncı Yıl, uzun yıllardır evli insanların sevgilerinin başladığı yeri ziyaret etmelerinin hikâyesidir. Çift geldikleri yeri eskisi kadar güzel bulmazlar ilk başta. Fakat sonra aslında önemli olanın aralarındaki sevgi olduğunu anlarlar. Önemli olan mekânın güzelliği değil sevgidir. Yazar bu mesajı şu sözlerle dile getirir:

“Sonra adam gerçeği kavradı birden. Elini, ağırca kadının omuzuna koydu; gülümsüyordu. Bir süre bakiştılar, kadının yüzü bir iç ışıkla yandı. Utanmaya benzer bir his geçti içinden. Yapmacık bir huysuzlukla “Şurada bir ağaç olacaktı.” diye sızlandı. “Ama, yine de güzel.” diye tamamladı konuşmasını. Bütün tılsım, sanki bu sözdeymiş gibi, güneş bir başka parıldadı, çam yeşili bir anda gerçek tonunu buldu. Dönüşte kadın memnundu ve yolun hiç de uzun olmadığını düşünüyordu.” (KY, s. 94) sözleriyle yazar ortamı ve yaşananları güzel gösterenin sevgi olduğunu vurgular.

Düşünmek hikâyesinde kendini yeniden ve daha güzel özelliklerle hayal eden bir adamın düşündüklerinde yazarın sevgiye verdiği önem görülür. Bu satırlar şöyledir: *“Tabii, bu heykel vücuda yakışır bir de kalbim olması gerekiyordu. Dev sevinç ve ızdıraplar yaşamalıydı derinliklerinde. Ve sevgiye sevgi sınırları dışında arayacak kadar güçlü ve engin.* (D, s. 164)

Zebra-Son-Animo, toplum eleştirisi barından bir başka hikâyedir. Yazar, ruhlarını ve kişiliklerini satan insanları eleştirir. Ahlaktan, değerlerden, fikirlerden ve hakiki duygulardan yoksun insanları satılık ruhtar olarak anlatır. Ruh satıcısının

toplumda sıkça rastladığı bu ruhlara karşılık nadir de olsa güzel ruhları olan insanlar da vardır. Kalbinde sevgiyi barındıranlar. Yazar bu yolla, güzel bir ruhta olması gereken sevgi değerini şöyle ifade eder:

“Aceleyle ‘Şu iki ruhu bedestende buldum.’ dedi. Soyu tükenmiş iki antika yarattık. Özellikleri şunlar. Gerçekten ve karşılık beklemeden insanı sevmek, vermek ve âşık olmak. Para edeceklerini sanmıyorum ama, bu bir nevi koleksiyon merakı işte.” (ZSA, s. 177)

4.21. Sorumluluk Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Sorumluluk değeri, toplumsal düzenin bir parçasıdır. Bu değer önce çalışma hayatıyla ilgili çağrışım yapsa da hayatın birçok alanına yansır. Sorumluluk; görev olarak karşımıza çıkabileceği gibi, bir durumdan sonra oluşan mesuliyet bağlamında da karşımıza çıkabilir. Türkçe Sözlük’te sorumluluk; “Kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi” (2011, s. 2142) olarak tanımlanır. Bahaeddin Özkıışı’nın eserlerinde genellikle bu değer, bir şeye karşı kendini sorumlu hissetme ve bununla ilgili gerekeni yapma şeklinde işlenir. Buna göre, Köse Kadı romanında kale kumandanlarının sorumluluğunun herkesten fazla olduğu ifade edilir. Kale halkının can güvenliğinin sağlanması için kumandanların çalışkan ve sorumluluk sahibi olması gerektiği şu sözlerle vurgulanır.

“Tabii bir kumandanın maiyetinden daha evvel davranması, her şeyi görmesi, her şeyi duyması ve bilmesi gerekir. Bu duruma göre kale kumandanını şöyle tarif edebiliriz: O, en çok çalışan, en az uyuyan, en az yiyen, en az eğlenen, buna rağmen en kuvvetli olmayı bilendir.” (KK, s. 23-24)

Başpiskopos, hür Macaristan için fikri için uğraş vermektedir. Oğlu Kont Gall Adam’ı da bu sorumluluk duygusuyla yetiştirmek ister. Başpiskopos, oğlunun aynı sorumluluğu taşıması ve bulunduğu konumu hak etmesi için şunları düşünür:

“Bu yiğit görünüşlü genç, artık tamamen onundu. Onu bildiği gibi yoğuracak ve Macaristan için eşsiz bir kumandan olarak yetiştirecekti. Ona Uç’un icaplarını, genel politik gerçeklerini kavrattırarak, dış tesirler ne kadar etkili olursa olsun sarsılmayacak kadar güçlendirecekti.” (KK, s. 24) Babası gibi Kont Gall Adam da

milletine karşı kendini sorumlu hissetmektedir. Kendisini sürekli acımasızca eleştiren babasına çıkışır ve sorumluluklarının ne olduğunu hatırlatır.

“Kale kumandanlığı mevkiini bana siz verdiniz. Böyle olduğu halde, buraya kendi isteğimle gelmiş ve kale kumandanlığına talip olmuşum gibi davrandınız. Ben bu görevi, nazarımdaki iki kutsal fikre hizmet için kabul ettim. Bu, siz babam ve mensup olmakla şeref duyduğum vatanım Macaristan içindi. Sanıyordum ki, bu görevde asil ve bahtsız vatanıma faydalı olabileceğim. Bu düşüncedir ki, bütün soğuk ve kötü davranışlarınıza dayanmamı sağladı. Hatta şartların kötülüğüne rağmen Macaristan için çalışabildiğimden mutlu bile oldum.” (KK, s. 52)

Köse Kadı Türklerin Macaristan’da bulunmasının Macarlara çok büyük faydaları olduğunu düşünmektedir. Ali Bey’e Macaristan’ın yanında gözüken birçok devletin ise aslında zararlı olduğunu anlatır. Yazar, Köse Kadı’nın bu anlatımlarıyla Türklerin başka milletlerin faydasına çalıştığını, mazlumun yanında olduğunu ve bu konuda kendini sorumlu hissettiğini dile getirir. Bu satırlar şöyledir:

“Tuhaftır, halk anladığı ve kabul ettiği halde başta bulunan bir avuç idareci, Türk’lerin Macaristan’da oluşlarının onlara ne geniş imkânlar bahsettiğini anlayamamaktadırlar. Onlar, Beç’in menfaatlerine hizmet ederlerken Macaristan’ı öldürmeye çalıştıklarının farkına varamıyorlar. Tâbi köyleri yıkmak, Macar köylüsü öldürmekle Macaristan bahtsız kafasını taşla vuruyor. Macaristan, Türk dostluğunun samimiyetini gerçekten anlayabilse... Ama anlamak istemiyor. Düşünüyor ve diyorum ki bu adamlar, idare etmekten çok, idare edilmeye alışmışlar. Bir gün bu toprakları, bu mâmur ettiğimiz canım beldeyi bırakmak mecburiyetinde kalırsak, bir diğer devlet bu mert insanları, insanlıklarını bile hatırlayamayacakları duruma getirecektir.” (KK, s. 88)

Bir topluluğun yöneticisi konumundaki insanların sorumluluğu diğerlerine göre daha çoktur. Bu yüzden yaşanan zorluklara herkesten daha fazla metanet göstermeleri gerekir. Ali Bey’in akıl hocası Köse Kadı’yı kaybetmesinin ardından yaşadığı üzüntü ona sorumluluklarını unutturur. Ali Bey’in oğlu Ahmet duruma kayıtsız kalamaz ve babasına görevlerini hatırlatır. *“Sen sıradan bir asker, omuzlarına mükellefiyetler yüklenmemiş bir insan olsaydın hiçbir şey demez, duyduğun acıyı anlayışla karşılırdık. Ama sen bu kalenin kumandanısın. Yani, duyduğun ızdırabın derinliği ne olursa olsun vazifene gereken ehemmiyeti vermek*

zorundasın. Üzülerek görüyoruz ki şunca zamandır kalenin kumandansız kaldığını görmüyor gibisin. Bana serhad boyunda vazife hissinin bütün şahsî duygulardan üstün olması gerektiğini öğrettin. Ali Bey, bu genç yüze şaşkın bakakaldı. Aman yarabbi! Oğlu büyümiş de ona vazifesini hatırlatıyordu.” (UA, s. 8-9) şeklinde anlatılanlar hayatın zorluklarına karşı sorumluluklarımızı ve duruşumuzu kaybetmememiz gerektiği adına güzel bir örnektir.

Sorumluluk vatan görevi ise kişisel tercihler bir kenara bırakılır. “Ancak ben beğendiğim yer ve sevdiğim kişilerle beraber olmaktan çok, vazifemi kusursuz yapabileceğim yerde yaşamak zorundayım...” (UA, s. 11) sözleriyle Murat Bey, vatan için ne gerekirse yapabileceği bir sorumluluk duygusu taşımaktadır. Vatana karşı sorumluluğun yalnızca savaşla olmayacağını Murat Bey “Benim teşkilâtım ayağını sağlam toprağa basmalı Beyim. Çünkü vatana şu günlerde haber almanın lüzumu, en az sizin namlı kılıcınız kadar, hatta daha fazla lâzım...” (UA, s. 12) sözleriyle anlatılır.

Casusluk çalışmalarının İstanbul’a sıçradığı olayların anlatıldığı bölümlerde eski İstanbul yaşayışından izler vardır. İçinde birçok yapıyı barındıran külliyeler Osmanlı döneminin en önemli mimari yapılarındandır. Yazar Türk kahramanları topluma yalnızca savaşta değil toplumsal hayatta da faydalı olduklarını okuyucunun dikkatine sunar. “Bu medresesiyle, kütüphanesiyle, misafirhanesiyle, imarethanesiyle İsmail Ağa külliyesinin başlangıcıydı. Bu MartalyMatyasın bütün ömrünce gösterdiği faaliyetlerin en faydalularından biri oldu. Gerçek mânâsiyle “fisebilillâh gazâ, Allahın ve Türk’ün ismini ilâ” için atılmış bir adımdı bu. Benzeri müesseseler gibi inşasına başlanan külliyyeden de şairler, edipler, ilim adamları, bilhassa devlet adamları yetiştirmeğe çalışacaktı.” (UA, s. 102)

Sorumluluk insanın yaptığı işte tutunması, çevresine güven vermesi bakımında önemli bir değerdir. Bu değer Sokakta romanında ilk olarak olayların geçtiği mahalledeki insan ilişkileri anlatılırken verilir. Çocukların çok sevdikleri bir komşularından yardım istemeleri üzerine söylenen “Her aile oturduğu evin sahibi veya en az 5-10 senelik kiracıydı. Yani herkes birbirini iyice tanır ve göz kulak olurdu. Bu duyguydu ki sokağın savunulması için bir başka güç gerektirmezdi.”(S, s. 27) sözleri mahallelinin birbirine karşı sorumlu olduğu, birbirlerini yeri geldiği zaman da kolladıkları anlamına gelir. Aynı sayfanın devamında bu kez sorumluluk

yaptıkları işe karşı sorumluluk ve ciddiyet olarak karşımıza çıkar. Çocukların yaptıkları işe olan sorumluluklarını titizlikle yerine getirdiklerini anlatmak için şunlar söylenir: “*Biz aşırı ciddiyetimiz, tertemiz ellerimiz ve tozsuz çamursuz kıyafetlerimizle,-çünkü Gülüm işleme bitene kadar toprakla oynamamızı yasaklamıştı,-hemen çevrenin dikkatini topladık*” (S, s. 27).

Sokakta romanı, sayfa 34’te Komiser ile dertleşen çocukluk arkadaşı; sokağın gözleri maddeye çevrilmiş insanlarını “ONLAR” ın kötülüklerinden korumak için “*Görevi ihmalim, bütün itibar ettiğim değerlere sırt çevirmek olurdu.*” der ve romanda toplumsal değerlerin ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalışır.

Sokakta romanında toplumsal değerler ön plandadır. Bu sadece kişisel anlamda değil topluluk açısından da ele alınır. Toplumun, Batı geleneklerini benimsemeye başlamaları mahalledeki bir grup insanı rahatsız etmektedir. Kendi sokaklarındaki kültürel ve dinî değerlere karşı sorumluluk hissederler. “*Sık sık vebal’den korktuklarını söylediklerini hatırlıyorum. Vebal, sokağımızı hayırla yönetmek anlamını taşıyordu. Sokağımızı; mescidi, türbeyi, konağı, evleri ve insancıkları*”(S, s. 35). Aynı şekilde sokaktaki toplumsal bozulmalara karşı sokak sakinlerinin sorumluluk duydukları farklı şekillerde anlatılır. “*Her zaman o gülünç kızın, terbiyesiz tavırları ve yapışkan gülüşüyle sokağımızın bir lekesi olduğunu düşünür, onun böyle yetişmesinde bütün sokaktakilerle beraber kendimi de biraz suçlu bulurdum. Bu yüzdendi ona yakınlık gösterişim, bu yüzdendi ona kapımı açışım.*” (S, s. 43-44)şeklinde bir ifade ile bu durumu yaşayan kişiler için ortak bir dil oluşturulur.

Sorumluluk bir görevin hakkıyla yerine getirilmesi anlamında da romanda yerini almıştır. “*Gözünü açmasını ve buradan ne olursa olsun ayrılmamasını tembihledim.*”(S, s. 127) ifadesi ile komiser nöbetçi memura sorumluluk vermiştir.

Sorumluluk değeri “*...başladığım hiç bir işi yarım bırakmadım.*” (S, s. 133) cümlesini söyleyen doktorun cinayeti aydınlatmak isteyen net kararında görülür.

Romanın son cümlesi yine romanda çok vurgulanan sorumluluk değeriyle ilgilidir. “*Nöbeti bir an bile bırakmadım.*” (S, s. 155) diyen komiserin iman ve ahlak nöbetine devam edeceği vurgulanarak roman bitirilir.

4.22. Vatanseverlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Özkişi'nin eserlerinde; milli ve manevi değerleri anlatma, hatırlatma kaygısı taşıdığı görülür. Milletimizin sahip olduğu bu değerler, hem vatanseverlikten temel alır hem de onu besler. Dolayısıyla Özkişi'nin, milli ve manevi değerlere sahip çıkılması gerektiği fikri etrafında anlattığı birçok şey özünde vatanseverlikten gelir. Bu yüzden Özkişi'nin eserlerinde en çok tespit edilen değerlerden biri vatanseverlik değeridir.

16.yy Macaristan coğrafyasında birçok ülke güç ve hâkimiyet kavgasındadır. Kont Gall Adam'ın içinde yanan vatan aşkı ile her türlü zorluğu aşmaya olan kararlılığı okuyucunun dikkatine sunulur. Yazar, hayatını vatanına adanmış bir karakter çizer ve onun ağzından şunları dile getirir:

“Gerçi kale kumandanlığı gibi önemli bir mevkii vardı, ama bu babası tarafından önüne atılmış ve ipleri ihtiyarın elinde olan bir oyuncaktı sanki. Duyduğu isyana rağmen bir şey belli etmemeye, vazifesini kusursuz başarmaya kararlıydı. Odanın çıplaklığını bile beğenen bir sevgiyle başlayacaktı görevine. Kont Onaltıncı asır Macaristanında her gencin gördüğü rüyayı görüyordu.” (KK, s. 22) Yani hür Macaristan rüyasını... Fakat o dönemde bir vatanın doğmasının, nicelerinin ölmesine bağlı olduğunu yazar şu şekilde izah eder:

“Onaltıncı asır hergün bir kalenin düştüğü, binlerin öldüğü, ama dünya tarihinin bugüne dek yazmadığı eşsiz yiğitlerin sivrili çıkıldığı devirdi... Uç efsaneleri halk dilinde türkü olup, çağrılıyor; öbek öbek insan, körpecik gençler göğüslerini, atılan oka, mızrağa, tüfeğe, topa hevesle siper ediyor, ölüyor, esir oluyor ve esirliğin anlatılmaz meşakkatlerine âdetâ koşuyorlardı.” (KK, s. 22) Kont Gall Adam bu vatansever duygularla yaşarken babası Başpiskopos onu tecrübesiz ve toy gördüğü için devlet meselelerine karıştırmamaktadır. Kalbi vatan aşkıyla dolan birinin hiçbir şey yapamamaktan duyduğu isyan şu şekilde vurgulanır:

“Geçmek bilmiyordu zaman. Bundan sonrası için ne yapması gerektiğini düşünüyor, ama bir karara varamıyordu. Viyana çekmiyordu onu. O, kendini Macaristan için yetiştirmiş, Macaristan için hazırlamıştı. Macaristan için, o talihsiz sevgili için planlar kurmuş, onun yeniden güçleneceği yılların hasretiyle bu yaşa gelmişti.” (KK, s. 47)

Casusluk oyunları ve entrikalarla sürüp giden romanda, Türk casus Martali Matyas'ın kimliği ortaya çıkar. Martali Matyas ise vatan görevinin her şeyden önde geldiğini her türlü cezaya ve duruma hazırlıklı olduğunu ifade eder.

“-Ali Beyim, dedi, ne sen üzül, ne de üzüldüğün için beni üz. Ben Dîn-i Mübîne ve vatanıma adamışım kendimi. Ben Kızılelma yolunda diken ayıklayan bir adamım. Bu arada elim kanarsa şaşılmaz.” (KK, s. 70) Roman bir taraftan hür Macaristan için mücadele eden Kont Gall Adam'ın samimiyetini, bir taraftan Macarların ve Osmanlı'nın iyiliği için mücadele eden Martali Matyas'ı birlikte anlatır. Hayatlarını vatana adayan bu insanların gözünden, devletlerin nice mücadelelerle ve canlarla var olduklarını ve yaşadıklarını gözler önüne serer.

Yazar, yalnızca Martali Matyas değil, Osmanlı'nın Balkan mücadelesinde başka kahramanlar da yaratmıştır. Yine Köse Kadı'nın eğitiminde geçmiş bir vatan evladı Ahmet Bey'in ağızından da şu sözler aktarılır:

“İçimizden birimiz veya birkaçımız ölebilir. Eğer ben ölürsem vermeyi vaad ettiğiniz altınları sevgili Macaristan için kullanınız. Eğer siz ölürseniz, benim kutsal göreve devam edebilmem için gerçek kimliğimi ve yaptıklarımı bildirir, bir mektup veriniz elime.” (KK, s. 101)

“Mektubu lütfen şöyle yazın; ‘Bu delikanlı ne yüzbaşılık, ne generallik, ne de para pul peşindedir.’ Sevgili Macaristan için çalışmak, bir er rütbesiyle de olsa, benim için general olmakla birdir. Böylece yazınız.” (KK, s. 101)

Yazar Türkler kadar Macarların da vatan sevgisinden sıklıkla bahsetmiştir. Zaten romanın tamamı kendi milletlerinin mutluluğu için uğraşan kahramanların etrafında gelişir. Macar esir, Türk Beyi'nin sevinçli bir anında ondan kendini azat etmesini ister. Fakat yazar aslında en büyük hürriyetin kendi vatanında yaşayabilmek olduğunun mesajını verir.

“Bu mutlu gününüzde ben fakir kölenizi de sevindiriniz. Adam hemen kesesine davrandı. Bir hayli altın döktü avucuma. Ben, “yok beyim,” dedim, “para değil istediğim.” Bey durdu. Yüzüme baktı. “Nen noksan, ne istersin?” dedi. Gözlerimden iki sıra yaş indi. “Hürriyetimi isterim, vatanımı isterim,” dedim. Gevrek gevrek güldü bey. “Âzadettim seni koca gâvur,” dedi. O gün elime azad belgelerimi, bir kese akçe, bir torba giyim kuşam verdiler. Beklemeden hemen yola

çıkıtm.” (KK, s. 161) Macarların vatanseverliğini anlatmak için roman şu satırlarla devam eder: *“İkimiz de Macaristan’a bir mü’minin dinine düşkünlüğü mertebesinde bağlıyız. O halde Macaristan’ı ve Macaristan’la ilgili meseleleri bir bakıma dinimiz kabul edebiliriz.”* (KK, s. 169) Bu ifadelerden, yazarın vatan sevdasını bir dine inanmak kadar kutsal bulduğu anlamını da çıkarmak mümkündür. Yine Türklerle karşılaştırıldığında Macarlar vatanseverlikte bir adım geridir. Yazar bu düşüncesini ve Türklerin vatan sevgisindeki ölçüsünü şu sözlerle vurgular:

“Senin kuvvet dediğin şeyin ne olduğu büyük düşmanımız, Türk Sultanının ağzında şöyle ifadesini buluyor: “Senin askerinin yaşamak arzusundan çok, benim askerimin ölmek arzusu vardır.” (KK, s. 171)

Yazar, Arşidük Karoli ve Kont Gall Adam’ın Macaristan’ın nasıl bir devlet olması gerektiği konusunda anlaşamamalarına rağmen ortak çıkar için çalıştıklarını anlatır. Bu sözlerden vatanın selameti için bazı mecburi işbirliklerine ihtiyaç olduğu vurgulanır:

“Bahtsız vatanım için ben beğeneyim veya beğenmeyeyim hangi yol uygunsa, o yolda çaba göstermek isterim. Tabii, kıymetli fikirlerinizden, her zaman faydalanacağım. Eğer İstolni-Belgrad’dan bir emriniz varsa, memnuniyetle yerine getirmek isterim.” (KK, s. 240) sözlerinden sonra şahsi çıkarları ve sıradan hayatı bir kenara bırakarak hareket etmenin zafere yaklaştırdığı şu sözlerle dikkatlere sunulur:

“Kont, bir anda Macaristan’ın belli başlı simaları arasında yükselivermişti. Şahsî çıkarlardan uzak yaradılışı, samimi vatanseverlik hisleriyle birleşiyor. O’nu saray çevresine girmekten alıkoyuyordu. İmparator’un doğrudan doğruya veya dolaylı iltifatlarına pek aldırmaz etmiyor, asillerden uzak duruyor, Beç’in yapmacık sempatisine gülüyordu.” (KK, s. 241) Yazar Kont Gall Adam için kurduğu *“Kendi yaşlıları Venedik’li, Beç’li veya türlü milletten esir kadınlarla çeşitli âlemler yaparken o, omuzlarında ve gönlünde Macaristan aşkı, Tatarsız, Nemçeli’siz, hatta hatta Türksüz, bağımsız Macaristan hayaliyle tıka basa yüklüydü.”* (KK, s. 221) cümlelerinde, vatan için çalışmanın hayata farklı bir açıdan bakmayı gerektirdiğini de ifade eder. Başka bir anlatımda, bu farklı bakış açısından kastın vatan için ölmenin yaşamak kadar normal olduğunu hazmetmekten geçtiğidir.

“-Burası serhad boyu oğul, dedi. Yiğit buraya, ne yarenliğe, ne gönül eğlemeye gelir. Ben ölürüm, sen ölürsün, bir başkası gelir ve böylece devran hükmünü icra eder.” (KK, s. 251)

Yazar, 16.yüzyılda Macaristan toprakların kahramanlar yetiştirmeye elverişli olduğunu ise şu sözlerle anlatır:

“Kahramanlığın bir ideal olarak bütün genç beyinlerde yaşadığı onaltıncı yüzyılda bu iş için fedailer bulmak pek zor değildi. Bunlar, aldıkları emir ne olursa olsun, düşünmeden ve tartışmadan en hızlı bir tempo ile yerine getirebilecek yapıda insanlardı. Bunlar, insanın kanını donduracak kadar korkulu işlere akıl almaz bir cesaretle giriyorlar ve başarıyorlardı.” (KK, s. 241)

Romanda, Köse Kadı karakterinin dile getirdiği şu sözlerle vatanseverlik değerinin özetlemek yerinde olur:

“-Vatan selameti için, dedi, şahsi duygulara bilirsiniz ki ehemmiyet verilmez.” (KK, s. 215)

Köse Kadı'nın devamı Uçtaki Adam'da da vatanseverlik değeri ağırlıktadır. Roman konusu itibariyle vatanseverliğin nasıl olması gerektiği mesajını verir. Şehitlik ve şehitliğin kutsallığı romanda birkaç yerde gözler önüne serilir. Romanın ana mekânlarından İstolni-Belgrad'ın saldırıya uğramasından sonra anlatılanlar bu duruma örnek olarak verilebilir.

“O sabah namazı öylesine ruhaniyetle doluydu ki Murat Bey aynı kale ve aynı maksat için can vermiş bunca şehidi hemen omuz başında hissetti. Diğerleri bunu değil hissetmek elle tutulur varlıklarmışçasına gördüler bile.” (UA, s.19) sözleriyle şehitlik makamı Türkler için manevi bir değer olarak karşımıza çıkar. Birçok yerde yazar bu konuya değinmiştir:

“Bize öyle geliyor ki, dedi, şehadet şerbetini içeceğimiz an yaklaşmıştır. Hemen hakkınızı helâl edesüz. Kâfir belli ki bize eziyet edecek, bizi yalvartmaya çalışacaktır. Uğrayacağınız bütün kötülüklerin Allah katında size pek çok mükâfatlar vereceğini aklınızda tutup, zinhar ola ki gevşeklik göstermeyesüz.” (UA, s. 174)

“Bu muhafızların hepsi de Hasan Paşanın emrini yerine getirmek için hayatlarını ortaya koyacaklarına yemin etmiş yiğitlerdir.” (UA, s. 223).

Köse Kadı karakteri, bilgin kişi olarak anlatılmasının yanı sıra ermiş bir kişi özelliklerine de sahiptir. Uçtaki Adam romanında Köse Kadı bedenen yoktur fakat rüyalar aracılığıyla kahramanlarla bağlantı kurar. Yazar, çoğu değeri onun ağzından anlatır. Rüyasında Köse Kadı'yı gören Ahmet, Hasan Paşa'nın şehit olacağını ondan haber alır. Kendisi de canıgönülden Hasan Paşa'nın yanında savaşa katılmak ister. Yazar, vatan için bilerek ölüme gitmeyi en önemli değer olarak dile getirir. Nitekim birçok yerde söylendiği gibi bu durum Allah'ın rızasını kazanmak için en güzel yoldur.

“Kadı amcamızı bu gece sabaha karşı mânâda gördük. Bizim yerimizin ana kucağı olmayıp, belki Hasan Paşa hazretlerinin yanı olduğunu işaret ettiler. Gayri eksik, ziyade hakkınızı helâl ediniz.” (UA, s. 132) Ahmet helalleşerek ölüme seve seve giderken Hasan Paşa da sevinçle savaşa başlamak üzeredir. *“Divan dağıldıktan sonra asker içtima edildi. Yine Hasan Paşanın imamlığında, namaz kılınıp dualar edildi. Güzel sesli bir hafızın okuduğu Fetih sûresi dinlendikten sonra, hepsi birbirleriyle helâlleştiler. İçinde buldukları ruh hali, sözün anlatma gücünün çok dışındaydı. Dünyada hiçbir milletin ölüme böylesine sevinçle gittiği görülmemiştir.”* (UA, s. 235) Bu paragraflar incelendiğinde yazar, vatan için ölmenin en yüksek merteye olduğunu ve Allah katında türlü mükâfatları olacağını bu yüzden de vatanseverlerin canlarını seve seve verdiğini anlatmaya çalışır.

Yazar, o dönemde savaşın sebeplerini ve duyulan endişeyi anlattığı bu satırlarda; vatanın geleceğinin insan hayatından ve zenginlikten daha önemli olduğunu vurgular: *“Harp, Avusturya, Macaristan ve Osmanlı devletinin idarecileri arasında daha geçen yıldan başlamış sayılırdı. Harbin sebeplerini her üç ülkede de yüksek idare kurullarına sızan aşırı ihtirash devlet adamları süratlendiriyor gibiydi. Her üç ülkenin de bir harp hazırlığının hummalı temposunda oldukları görülüyordu.*

Genç adam, bu harp ihtimaliyle birlikte şimdilik isimlendiremediği bir şeyin de geliştirmekte büyümekte olduğunu hissediyordu.

Endişesi; ne hayatı, ne serveti, ne mevkii içindi. Ama Macaristan? İşte bu noktada düşünceleri ister istemez takılıp kalıyordu. Macaristan ne olacaktı?” (UA, s. 59)

Özkişi, romanın konusu gereği Osmanlılık, Türk-İslam inancı gibi kavramları vatanseverlik çatısı altında şu sözlerle birleştirir: *“Osmanlılık hiçbir ailenin bir*

ferdine körü körüne bağlanmak demek değildi. Osmanoğlu bir tohumdur. O tohumdan meydana gelen nebatın tohumla şekil olarak hiçbir ilgisi yoktur. Ancak tohumdan nebata öz intikal eder. Öyleyse; nebat, sıhhatli bir ömrün icaplarını yerine getirip, yeni tohumlara uygun ortamı hazırlamalıdır. Sen, ben, hepimiz bu bitkinin dalıyız. Yaprağıyız. Biz Osmanlılık özünden, Türk-İslâm ağacı fikrine bağlanmalı, onu yaşatmalı, onu güçlendirmeliyiz. Elimizde İslâm gibi şaşmaz bir ölçü var. Konu bizzat padişah hazretlerini bile hedef alsaydı, yaptıklarımızı bu ölçüye vurmaya, gerekirse ana bünyeyi göreceği zararlardan kurtarmaktır. Şu muhakkaktır ki; hükümdar hükmü, İslâm hükmüyle tam bir aynılık içinde olduğu sürece devlet var olur.” (UA, s. 93) Köse Kadı'nın ağızından aynı konuya şöyle devam edilir:

“Kendiniz düşünecek, kendiniz karar verecek, kendiniz tatbik edeceksiniz. Hem de kanınız ve canınız bahasına. Bu gün Osmanlılık, varlığımız demektir.” (UA, s. 93)

“O halde siz Murat Bey oğlum, servetler içinde fakir, sofralar içinde aç, ikballer karşısında nefer olmaya rıza göstereceksiniz. Siz vereceksiniz. Mütemediyen kendinizden vereceksiniz ve almayacaksınız. Öyle gününüz olacak ki verecek, hiçbir şeyiniz kalmayacak. İşte o zaman kalan son ve en kıymetli şeyinizi, yani canınızı minnetle uzatacaksınız.” (UA, s. 94)

Murat Bey'in doğru yola ulaştırdığı ve bunun sonucunda artık vatan için savaşılan çete lideri Hıdır Bey özlemindedir. Yaptığı hatalardan dolayı Murat Bey'den özür diler. Murat Bey'in verdiği cevapta ise tevazu görülür ki yazar bunun sebebini vatan sevgisine bağlar. Vatansever Türklerin neredeyse her şeye vatan sevgisi penceresinden baktığını anlatan bu satırlar şöyledir:

“Biz kuluz kusursuz olmadığını kendimizden biliriz ağa, dedi. Biz seni kınamadık. Belki biz senin vazifeni unuttuğunu görüp hatırlattık. Bizim davamız Murat davası değildir. Biz rıza-i Muhammedî ve namus-ı vatan için darılır ya da affederiz. Attığımız adım, konuştuğumuz söz, Allah rızasını kazanmak için olsun isteriz.” (UA, s. 116)

Romana Göre; Macaristan'daki Türkler hem hâkimiyetlerini korumaya çalışmakta hem de sağlam temelleri olan hür bir Macar ülkesi hayal etmektedirler. Çünkü kendi hâkimiyetleri bitince dürüst Macar halkının kötü yöneticiler ve

Ülkelerin emrinde sömürülmesini istemezler. Bu bakımdan Türkler Kont Gall Adam'ın (annesi Türk) şahsiyetine güvendikleri için gizlice onu desteklerler. Bunu yaparken de kendi kişisel durum ve ihtiyaçlarını düşünmezler. *“Kontun korunmasının ihml edilmemesi bir mecburiyetti. Hr Macaristan fikrinin ayakta kalmasını sağlıyabilecek yegâne adam oydu çünkü. Aksi bir tesadüf, bir hatalı davranış Kontu mahveder ve meydana bütün imkânlarıyla Be'e bıraktırdı.”* (UA, s. 113) Murat Bey'in bu fikirlerinden habersiz olan Kont Gall Adam da aynı Şekilde lkesinin (Macaristan) ıkarlarını düşünmektedir. Macaristan'ın hür ve gcl bir ülke olasını isteyen Türklerin yanı sıra Kont Gall Adam'ın *“O, teőkiltn adamlarından genel olarak memnundu. Ancak görülüyordu ki yeni yetiőtirilecek olanların zihinlerinde, hr Macaristan idealini bütün inançların çok üzerine çıkarmak mecburiyeti vardı. Kont, hr Macaristan fikrinin taraftarlarca dinden de üstün bir fikir olarak kabulünün sağlanmasını istiyordu. Şartları kahramanlık, dürüstlük, fazilet, fedakârlık ve Macar olmak olan bir din üstü fikir.”* (UA, s. 217) sözlerinde de Macarların aynı Şey için çalıştıkları ifade edilir.

Köse kadı ve Uçtaki Adam romanlarında vatanseverlik değerinin hangi fikir temelinde sunulduğunu Şu satırlarla özetlemek ve sonlandırmak mümkündür:

“Saltanat-ı Süleymanın dahi baki kalmadığı bu dünyada, bitmez tükenmez saltanatlara ermek, ancak kişinin din-i mübin ve vatana elinden geldiğince hizmetiyle mümkündür.” (UA, s. 75)

“Atlas okyanusu ve Baltık denizinden Hazar denizi ve Hint okyanusuna kadar serilmiş tarihin gözlerini kamaőtıracak azametteki bu devlet, vezirlerden, idarecilerden çok, kişilerin iyi niyet, kahramanlık, dinî yaőamaları ve kusursuz imanlarıyla dimdik ayaktaydı. Kişinin böylesi, din, iman ve vatan idrakinde oluşu görülmemiőti.” (UA, s. 134)

Vatanseverlik değeri zkiő'i'nin hikâyelerinde de yer alır. Terhis hikâyesinde bahriyeli bir askerin henüz Batnın bile bilmediği bir dalış ibresi icat etmesi üzerine komutan ona ödül verir. *“Düşün be onun yaptığı dalış ibresini gvurlar bile düőünememiőti. Gemi süvarisi Şükran Bey'in ona mkfat olarak verdiği beş tane kırmızı onluk rüyalarına girmiőti Dursun'un. Őaka değil 50 papel bu.”* (T, s. 42)

“Ama en kıyağı, Şükran beyin gözlerinden yaşlar aka aka Hüseyinin alnından öpüştü olmuştu. Bir asker dalış ibresi keşfetti diye koskoca Yüzbaşının ağlaması tuhaf gelmişti Dursuna. İçi bir tuhaf olmuş, onun da ağlayası gelmişti.” (T, s.43) Yazarın vurgusu komutanının askeri alnından öpmesi ve ağlamasındadır. Vatanseverlik değerini yazar yalnızca savaş meydanlarında anlatmaz. Örneğin burada vatana faydalı işler yapmanın da göz yaşartacak kadar önemli olduğu dikkatlere sunulur.

Bahaeddin Özkişi, hikâyelerinde gurbet kavramına yer verir. Memleket sevgisi ve özlemini anlattığı bu hikâyelerini vatanseverlik değeri içinde ele almak yanlış olmaz.

“Burnunu sızlatan hasret, odanın havasına da tesir etmiş gibiydi. Nesi vardı memleketinin özlenecek, neydi içindeki sıkıntı?” (TA, s. 48) cümlelerinin yer aldığı Talebe hikâyesinde yazar, okumak için başka bir yere gitmiş bir talebenin memleket hasretini anlatır. Yine İstasyon hikâyesinde gurbete gitmek için tren bekleyen baba oğlun arasında geçen diyalogda da memleket sevgisine vurgu yapar yazar:

“Kulpları hâlâ omuzunda duran torbasını indirdi ve kucağına aldı. Ter tanecikleriyle dolu alnını, kolunun yeni ile sildi ve çul uçkurlu Amerikan torbasını ağır ağır çözmeğe başladı. Daha açılmadan, torbadan köy kokusu ana kokusu, bacı kokusu, yavuklu kokusu taşıyordu.

“- Hele baba,

Diye hayretle söylendi.

-Helebah, daha şincik çıktık daha memleketten.

Ayşe kokulu bir dut pestilini öper gibi ağır ağır ısırды, derin bir iç çekişle başını iğdi.

-Nidek.” (İ, s. 65)

“Ablak çocuk yüzünde, derin bir istifham belirdi. Acaba gelecek miydi bir daha memlekete?” (İ, s. 66) Okuyamadığım Mektup hikâyesinde gurbetten gelen mektuba yüklenen anlamıyla vatanseverlik değeri şu şekilde dile getirilir:

“Mektubun, vatan sinmiş, gerçek sevgi, gerçek hasret ve en önemlisi tertemiz bizim kadınıımız sinmiş her satırını, içerek okuyacağım.” (OM, s. 122)

Vatan hasretinin anlatıldığı bir diğer hikâye de Bir Eşek Karşısında hikâyesidir. Bu defa yazar bu konuyu bir eşiği kişileştirerek yapar. Anadolu'dan hayvanlar getirildiği için Frankfurt Hayvanat Bahçesi'ne giden yazar, orada eşekle konuşur. Ankaralı eşek vatan hasretinin yanı sıra toplum eleştirisi yapmayı da ihmal etmez. Yazarın hem memleket sevgisini anlattığı hem de toplumsal yanlışlıkları gözler önüne serdiği bu satırlar şöyledir:

“Uzun süredir uzak kaldığım vatanımı görecekmışçesine duyguluydum. Şairi etkisiyle derinden sarsan, renkli iklimlerin o mahzun bitkisi karşısında duyacağım buruk tadı, aç vatan hasretimle orantılı şimdiden hisseder gibiydim.” (BEK, s. 191)

“Yoksa siz de mi vatan hasreti...diyecek oldum. “Ah evet” diye kesti sözümü. Gerçi vatan aklıma düştükçe, bütün akrabalarımın kanlı sonucunu hatırlayıp bağrıma taş basıyorum ama... yine de başkadır benim vatanım. Orada her yaratık, zaman zaman, aşar hududunu. İnsanların benim, benimse insanlar gibi davrandığım o mutlu özgürlükten yoksunum burada.” (BEK, s. 192)

Bahaeddin Özkişi, bazı hikâyelerinde vatanseverliği, toplumsal değerlerimize bağlılık penceresinden anlatır. Ona göre modern dünyada eski olarak görülen her şey aslında yeniden daha güzeldir. Çünkü bu eski evler, eşyalar, sokaklar, mahalleler, gelenek ve görenekler Türk milletinin aslıdır. Her açıdan öz ve değerlidir. Bu bakımdan eskiye sahip çıkmak teması, millet ve vatan sevgisi çerçevesinde değerlendirilebilir. Yazarın üzerinde durduğu bu konu hikâyelerinde şu şekillerde yer bulur.

“- Sen, dedim, eskisin, asilsin, güzelsin, mânalisın, efendisın, tahinî boyalı konaksın.

- Ben, dedim, yeniyim. Avrupalıyım, Amerikalıyım, Coniyim.” (SE, s. 62) Eski ve yeninin karşılaştırıldığı bir diğer hikâye Tereke'dir. Yazar bu karşılaştırmayla eski konakların eski Türk insanını ve değerlerini temsil ettiğini anlatmaya çalışır. Bu yüzden eski konakların yıkılışından endişeyle bahseder. *“Sebeb-i saadetimiz buzdolabı ve değişik markalı otomobillerin biz azad olmaz köleleri, motorla motorlaşmış biz zavallılar. Çamurlu zemine yığılı eski eşya karşısında derin bir hayranlık, derin bir özleme ve derin bir şaşkınlık içindeyiz.*

“Kahvede hâlâ susuyor esnaf. İhsan Paşa'nın varisi apartman yaptıracmış deniyor konağın yerine. Koltukçularda ağır bir durgunluk görüyorum, hiss ediyorum

ki belli bir hisle huzursuzlar ve biliyorlar ki yaptıklarında doğru olmayan bir şey var.” (TE, s. 68)

Soytarı Olmak hikâyesinde, Almanya’da Mehmet isminde bir Türk, arkadaşıyla panayıra gider. Panayırın kılık değiştirme eğlencesi dikkatlerini çeker. Mehmet, önce avcı kılığına girer. Bir Türk’ün avcı kılığına girmesi kimseye komik gelmez. Ardından genç Türk bir soytarı kılığına girince etrafındakiler ona çok gülerler. İşte burada yazar, Mehmet’in ağzından söylediği sözlerle, Türk milletinin öz karakterini iyi bilmesi, ona uygun hareket etmesi, tüm dünyaya karşı sağlam bir iradeyle durabilmesi gerektiğini anlatmaya çalışır. Yazar, Mehmet’in başına gelen sembolik bir olay vasıtasıyla bu tarz tüm olaylardan utanır ve şu sözleri sarf eder:

“Ben Mehmet. Ben, bir Alman gözünde, bizzat kendi gözümde bir Avrupalı kıyafetine bürünmüş soytarı ben, nefes alamıyordum, havanın ciğerlerime girmek istemediği son tahammül noktasındaydım.” (SO, s. 96) Vatanseverliğin benzer bakış açısıyla anlatıldığı bir diğer hikâye ise Nedenlerim’dir. Bu hikâyede, yurt dışında yaşayan bir çocuğun sırf çevresince kabul görmek için kendi kültürüyle ve dinî inancıyla dalga geçmesi konu edilir. Bahaeddin Özkişi, olumsuz örnekten yola çıkarak millî, manevi ve kültürel değerlerin önemine dikkat çeker.

“Yıllar önce 23 Nisan’dı. Ben, İmam Ömer Efendi’nin oğlu, ben öğretmenin etkisinde kalmış kırk çocuk gözünde aforoz edilmiş yapayalnız öğrenci, sevilmek ihtiyacıyla onların safına geçmiştim. Babamın sandıktan aşırduğım sarığı başımdaydı, naftalin kokuyordu. Tel çerçeveli beyzi gözlüğü, burnumun üstüne düşürmüştüm. Bir mahalle mektebi hocasını, gözlüğümün üstünden, bakışlarımla taklide çalışıyordum.” (N, s. 99) Bu olay üzerine yazar kendi değerlerini kötüleyen bu kişinin pişmanlığını şu sözlerle vurgular:

“Leylâk ve hanımeli kokulu sokaklarda akşam, leblebicinin sesinde yaklaşıyordu. Kirliydim ve pişmandım. Gönlümde bir yara açılmış kanıyordu. Yıllar geçti o yara hâlâ kanıyor” (N, s. 99)

Vatanseverlik değeriyle ilgili akla gelen en önemli kavramlarından biri askerliktir. Türk milleti tarafından kutsal bir görev kabul edilen askerlik, Bahaeddin Özkişi’ nin Suç hikâyesinde kendine yer bulur. “Suç” oğlunun askere gitmeyişi bir

eksiklik olarak gören bir anne ile kendini suçlu hisseden bir oğlun kısa hikâyesidir. Olay üzerinden aktarılan bu ifadeler şöyledir:

“Garson çayı getirdiğinde, ‘Kalktı mı şişman?’ diye sordu. Evet anlamında başımı salladım, güldü, ‘Asker gördü mü oturamaz yerinde.’ dedi. Neden, der gibilerden baktım yüzüne. Eğildi, iki elini masaya dayadı, fena bir ışıkla yandı yüzü, gizli bir şey söylemişçesine; ‘Gençken askerden kaçmış da.’ dedi. Söylediği sözün önemini kavramamı istermiş gibi, bir süre sustu.” (SU, s.91) ifadeleriyle yazar, vatani görevini yapmamanın insana verdiği bir ömürlük suçluluğu dikkatlere sunar. Ardından bu durumun aileye verdiği mutsuzluk dile getirilir:

“Onlar tâlime başladıklarında ben evlendim. Düğün günü anam; Rabbim bir mürüvvetini gösterdi amma, asıl mürüvvetini dedi... Lâfin sonunu getiremedi, ağladı.” (SU, s.92) Bahaeddin Özkişi, Türk kültüründe askerliğin vatan sevgisinden geldiğini, bu görevi yerine getirmemenin insanlarda gönül yaraları açacak kadar hayati olduğunu vurgular.

4.23. Vefa Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Vefa, dostluğu sürdürmede ve iyiliğin kadrini bilmede önemli bir değerdir. Yapılan iyiliği unutmamak ve yeri geldiğinde aynı içtenlikle cevap vermek vefalı olmanın gereğidir. Vefa, insanların dostlukta aradıkları en önemli özelliklerden biridir. Çünkü vefa güven ve sevgiyi arttıran, insanlar arasındaki muhabbeti pekiştiren bir değerdir. Özkişi romanlarında vefa değerine de yer verir. Osmanlı'nın yönettiği beldelerin refahını ve mutluluğunu arttırdığını her fırsatta belirten yazar, bu defa da Osmanlı'nın bu iyiliklerine vefa gösteren Macarlardan şu sözlerle bahseder:

“Kalede daha evvelce hazırlanan bir grup genç Macar, Türk kıyafetine bürünüp nöbetçilerin yerlerini aldılar. Durumu ancak halktan güvendiklerine bildirmişlerdi. Ve bunların seçilmeleri pek zor olmuştu. Çünkü Macarlarla Türklerle beraber olmayı o kadar cânı yürekten istiyorlardı ki, ihanete uğramaları işten bile değildi.” (KK, s. 101)

Köse Kadı, Uç'lardaki Osmanlı'nın akıl hocası gizli kahramanıdır. Kale kumandanı Ali Bey ve askerler ona duydukları vefa borçludurlar. Yazar, iyilik

görülen ve güven duyulan kişilerin yabana atılmaması gerektiğini Köse Kadı'yı canı pahasına kurtarmaya çalışan kişilerden yola çıkarak anlatır.

“ İşte duyun, biz bu işi elimizdeki imkânlarla becermeye, altmışüç adet Türk esirini ve bize tâbi olmak için yalvarıp duran onbir Macar köyünü kurtarmaya niyet ettik. Biliyorsunuz yoldaşlarım, Papazın elinde bin kale değerindeki dostumuz Köse Kadı dahi tutsaktır. Hiçbir şey olmamış olsa dahi, yalnız onu kurtarmak için böyle bir tehlikeye atılmaya değer...” (KK, s. 60)

Macarlar büyük bir orduyla Kara Ali Bey'in kalesi İstolni-Belgrad'a saldırır. Fakat Macar kumandan, kale halkına çok faydaları olmuş Macar halkın vefalı davranacağını düşünür. İyiliğe vefanın vurgulandığı bu satırlar şöyledir: *“Belki de bu güvensizliğinin sebebi şehri ve civar köylerin fevkalâde gelişmişliğini görüp Macarların Türke ihanet etmeyeceklerini düşünmekten geliyordu. Bu yüzden kale içindeki hristiyanların kendisini bir fatih gibi karşılayacakları düşüncesini bir tarafa itiyor ve çok evvelden tasarladıklarını böylece tatbik mevkiine koyuyordu.” (UA, s.25)* Vefa değeri Murat Bey ve ona yardım eden çete arasında geçenlerin anlatıldığı bölümlerle de örneklendirilir. Murat Bey kendine yardım eden çeteye istediğini vermiş hatta daha da önemlisi onları vatan için çalışmaya ve birer kahraman olmaya ikna etmiştir.

“Çeteye verdiğim sözü tutmuş, onları gerçekten zengin etmiştim. O halde beni buraya bağlayan hiçbir bağ yoktu artık. Ama yine de onları yüzüstü bırakıp gitmek bana kancıklık gibi geliyordu. Vicdanımın rahat etmesi içi bu kötü gün dostlarımı da aydınlığa çıkarmalydım.” (UA, s. 44-45)

“Asır onaltı idi. Vefakârlık insan gözünde henüz değerinden hiçbir şey kaybetmemişti. Aksine yiğit gönüllerde haşmetli tahtında kurulmaktaydı. Bu yüzden Marat Beyin Kont gözünde değeri daha da yükseldi.” (UA, s.108) ifadeleri vefa duyulan kişiye fedakârlık da yapılabileceği anlatılır. Murat (Marat) Bey ve Kont Gall Adam iyi dostlardır. Fakat ikisi de aynı kıza âşık olurlar. Bu durumda Murat Bey eski dostuna duyduğu vefa duygusuyla aradan çekilmeye karar verir.

Romanın önemli kahramanı Mataly Matyas casusluk faaliyetlerini sürdürürken ara sıra kılık değiştirmek zorunda kalır. Fakat bunu yaparken vicdanlı bir görünüş çizer. Son derece yardımsever biriyle birlikte her milletten insana iyilikte bulunur. Bu

iyiliklerine devam etme sözüne karşılık bir vefa örneği göstererek kişinin ismini kullanmaya başlar. Martaly Matyas bu olayları şu şekilde anlatır: *“Baht, karşıma fevkalâde bir imkan çıkardı. İsmi taşıdığım efendi uzun esirlik yıllarının ızdıraplarını tatmış bir insandı. Kurtulduktan sonra, ömrünün geri kalan bölümünü, hangi milletten olursa olsun, esirlerin yararına adayacağına and içti. Tesadüfen onun hayat hikâyesini öğrendim. Yakınlık gösterdim ve bu hayırlı işte ona yardımcı oldum. O da bu muhabbetimi karşılıksız bırakmadı. Bana bütün hayatını anlattıktan sonra kendini yaşlı ve hasta hissettiğini, göreve devam edemeyeceğini, aynı maksada hizmet etmeğe söz verirsem bana servetini bırakacağını söyledi. Ben de bunu gönlümün bütün samimiyetiyle kabul ettim.”* (UA, s. 180-181)

4.24. Yardımseverlik Değeri ile İlgili Bulgu ve Yorumlar

Yardımseverlik insanlar arası iletişimde önemli bir değerdir. İnsan, toplumsal hayatta çok farklı zorluklarla karşılaşır. Zorluklar karşısında yapılan bir iyilik ise insanın hayatını kolaylaştırır. İnsan sosyal bir varlıktır ve sürekli bir iletişim halindedir. Bu yüzden insan, başkalarına bir anlamda muhtaçtır. Bu muhtaçlığın sıkıntı verdiği durumlar bazen bir yardımla çözülebilir. Bu yüzden insan çevresinde yardımsever insanlar görmek ister.

Köse Kadı romanında en çok karşılaşılan değerlerden biri de yardımseverliktir. Osmanlı'nın hâkim olduğu topraklarda sürdürdüğü bayındırlık faaliyetleri ve halkı hoşgörüle yönetmesi romanın ana mesajlarından biridir. Yazar, Osmanlı'nın yardımseverliğini; mertliği ve iyi niyetinin bir getirisi olarak izah eder.

“Kilisede papazlar ne kadar yırtınırlarsa yırtınsınlar halk biliyordu ki, Türk'ün eline geçen ne kadar kale varsa, artık hepsi zengindi ve yarına güvenle bakıyorlardı. Bir defasında Budin'in zaptında genç bir dul, biraz tahıl alabilmek için bir Türk neferine yanaşmış, oynaşmak istemişti. Hadiseyi görenler, “asker, başını kaldırıp da kadının yüzüne bile bakmadı.” demişlerdi. Nefer, bozuk bir Macarcayla “Sen benim hemşire, getirecek ben sana çok ekmek,” demiş ve gerçekten getirmişti de.” (KK, s. 64) Osmanlı, Macar halka kiliseden ve kendi halkından daha iyi davranmaktadır. Yazar, bu iyiliğin ve yardımların karşılığında Macarların -kilisenin karşı çıkmalarına rağmen- Türklere tâbi olmak istediğini anlatır.

“Kilisenin düşman hakkındaki kötü vaazlarına rağmen, halk Uçlarda olan birçok anlaşılması güç olaylar duymuş veya yaşamıştı. Kimi palangayı Türk vurmuş, talan edilecek mal bir yana köylünün sefaletini görmüş, getirip yiyecek dağıtmıştı. Bunu doğrulayan yüzlerce hikâye Uçlarda anlatılırdı. Ve halka Türk’ü sevdiren ve Türk’e tâbi olmak istediğini uyandıran da onların bu tutumlarıydı.” (KK, s. 64)

Uçtaki Adam romanında da kilise ve Macar askerlerinin kendi milletine yaptığı kötülüğe karşılık Türkler yardım için seferber olur: *“-Ben, Yerköylü Dumrulum, Beyim, dedi. Seni saran Nadasdy Ferencz kâfirdir. Kuvveti onbine yakın. Daha buraya varmadan ne Türk köyü, ne tâbi köy kodu. Cümlesini kılıçtan geçirüp, hâk ile yeksan etti. Beyim, ben yardım bulmağa giderim. Baki hüdaya emanet olun.”* (UA, s. 17)

Yardımseverlik değeri Köse Kadı romanında çeşitli şekillerde karşımıza çıkar:

Örneğin Ali Bey’i ziyarete gelirken saldırıya uğrayan Şeyh Necmettin Efendi’nin sözlerinde de yardımseverlik değerine rastlanır. Şeyh, esirlerin kendilerine büyük bir iyilikle yardımda bulduklarından şu şekilde bahseder:

“Durumlarının kötülüğüne rağmen benimle ve yaralı yol arkadaşlarımla ilgilendiler. Bize verebilecekleri hiçbirşey yoktu. Ama yine de sabır ve cesaret tavsiye ettiler.” (KK, s. 110)

Bir esirin azat edilmesinde de yine yardımseverlik değeriyle karşılaşılır. Yazar yardıma karşılık vefa beklemektedir.

“Laf döndü dolaştı, Zaria Ustanın kurtuluşuna geldi. Birgün kule kumandanı onu çağırması, Macaristan’da nerde oturduğunu, neleri olduğunu, evvelce ne iş yaptığını, kurtulursa neyle meşgul olacağını inceden inceye sormuş ve “Zaria,” demişti. “Parasını esir azad ederek harcayan ve sevap kazanan bir beyin himmetiyle buradan kurtuluyorsun. Var vatanına sağlıcakla git. Bak biz sana dostluk ettik. Sen de Türk’ün kıymetini bil, ona dostluk et.” (KK, s. 162)

Kont Gall Adam romanda önemli karakterlerden biridir. Bu karakterin çevresinde gelişen olaylarda yardımseverlik değerine rastlanmaktadır. Kont Gall Adam, kendini Hristiyan bir Macar olarak görmektedir. Oysa annesi Türk’tür ve kendisinin de birçok özelliği Türklere benzemektedir. Köse Kadı, Şeyh Necmettin

Efendi ve Ali Bey ise onun doğru yolu bulacağını düşünmekte ve ona baskı yapmadan yardım etmenin çaresini düşünmektedirler.

“Kilise ahlâkının çürütemediği pek çok özellikleri hâlâ ayakta. Geriliklerine rağmen iyi, güzel ve doğruya belirli bir meyilleri var. Cesarete önem veriyor ve saygı gösteriyorlar. O halde, aynen bu hasletlere sahip olan genç de yapacağımız telkinlerle durumu kısa zamanda kavrayacak ve kabul edecektir” (KK, s. 115)

Annesinin Türk olduğunu öğrenen Kont Gall Adam, Macarlarda aradığı ilgiyi bulamayınca İstolni Belgrad’a Ali Bey’in yanına gelir. Fecer Lorincz’le birlikte esir Macarların mektup okuyup yazmalarına yardımcı olur. Yardımseverlik, insanlara manevi destek ve ümit vermek şekliyle Kont’un dilinden şu şekilde anlatılır:

“Kont beynini acıtan düşüncelerden kurtulmak için zaman zaman herkesle ve herşeyle ilgileniyor, bu ilgi sonucu Türkçesi her gün biraz daha mükemmelleşiyordu. Esir Macar askerlerine mektup yazıvermek için dolaşırken sık sık muhtar Fecer Lorincz’le karşılaşılıyor ve ilgileri geliyordu. İkisi de bu bahtsızlar için ellerinden geleni esirgemiyorlardı. Gelen mektupları okuyuveriyorlar, onları ayakta ve ümitli tutabilmek için ellerinden geleni yapıyorlardı.” (KK, s. 125)

Romanda geçen önemli olaylardan biri de Yanıkkale’nin ele geçirilmesidir. Osmanlı askerleri türlü mücadelelerle kaleyi ele geçirir ve yazarın sürekli vurguladığı gibi orada yaşayan Macar halka hiç kötülük etmez. Aksine çeşitli şekillerde yardım eder.

“Arslan Bey kaleyi tahkim için yeni ilaveler yaptırdı. Bu arada uzun süredir kayıp Başpiskoposun hücresi meydana çıkarıldı. Bir yanda da zavallı Macar halkından toplanmış vergiler ve ne yolla ele geçtiği bilinmeyen mücevherat yığınla duruyordu. Arslan Bey bu parayla o yıl beşyüzden fazla kızın çeyizini tamamladı ve evlendirdi. Uzun süredir kale zindanında inlemiş Türklere ve fakir Macarlara dağıttı. Toprağı olmayana, bu parayla toprak alındı.” (KK, s. 157-158)

Yardımseverlik değeri Kahori adlı karakterin Türk ve Macar esirlere yiyecek vermesi ve onların özgürlükleri için mücadele etmesi şeklinde de romanda yerini alır. Bu bölümleri şu şekilde sıralamak mümkündür: *“Bereket Kahori Onbaşı vardı. Bu deli oğlan, sık sık nöbetçilere yardımcı oluyor, hemen bütün nöbetçileri savıp, zindanda tek başına kaldığı çok oluyordu. Asker arkadaşlarından parasızlara para*

temin ediyor, isteyenlere izin alıveriyor ve yokluklarını katiben belli etmiyordu. Kahori Onbaşı ise, bu hummalı faaliyet gününde hemen bütün muhafızlara elinden gelen kolaylıkları gösterdi.”(KK, s. 177)

“Türk esirlerine doyacakları kadar yiyecek verilecekti” (KK, s. 178)

“Kraliçenin emri gereği belki de esir düştüklerinden beri ilk defa Onbaşının nezaretinde esirlere güzel yiyecekler götürüldü. Kahori Onbaşı, güneş batmadan evvel zindana indi. Yaşlı başlı gardiyan dahil hepsini Kraliçenin doğum günü şerefine âzâd etti. Macarlar çıkar çıkmaz, yere çakılı Türk esirleri yerlerinden doğruldular. Kahori fırsat buldukça onları çözerek yürüme talimleri yaptırdığı halde çoğu hâlâ sarsak ve güçsüzdü.” (KK, s. 179)

Romanın ana karakteri, bilge kişi Köse Kadı'nın engin iyiliği, yardımseverlik değerini de besler. Köse Kadı Macar halkını sevmekte ve onlara yardım etmek istemektedir. Türklerin akıl hocasının bu tavrı, kale kumandanı başta olmak üzere herkese yansımaktadır. Bu bakımdan Köse Kadı'nın dilinden dökülen bu sözler romanda yardımseverlik temasına vurgu yapar.

“Bütün bunları, sana niçin söyledim bilir misin oğlum? Eğer Macaristan'a yeniden hürriyet verebilirsek, bu millet belki ilk haline gelecek ve milletim onun şahsında sözüne güvenilir bir komşu kazanacaktır.” (KK, s. 142)

Bahaeddin Özkişi, Köse Kadı ve Uçtaki Adam romanlarında en çok yardımseverlik değerine dikkat çeker. Türk milletinin din, millet, toprak ayırmadan gittiği yerlere yaptığı iyilik ve yardımlar romanların ortak noktasıdır. Yazar bu düşünceyi kimi Bey'lerin hâkim olduğu bölgelerdeki adaletiyle kimi zaman Türk askerinin merhametiyle kimi zaman birlikte yaşayan milletlerin hoşgörüsünde kimi zaman da roman kahramanlarının erdemli davranışlarıyla anlatmaya çalışır. Bu noktada akla gelen ilk kahraman Köse Kadı'dır. Bilgeliği ile öne çıkan Köse Kadı; son derece yardımsever bir karakter olarak karşımıza çıkar. Adeta bir evliya hissi uyandıran bu karakter; mazluma, düşküne, yolunu şaşırma, çirkin işlerle uğraşanlara, insani vasıflarını yitirenlere yardım eder. Bu yardımlar çoğu zaman maddi değil manevidir. Köse Kadı Allah sevgisi, dini bilgisi ve hümanist yaklaşımıyla önce insanların kalbinde taht kurar ardından tatlı diliyle onları doğru yola sevk eder. Yazar Köse Kadı'nın ağzından toplumsal hayatta yitirilmiş bir takım

değerleri gözler önüne serer. Yarattığı örnek insan modeliyle de kaybedilen değerlerin nasıl kazanılacağını ifade etmeye çalışır. Köse Kadı bazen hapiste bir eşkiyaya yardım eden mahkûm olur. *“Sonra nasıl oldu bilmiyorum anlaştık ve ben onu pek çok sevdim. Bu yaşlı mahkûm bana değer verdi. Üşenmedi. Bana hayatın mânasını, maksadı ve uluhiyetini anlattı. Onun söyledikleriyle benim yaşadıklarım arasında en ufak bir ilgi bile yoktu. Onu dinledikçe kendimden her an biraz daha öğrendim. Onun anlattığı hayatta ve onun tasvir ettiği maksatta kişi canını severek, isteyerek veriyordu ve ölmüyordu. Onun anlattığı hayat sevinçle kucaklanan bir ölümden târifsiz zevklerle sonsuzluğa uzanıyordu. Zaman geçtikçe onun anlattıklarını ben de özler oldum. O feyizli elleriyle benim ruhumun iğrenç karalığını yıkamış; beni Allahüzülcelâlin şerefli mahlûğu olmayı özleyen bir hale getirmişti.”* (UA, s. 49)

“Hıdır, Kadı Efendinin mahir ellerinde bir haydudu teşkil eden elemanlardan meydana getirilmiş garip şekilli ama candan samimi bir mücahit olup çıkmıştı.” (UA, s. 50) İlk etapta Macar karakter olarak konuya dâhil olan Mehosarayliya, aslında İstanbul’dan Balkanlara yerleşen Mehmet Bey’dir. Yine romanın gizli kahramanı Köse Kadı ile yolları kesişen ve kendini serhat boylarında çalışmaya adanmış bir karakter olarak karşımıza çıkar

“Münzevilerde gelip gideni en fazla olan ev muhakkak ki Meho Sarayliya’nunki idi. Bu kapı, kim olursa olsun, her muhtaca, her garibe bir lokma yiyecek, uzanılacak bir partal, sığınılacak bir yerdi. Sade Saraybosna’da bu tip insanların para vermeden yararlanabilecekleri ona yakın hayır müessesesi varsa da, nedense çoğu tarafından Meho’nun evi tercih edilirdi. Bunda nazik ev sahibinin kimseye hiçbir şey sormaması belki de bir sebepti. Kalp yerine bir taş parçası taşımalarına rağmen, gerek Mileva Yankoviç, gerek Ali Begoviç’in Meho’ya karşı derin bir korkuları vardı. İkisi de onu gerçekten bir ermiş kabul ederler ve hakiki hüviyetlerinin onun tarafından bilindiğinden şüphe etmezlerdi.” (UA, s. 142)

Romanların en önemli karakterini Köse Kadı’nın hayatı da aldığı bir yardım ile başlar. Bir Osmanlı veziri, şehzade olan Köse Kadı’nın hayatını kurtarır. Lala Hüseyin Paşa hayatını ortaya koyarak Köse Kadı’yı saray entrikalarından bir şekilde uzak tutar. Bu sayede Köse Kadı, öldü bilindir ve gizli bir vatansever olarak yaşar. Romanın bu önemli bölümleri şöyledir: *“Bütün hayatım boyunca valideniz*

sultanımıza yaptığım hareketi hatırladıkça sevindim. Aksi halde ne siz, ne muhterem valideniz hayatta olabilirdiniz. Valideniz sultanımızın, saraydan ayrılmasından sizin tahsilinizi bitirdiğiniz güne kadar en sadık iki adamım hizmetkârınız olarak evinizde bulundular. Size nezaret ettiler. Ve durumunuzu bana muntazaman bildirdiler.” (UA,s. 79)

Yardım sever olmasıyla örnek gösterilen ve övülen bir diğer karakter de Murat Bey’dir. Murat Bey’in yardımseverliğini şu satırlarda ortaya çıkmaktadır:

“Yine bilinirdi ki, hangi millet ve dine sahip olursa olsun hiçbir muhtaç, hiçbir dertli onun kapısından eli boş, yüzü asık dönmemiştir. İster yakın, ister uzak, tanıdık hattâ tanımadık olsun İstolni-Belgratta bir hasta düşünülemezdi ki Murat Bey onun ziyaretine koşmamış, derdine derman bulmak için çırpınmamış olsun. Nereden, kimlerden duyduğu bilinmez. Kim kiminle dargınsa ne yapar eder kanlı bıçaklı düşmanları birbirleriyle barıştırır. Ümitsiz sevgiye tutulmuş, gönülceğizi ümitsiz aşklarla korlaşmış gönüllere serin sular serper, imkânsızı imkân dahiline sokardı.” (UA, s. 51)

“Bu yüzden, onları ziyarete gelenler kimsenin dikkatini çekmiyordu. Ziyaretçilerin aralarında onulmaz hastalıklara tutulmuş insanlardan tutunda sakatlara, fakirlere, âşıklara ve ayaklarında bukağularla fidye parasını dilenmeğe çıkmış esirlere kadar kimler yoktu ki.” (UA,s. 52)

“Kont Gall Adam ertesi sabah her vakit ki ziyaretini yaptığında dün kendisine TuryJanos isimli bir zatın geldiğini, ömrünü esir kurtarma gibi hayırlı bir işe adanmış bu muhterem insana elinden gelen her türlü kolaylığı göstermek istediğini lâf arasında söyledi. Kim olursa olsun insanlara yardım söz konusu olunca Murat Bey yerinden doğruldu.” (UA, s. 182) Murat Bey’in iyiliği romanın sonunda daha etkili şekilde verilir. Yazar, günümüzde kaybedilen insani duyarlılık konusuna parmak basar. Murat Bey’in karakterin hasta ve muhtaçlara duyarsız kalmamak, bencilliği bir kenara bırakmak gerektiği vurgulanır. Komaran’a bulaştırılan vebayla Murat Bey’in canı pahasına mücadelesinin anlatıldığı bölümler bu konuya dikkat çeker: *“ Bir süre konuşmadılar. Kont:*

- Ne yapabiliriz ki, dedi. Vebaya karşı elden ne gelir ki. Bir kaç tütsü, bir kaç duadan başka. Onu da kilise zaten yapmakta.

Murat Bey.

- *Bir bakıma haklısınız, dedi. Ve alçak bir sesle, birkaç tütsü, birkaç dua, diye mırıldandı. Sonra gözlerini yerden kaldırıp Kont'a baktı. Sesini yükselterek: Biz, dedi, o zavallılara saydıklarınızdan başka bir şey daha, ümit de götürüyoruz. Onlara anlatıyoruz ki, bu musibet her musibet gibi savaşırsa yenilebilir. Onlara yıkanmayı, pisliklerini sokağa dökmemeyi, içecekleri suyu, yiyeceklerini ve giysilerini kaynatmayı, ellerini yıkamayı, ölenleri hemen toplayarak giysileri ve kullandıkları eşyalarla beraber yakmayı öğretiyoruz. Şimdi muhterem Kontum, vazife zamanıdır. Bu âfeti salimen atlattırsak yeniden bol zamanlarımız olacak. O zaman oturup güzel sohbetlerinizden severek istifade ederiz.”* (UA, s. 243)

Murat Bey insanlara yardım ederken hastalanır ve ölür. İlk başta hastalara ön yargıyla yaklaşan Kont Gall Adam, Murat Bey'i örnek alır: *“Gall Adam, görevi Marat Beyin bıraktığı noktadan devr almış, bütün maddî ve manevî gücüyle çalışmış, çalışmıştı. Yolları temizletirken bizzat kürek tutmuş, domuzları, sığırları, bütün evcil hayvanları şehir dışına naklettirirken bizzat başlarında bulunmuş, ölmek üzere olan kaç hastaya dizine yatırarak su vermişti.”* (UA, s. 247)

Uçtaki Adam ve Köse Kadı romanlarının bir diğer önemli kişisi Şeyh Necmettin Efendi'nin Ahmet için yaptıklarında da yardımseverlik değerine rastlamak mümkündür.

“O günden başlayarak Ahmet, bu yaşlı, şefkatli ama, emreden sesin komutasında ömrünün ikinci gerçek savaşına girdi. Bu yolda sarsak adımları dedesinin kılavuzluğunda güç kazandı. Ve bu yolda ilerledi.” (UA, s. 202)

“Ana, evlâdının bu mübârek ihtiyarın titrek ellerinde şekil değiştirdiğini, yüz çizgilerindeki isyan ve azabın yumuşayarak hüznü bir memnuniyete dönüştüğünü görüyordu.” (UA, s. 202) Ahmet'e yalnızca Şey Necmettin efendi değil bölge halkı da yardımcı olur. Yazar, yardımseverliği merhamet ve hoşgörü kaynağından besleyerek okuyucuya sunar. Çünkü Ahmet askerdeyken kör olur. Ali Bey'in oğlu Ahmet, Allah aşkıyla yanar, Allah'a ulaşma yolunu seçer. Yazar bu durumu bir savaş olarak niteler. Bu savaşa Ahmet'i seven herkes ona yardım etmeye çalışır.

Romanın bu bölümleri şu satırlardır: “*Bütün İstolni-Belgrad halkı Ahmedî, aralarında konuşmadan sevmeye karar vermişler gibiydi. Hemşehrileri bu tutumlarıyla Ahmedin savaşını kolaylaştırıyorlardı.*” (UA, s. 204)

“*Gün doğumundan evvel kalkıyor, ekseriye güney burçlarına yürüyor, orada saatlerce kalıyordu. Burada hava güzel, rüzgârın ovadan toplayıp getirdiği kokular güzeldi. Onun bu noktayı pek sevdiği bilindiği için civarda oturanlar onu bu saatlerde rahatsız etmiyorlardı.*” (UA, s. 205)

“*Rabinoviçler, genç adam o noktaya gelmeyi alışkanlık haline getirdiğinden beri, hizmetkarlara gürültü ederek onun huzurunu bozmamalarını sıkıca tembih ediyorlar, onu rahatsız etmemek için çırpınıyorlardı.*” (UA, s. 206)

Yazar, Türklerin yardımseverliğini yalnızca Köse Kadı ve diğer Türk kahramanlarla değil, Macar karakterlerle de verir. Macar kumandan Bebek Györgi'nin düşüncelerinde yardımseverlik şöyle görülür:

“*Türk beyleri Macaristan istiklâlini Macarlardan çok daha fazla istemekteydiler. Bunu mâmur ettikleri kalelerle, şehirlerle, halka verdikleri en geniş dinî ve millî serbestiyle gösterip durmuşlardı. Beylerbeyinin hemen her mektubundaki dostluk isteğini alaya almış olan Bebek, ancak şimdi bu arzusunun ciddiyetine inanyordu.*” (KK, s. 138) Murat Bey'in kurtardığı Hristiyan aile can borçlarını ödemek için yardım teklif ederler. Yardıma karşılık minnet duyusunun öne çıkarıldığı bölüm şu şekildedir.

“*Ben sizin uygun bulacağınız bir şehirde, sizin emrinizde bu hayırlı işde ömrüm oldukça çalışmak isterim.*” (UA, s. 166)

“*Dostlarımız sizi orada bulurlar ve yapmanız gereken şeyleri söylerler. Ancak bu görevi yapmak zorunda değilsiniz. Şu anda duyduğunuz hissin tesiriyle böyle bir karara varmış olabilirsiniz. İyice düşününüz, çok zor bir yol seçiyorsunuz. Devlet-i Osmanî size karşı yapmak zorunda olduğu hizmeti yapmıştır. Bu yüzden ne bize, ne de devlete minnet borcunuz vardır.*” (UA, s. 166)

Bahaeddin Özkişi, romanlarda psikolojik tahlillere de yer vermiştir. Son derece derin duyguları açık bir şekilde anlatılır. Özkişi, insanların içindeki iyiliği göstermek ister gibidir. Bu yolla başvurulmuş ilk değer yardımseverliktir. Ömrü

boyunca kötülük yapmış insanların zor durumda kalanlara yaptığı yardımlarda insanın hata yapabileceği önemli olanın iyiliğe geç de olsa yönelmek olduğu duygusu aşılır. Fatı Kadın karakterinin “*Aliciğe karşı tutumu Fatı kadının içinde kalmış samimi bir iyilik duygusunun belirtisiydi. Fatı kadın günahkâr hayatında böyle yapıverdiği birkaç hayırdan kuvvet alıyordu.*” (UA, s. 68) ifadeleri bu durumu örneklendirir.

Özkişi, 16.yüzyıl İstanbul toplumsal yapısını da anlatmaktan geri kalmaz. O dönemin mahalle hayatı, konakların durumu, cariyelik konularına değinir. Fakat yazar bu konuları iyimser bir bakış açısıyla değerlendirir. Bir konağa satılan cariyenin karşılaştığı iyi muamele ve yardımla yazar; olumlu bir hava yaratır. İyi insanlar ve onların yaptığı yardımlar övülür. İyiliğe karşılık iyi şeyler yaşandığı mesajı verilir.

“Izdiraplı ve uzun maceralardan sonra bir yaşlı efendiye satıldım. O, yapayalnız bir insandı. Beni bir evlât gibi göğsüne bastı. Bir yandan anamı, babamı araştırırken, bir yandan bana okuyup yazma öğretti. Onun yanında tam yedi mutlu yıl kaldım. Yedi yıl o, benim anam, babam, kardeşim, arkadaşım, yol göstericim oldu. Bu süre zarfında yazık ki, ailemi bulmamız mümkün olmadı. O, mübarek insan, ölmek üzere olduğunu hissedince, beni güvenilir ellere teslim etmek istedi. Böylece saraya intisap ettim.” (UA, s. 149)

“Yaşlı tacir, onu yeryüzüne bağlayan varlığın kaybına içi kan ağlayarak razı oldu. Arslanın yerine, onun emaneti kara kuru cariyeyi bağrına bastı. Buna pişman olmadı da. Bu küçük kız, ona davranışlarıyla gerçek hayatın ne olduğunu, perhizin zevklerini, yardımı ve ayırt etmeksizin bütün insanlara karşı muhabbetin ne olduğunu öğretti.” (UA, s. 151) Konunun devamında Murat Bey ile yazar, Osmanlının çeşitli bayındırlık faaliyetleriyle muhtaçlara ücretsiz yardım etmesini dikkatlere sunar: *“Oysa bilirsiniz ki bir garip, herhangi bir yolcu bu güzel ve temiz hayır müesseselerinden bilâ bedel istifade eder.”* (UA, s. 15) Yazar, Osmanlı Devleti’nin bir diğer toplumsal yapısı ahiliği Uçtaki Adam romanına eder. Ahilik vasıtasıyla, Osmanlı Devleti’nin uzandığı topraklarda çeşitli yardımlarda bulunduğu şu sözlerle dile getirilir:

“O Ahi dervişlerindeki sonsuz sabrın, gücün ve Allah rızası için kendini verme imânının uçsuz bucaksız enginliğini pek iyi takdir ediyordu. Türk ordusunun

fethini düşünebileceği hangi bölge, geçme ihtimali olabileceği hangi yol vardı ki, o dervişlerden bir kaçı o noktada bir tekke veya bir zaviye kurmamış olsun. Bu pervasız adamların bir eli kılınç tutarken, öbür eli bulunduğu bölgeyi türlü renkli çiçeklerle mamur ederdi. İmparatorluk ordularının bir anda geçip gittikleri bu noktaların kaç insan ömrünün nice çetin yıllarına mal olduğunu düşünmek bile insanı hayret ve hayranlıkla dolduruyordu. Ordular geçip gidiyor, ama onların çetin görevleri bitmiyordu. Bu defa buldukları noktada karşılıksız kötülükleri yok ediyorlar, fakirlere hami, evsizlere ev, muhtaçlara azık oluyorlardı.” (UA, s. 126)

Yardımseverlik ve iyilik, sıradan insanlar ve mahalle hayatıyla ise şu sözlerle verilir:

“Onaltıncı yüzyılın İstanbul mahallesi, imam, müezzin ve bekçinin idaresinde bir küçük devlet demektir. İnsanların aralarındaki dâvâlar nadiren mahkemelere akseder. Her çocuk mahallenin kendi evlâdı sayılır. Onlara her komşu ana, her erkek amca olurdu. Semtin ırzı, namusu, malı, canı; imam, müezzin ve bekçi üçlüsünün dirayetli ellerine, bu mütevazi ve tok gözlü insanlara, evvel Allah emanet edilirdi. Ucu demirli sopasıyla bekçi Kurt ağa, imam Mümtaz efendi, müezzin İstinyeli Salih efendiler için ne kışın, ne karın, ne ayazın vazifelerini aksatma bakımından tesiri olurdu. Mahallede oturan dulların kapısı karanlık çöktükten sonra onlar tarafından çalınır; yine mahallenin temin ettiği ve kime verileceğini bilmediği para, yiyecek ve giyecek fakirlerin gönülceğizleri kırılmadan o hayır sever eller tarafından hediye edilirdi. Bayramlarda, gücü yetip de bu yardıma karışmış olanlar verdiklerini bir yetimin üstünde göz yaşlarıyla seyrederek, her şeyden habersiz masumun neşesini paylaşırlardı.” (UA, s. 99) “Birincisi İsmail Ağa buraya yerleşmekle kalmamış, Hamit efendinin yetimesi Ruhsar’a da talip olmuştu. Bu söylenti üzerine bütün semt bir tek hane gibi harekete geçti. Erkekler satın aldı ve taşıdı. Kadınlar kesti, biçti, işledi. Koca mahallenin emeği kırlent, yorgan, sandık örtüsü, Kur’an kesesi, yatak takımları oldu.” (UA, s. 102)

Romanda yardımseverlik farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin kapıya gelenin geri çevrilmemesi ve her türlü yardımın elden geldiğince yapılması gerektiğini anlatan bir diğer bölüm şu şekildedir: “Yaralı muhafız binbir zorlukla Kızıldelü derbendindeki Kızbacıdede dergâhına kendini atabildi. Onunla bizzat şeyh hazretleri ilgilendi. Yasaları gereği genç askere hiçbir şey sormadılar. Onu sıcak bir

odaya alıp ihtimamla tedavisine başladılar. Yaralı gözlerini açana kadar Şeyh Hacı Tanrıvirmiş onun bir an bile başından ayrılmadı. Türlü şifalı ot ve dualarla kaynatılan ilâçlar biiznillah askere pek iyi geldi. Kendini hızla toparladı ve bir gün gitmek için Şeyh Hacı Tanrıvirmişden müsaade istedi. Yaşlı Şeyh, “ henüz yaranız ağır, hemen ayrılmanızda mahzur vardır” diyerek gidişine mani oldu. Sonra da, “Eğer, dedi, yapmak zorunda olduğunuz bir görev varsa bu konuda size yardımcı olabiliriz” dedi.” (UA, s. 224-225)

Her ne kadar iyilik ve yardımın karşılığının güzel olacağı vurgulansa da entrika ve aldatmaca sonucu iyiliğe karşılık kötülük olabileceğinin de örneği verilir. Bir deliye sürekli yardım eden Paşa, yine o deli tarafından öldürülür. Bu bakımdan yazar, herkesin durumuna ve ihtiyacına göre yardım yapmayı uygun bulduğunu gösteren şöyle bir olay kurgular:

“Hemşehrisi olacak Mehmet Paşa onu hep aldatmıştı. Her gidişinde para vermiş, karnını doyurmuş, üst baş hediye etmiş, böylece, boncukları vermemek için gözünü boyamıştı.” (UA, s. 85)

“... Deli bir gülümseme dudaklarında dolaştı. Muto’yu kimseler aldatamazdı. Oh olsun cezasını çekecekti.

O akşam üstü İstanbul, şuh omuzlarına kan rengi bir tül sardı. Yosma sanki vezir-i azam Sokollu Mehmet Paşanın Muto tarafından katlini duymuş da hadiseye uygun bir kıyafete bürünmüştü.”(UA, s. 87)

Hayat türlü zorluklarla doludur ve zorluklar karşısında yapılan yardımlar hayat mücadelesini elbette daha kolay kılar. Sokakta romanı İstanbul’un eski mahalle kültürü ve insanlarından bir kesit sunar. Elbette o dönemde mahalle kültürünün etkisi herkesin birbirini tanıması birtakım görgü kurallarının etkisiyle insanlar arası iletişim ve sahiplenme daha fazladır. Bu bakımdan romanda yardımlaşma değerine birçok yerde rastlanır.

Romanda “ONLAR” diye tanımlanan cinlerin varlığına inanan ve onlardan gelecek kötülüklerden korunmak isteyen roman kahramanı komiserin arkadaşı; komisere durumu anlatırken “*Anama yaşlısın artık’ dedim. Kaygın ekmekse, iyi kötü ben kazanıyorum işte.*”(S, s.9) diyerek annesini korumaya ve ona yardım etmeye çalışmıştır.

Komiserin modern eğitimden gelmesi çocukluk arkadaşında bazı güvensizlikler yaratır. Çünkü arkadaşı, komiserin birtakım değerleri unutmuş olabileceği ve “ONLAR”ın kötülüklerinden habersiz yaşadığını düşünmektedir. Bu yüzden komisere: “...*senin elinden tutmalı ve bazı önemli şeyleri sana anlatmalıyım.*”(S, s. 33) der.

Romanın başkahramanlarından komiserin arkadaşı diyerek komşularına yardım eden iyi bir kişi olarak tasvir edilir. Bunu şu sözlerden anlamak mümkündür: “*Onun hemen hergün hatırını sorar ufak tefek işlerini görüverirdim. Pek çok hayır dua ederdi. Yapayalnız zavallı...*” (S, s. 47).

Komiser ve arkadaşı sadece maddi olarak değil manevi anlamda da birbirlerine destek olmaktadır. “... *şu anda ancak neşeli olmakla arkadaşşıma yardımcı olabileceğim kanımsındaydım.*” (S, s. 48) cümlesiyle empati kurarak karşımızdaki insanı anlamak ve ona göre davranmanın da bir çeşit yardım olduğu anlatılır.

Yardım kelimesini karşılık beklemeden yapılan ve karşısındaki mutlu edebilecek iyilikler olarak tanımlamak mümkündür. İyilik; yardım, paylaşım, dayanışma, anlayış, merhamet, cömertlik gibi değerlerin toplandığı bir çatı olarak görülebilir. “Sokakta” romanında yardımseverlik ve iyilik en saf haliyle anlatılır. Çünkü iyilik yapan çocuklardır. Romandaki katil zanlısı ve komiserin çocukluk anlarından bahsedilir. Komiserin bir arkadaşı bir şey icat etmiştir ve onu insanların iyiliği için kullanmak istemektedir. “*İnsanlar bu makinaya sahip oldukları zaman yüzlerinde o çirkin gülümseme olmaksızın mutlu olacaklardı*” (S, s.24).Bir başka sayfada “ *Hastalığı süresince başından ayrılmadım.*” (S, s. 50) cümlesi yine yardımlaşma değerini vurgular. Yine sayfa 52’de hayatlarında zorluk yaşayan insanlara yabancı olsalar da yardım edilmesi gerektiği “ *Ona yardım etmeli ...*” (S, s. 52) cümlesinde bir sokak satıcısı için söylenmiştir.

Romanda konu bütünlüğünü bozmayacak şekilde, derin iman ve ahlakın övüldüğü küçük hikâyeler yer almaktadır. İmanı yüksek kişilerin yardımseverliğini anlatmak için “...*Allah rızası için uzanan ele Allah’ın rızası için biriktirdiklerini koyarmış.*”(S, s. 91) ifadesi kullanılır. Hatta yazar “*Bu hikâye bize, bir insan bize elini uzatsa, hayal ettiklerinin tümünden vazgeçmesi gerektiğini öğretirdi.*”(S, s. 92) cümlesi ile yardımlaşmanın çok önemli bir değer olduğu vurgulanır.

Yazar, Bir Sebilciden adlı yarım sayfalık hikâyesinde yardımlaşmanın, karşılıksız vermenin kutsallığını özetler. İsteyenler ile verenlerin içinde bulunduğu ruh halini, derin anlatımlarla aktarır. O, Allah için diyerek veren kişiden özentiyle isteyenenden ise tiksintiyle bahseder. Elbette bir değer olarak yardımı da yüceltmıştır.

“Verin, verin diye inleyen insanlar arasında geçen 35 yıllık ömrüm, senden öğreniyorum. Gördüğüm her şeyden, zavallı idealimden bütün ruhumla hikmet beklediğim, kalemim, senden öğreniyorum. Kaytan bıyıklı asil sebilci; senden öğreniyorum, hayatı, maksadı ve ulviyeti.” (BS, s. 15)

“Kalın erkek sesli sebilci, alın, alın diye haykıran asil arkadaş, şereflerin gizlendiği maziden gelen gümr aksiseda.” (BS, s. 15)

Birbirine destek olan iki kimsesizin vedasını anlatan Helallik’te son iyilikler ve helâllikten bahsedilir. Yardımlaşmanın karşılığını helalleşmekte bulan yazar, bu durumu kısaca şu şekilde dile getirir.

“Ve Elenim, Elenim; veda anında kiranı, borcumu, yün fanilanı gülerек temelli bağışla emi.” (H, s. 24)

Telsiz Memuresi, hayatı derinden gören fakat gördüklerini anlatırsa okuyucu bulamayacağı endişesi taşıyan bir yazarın hikâyesidir. Aslında yazarın anlatmak istediği bir gariban ve ona kötü gözle bakanlardır. Buna karşın yazması gerekenler ise ilgi çekici ve iç gıcıklayıcı hikâyelerdir. Yazar, telsiz memuresi kıza laf atanlara karşın onun yaşadığı zorlukları haykırmak ister. Garibanın tek derdi ihtiyar annesi ve yetim kardeşlerine ekmek parası bulmak ve onlara yardım etmektir. Yazarın toplumun önyargılarını ve duyarsızlığı kınadığı bu hikâyesinde yardımlaşma ve iyilik şu sözlerle vurgulanır: *“Haykırırver yüzlerine o garibin dört yetimle bir ihtiyar anayı beslediğini. Ama sesinde öyle bir ton bulunsun ki, anlasınlar yetim kardeş ve ihtiyar ananın ne olduğunu.”* (TM, s. 29). Özkişi, yine bir garibanı anlattığı Borç hikâyesinde, yardım etmenin en kibar ve merhametli halinden örnek verir. Yazar, bir garibana sanki borcu varmış gibi numara yapan bir yardımseveri şu incelikte ifade eder: *“Yanımıza çekinerek bir kadın yaklaştı. En iri görünenimize “Romanyalıya” sokuldu. Hastaydı zavallı, renksiz şakaklarında utanmaktan mütevelli bir kırmızılık dalgası vardı. Hepimiz birer bahane ile başlarımızı başka tarafa çevirdik. Temiz*

kıyafeti, bir şey istemek için geldiğini gizlemiyordu. Kadın, eğildi ve Romanyalının kulağına bir şeyler fısıldadı.

- Be hanım, diye haykırdı, biliyoruz iki lira borcumuz var, bu kadar milletin içinde bunu istemenin mânası var mı yani. Derhal elini geniş ceket cebine attı ve iki gümüş çıkardı.

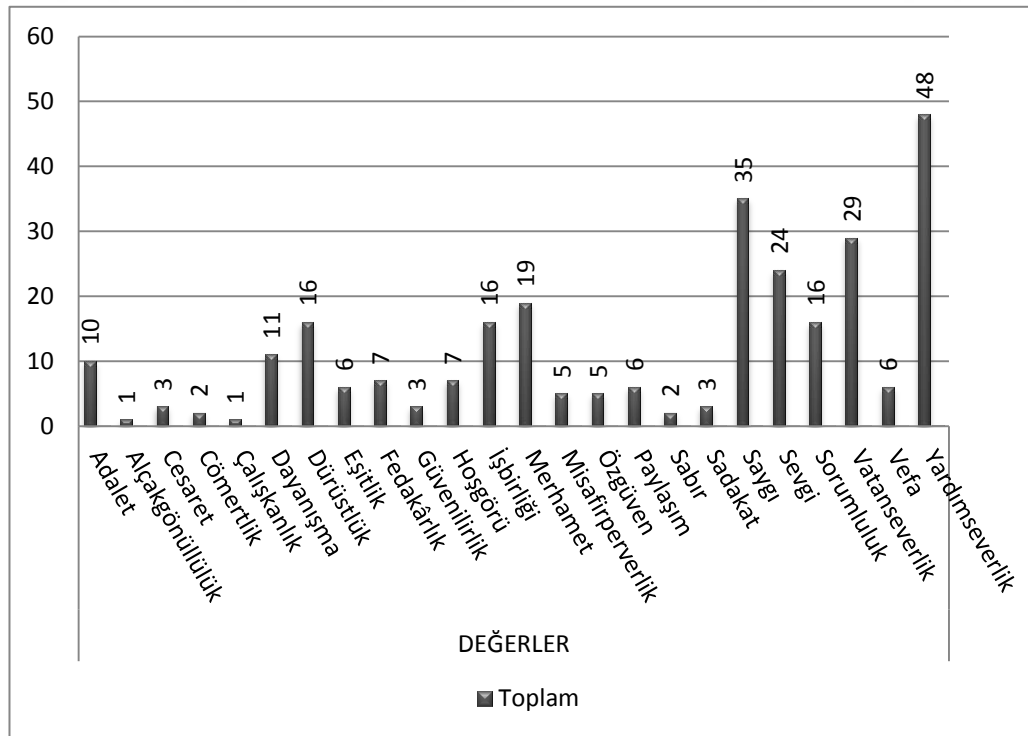
-Hadi, dedi, gelmişken verelim bari.

Bize döndü,

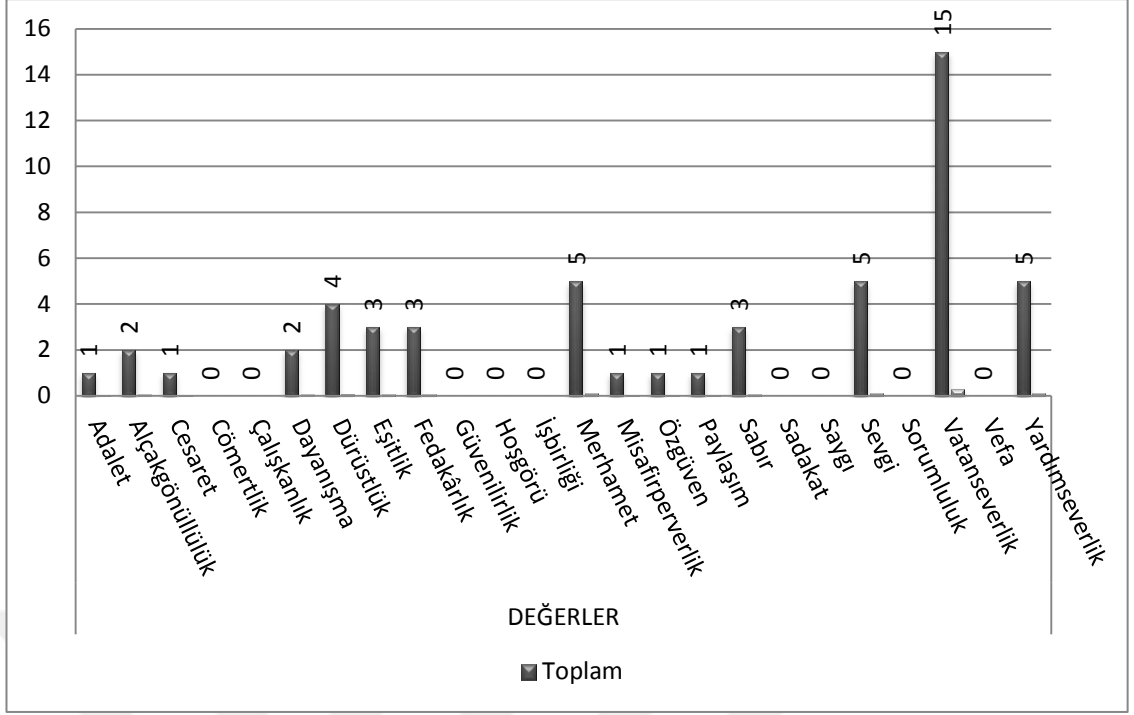
-borç ödemekle biter, dedi.

Kadın doğrulmuştu, yumuşacık ifadeli gözleri hayret ve minnetle pırıl pırıldı. Bir şey mırıldandı. Giderken arkasından baktım ve demin gelen kadın olduğuna inanamadım bir türlü. Bir sükût oldu etrafta, hepimizi ezen, hepimizi kahreden bir sükûttu bu.” (B, s. 46)

Tüm bulgu ve yorumlardan yola çıkılarak Bahaeddin Özkişi'nin romanlarında ve hikâyelerinde değerler, sıklıklarına göre tablo haline getirilip grafik ile gösterilmiştir.

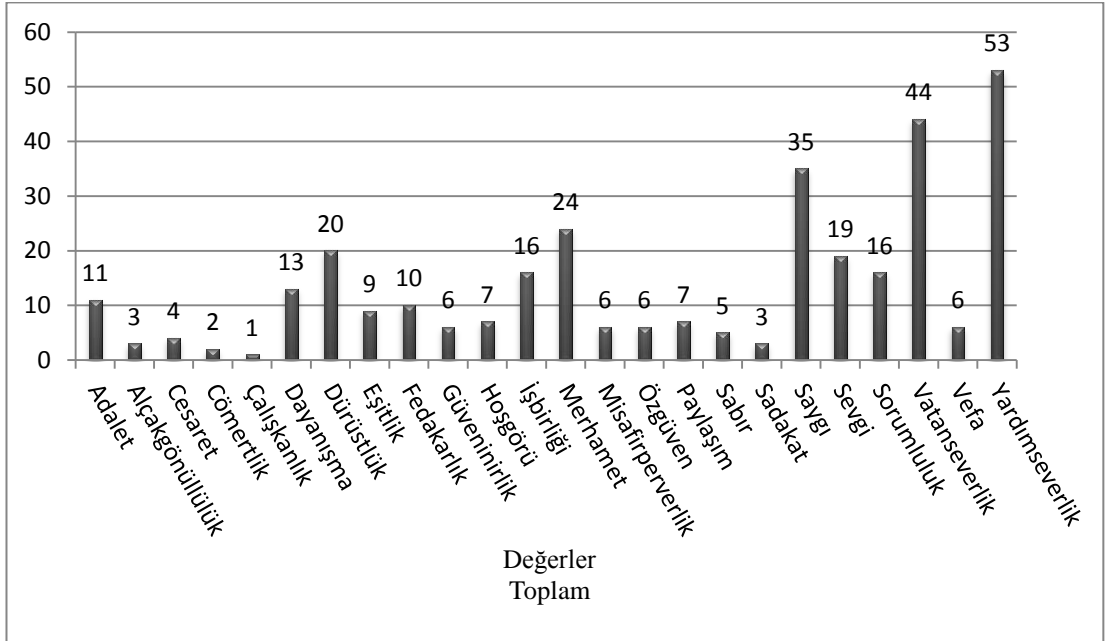

Grafik 1. 1. Bahaeddin Özkişi'nin Romanlarının Değer Dağılımı.

Grafik 1. 2. Bahaeddin Özkişi'nin Hikâyelerinde Değer Dağılımı.

Çalışmanın anlaşılabilirliğini arttırmak için roman ve hikâyelerin ayrı ayrı tablo ve grafikleri yapılmıştır. Fakat çalışma Bahaeddin Özkişi'nin eserlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesini konu aldığı için ayrıca roman ve hikâyelerinin tamamındaki değer sayıları göz önüne alınarak yeni bir grafik daha oluşturulmuştur. Bu grafik şu şekildedir:

Grafik 1.3. Bahaeddin Özkişi'nin Eserlerinde Değer Dağılımı

V. BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu bölümde bulgulardan yola çıkılarak ulaşılan sonuçlar ve bu doğrultudaki öneriler bulunmaktadır.

5.1. Sonuç ve Öneriler

Bahaeddin Özkışı'nın eserleri; adalet, alçakgönüllülük, cesaret, cömertlik, çalışkanlık, dayanışma, dürüstlük, eşitlik, fedakârlık, güvenilirlik, hoşgörü, işbirliği, merhamet, misafirperverlik, özgüven, paylaşım, sabır, sadakat, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, vefa, yardımseverlik değerlerini içermeleri bakımından incelenmiştir.

Bahaeddin Özkışı'nın eserlerinde toplam 333 adet değer iletisi tespit edilmiştir. Bu eserlerin tümü incelendiğinde değer çeşitliliği dikkat çeker. Bu değerlerden yardımlaşma, vatanseverlik ve saygı değeri en çok tespit edilen değerler olurken; çalışkanlık, cömertlik, güvenilirlik ve sadakat en az tespit edilen değerler arasındadır.

Yazarın “Köse Kadı”, “Uçtaki Adam” ve “Sokakta” romanlarında, 281 adet değer iletisi tespit edilmiş ve 24 değerın tümüne rastlanmıştır. Romanlar arasında en çok değer iletisi “Köse Kadı” romanına aittir.

“Köse Kadı” romanı, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a yayılmaya başladığı dönemi anlatır. 16. Yüzyılda Avrupa ve Macaristan topraklarında yaşanan güç mücadeleleri romanın temel konusudur. Fakat yazar, romanın tamamında Türk kültür ve medeniyeti, âdetleri ve değerleriyle ilgili bilgiler verir. Romanda Türk karakterlerin özellikleri ve yaşayışları vurgulanır. Bu yolla Türklerin sahip olduğu değerler ortaya çıkar. Nitekim romana adını veren başkahraman Köse Kadı millî, manevi ve ahlaki değerleri çok yüksek, son derece zeki bir karakter çizer. Romanın diğer Türk karakterleri Köse Kadı'yı hem iyi bir dindar hem de iyi bir savaşçı ve devlet adamı olarak görürler. Yazar, kurguladığı kimi olayda Köse Kadı'yı ermiş gibi anlatırken kimi olayda da düşmanları tarafından bile korkulan ve saygı duyulan bir

karakter olarak anlatır. Böylelikle yazar; hoşgörü, yardımseverlik, alçakgönüllülük, adalet, saygı ve sevgi gibi değerleri önce Köse Kadı'nın dile getirdiği sözler vasıtasıyla okuyucuya sunar. Ona göre; devlet adamı ve onun yetiştirdiği askerler bu değerler ve daha fazlasını taşımalıdır. Bu kanı, romanda sürekli Türk Bey'leriyle Avrupa ve Macaristan'ın zalim yöneticilerinin karşılaştırılmasından ortaya çıkar. Yazar, Macaristan topraklarının bazı bölgelerine hâkim olan Osmanlı yönetimini adaleti ve hoşgörü değerlerini temel alan bir durumla anlatırken Macar yöneticileri kendi halkına dahi zulmeden bir acımasızlıkla açıklar. Yazar; bu durumu Osmanlı'nın Balkanlar'da tutunabilme sebeplerinden biri olarak görür. Kendi yöneticilerinin zulmünden bıkan Macar halk, Müslüman Osmanlı yönetimini isteyecek boyuta gelir. İşte tüm bu anlatımlarla Özkişi, birtakım değerlerin yalnızca insan hayatında değil, devletlerin varlık mücadelelerinde de önemli olduğunu altını çizer. Roman sonunda Köse Kadı'nın aslında öldü bilinen bir şehzade olmasının ortaya çıkması da bu sonucu doğrular.

“Uçtaki Adam”, “Köse Kadı”nın devam romanıdır. “Köse Kadı”daki konu, kişi, yerler ve olaylar geliştirilerek Uçtaki Adam adı altında kitaplaştırılmıştır. Bu romanlarda değerler yalnızca Köse Kadı kahramanıyla anlatılmaz. Osmanlı Devleti'nin Macaristan'da varlığını sürdürmesine yardım eden tüm kahramanlar, Köse Kadı'nın yetiştirdiği kahramanlar, kökeninin Türk olduğu düşünülen ve bu yüzden Türklerin değerlerini taşıyan Macar halkın birtakım davranışları da insanda olması gereken değerlere vurgu yapar. Buna karşın bazen değerler, zıt karakterler vasıtasıyla da anlatılır. Yanlıştan yola çıkarak doğrunun bulunması istenen bu bölümler ise genellikle gözlerini iktidar hırsı bürümüş bencil yöneticilerin anlatıldığı kısımlardır. Nitekim yazar, bu özellikleri çoğunlukla Macar ve diğer bölge yöneticileriyle ifade etse de romanların Osmanlı Devlet yönetimini anlatan bölümlerinde de benzer anlatımlar görülür. Yazar, özellikle “Uçtaki Adam” romanında Osmanlı Devleti'nin de başına birtakım değerlerden yoksun ve yeteneksiz yöneticilerin geçmeye başlamasını eleştirel ve endişeli bir dil ile anlatır. Aynı şekilde İstanbul'da halk da bu durumdan nasibini almaktadır.

“Köse Kadı” ve “Uçtaki Adam” romanlarında değerlerin işleniş tarzı ise şöyledir:

Bu iki romanda en çok tespit edilen değer olan yardımseverlik; genellikle Osmanlı Devleti'nin Macaristan topraklarında ilerleyişine yardım eden kahramanların birbirlerine ve halka yardım ettiği bölümlerde görülür. Kant Gall Adam kahramanının iktidar olabilmesi için desteklenmesinde, Türk ve Macar halkın birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamaında, Türklerin Macar topraklarını ihya etmek için uğraşmasında, muhtaçların (yoksul, esir, köle, deli yolda kalmış) ihtiyaçlarının karşılanmasında yine yardımseverlik değeri tespit edilmiştir. “Köse Kadı” ve “Uçtaki Adam” romanlarında en çok tespit edilen ikinci değer vatanseverliktir. Roman kahramanları Osmanlı Devleti'nin Macaristan'da hâkim oldukları yerlerin güvenliğini, adaletini, bayındırlık faaliyetlerini yürütmekte ve bunları Allah'ın rızasını kazanmak ve vatan için yaptıklarını dile getirmektedirler. Aynı şekilde sadakat değeri de en çok vatan için yapılan görevlere sadık kalmak şeklinde işlenir.

Vatanseverlik değeriyle hemen hemen aynı sıklıkta tespit edilen diğer değer ise saygıdır. Saygı değeri en çok Köse Kadı'ya duyulan saygıda görülür. Çünkü Köse Kadı; romanın akıl hocası, bilgini ve ahlaki değerleriyle öne çıkan başkahramanıdır. Ayrıca diğer yöneticilere ve büyüklere de saygı gösterilir. Romanlarda yer alan el öpmek, selamlaşmak, reverans yapmak gibi görgü kuralları da saygı değeri kapsamında değerlendirilmiştir.

Bu romanlarda sıklığı bakımından dikkat çeken diğer bir değer merhamettir. Yazar, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki halka merhametle yaklaştığının örneklerini verir. Yine savaşlarda ve esirlere muamelelerde de Türkler son derece merhametli tasvir edilmiştir. Macar yöneticiler; esirlerini zindanlara atar, aç susuz bırakır ve onlara işkence yapar. Buna karşın Osmanlı himayesindeki esirler tehlike hali dışındaki zamanlarda serbest dolaşmakta ve diğer askerlerle aynı imkânlarla sahip olarak yaşamaktadırlar. Bu durumların anlatıldığı bölümlerde hoşgörü, adalet, eşitlik, güvenilirlik, sorumluluk değerleri de tespit edilmiştir. Diğer değerler de bu değerler gibi genellikle birbirine benzer sıklıkta görülmüştür.

Dayanışma, işbirliği ve paylaşım değerleri birbirini tamamlayan genel değerlerdir. Bu bakımdan romanlarda da bu değerler, Türk ve Macar halkın sosyal hayatı paylaşımlarında, işbirliği ve dayanışma içinde hareket etmelerinde görülür. Bununla birlikte kumandan ve askerler ile ortak çıkarları için mücadele eden kahramanlar aracılığıyla da bu değerlere dikkat çekilmiştir.

Sevgi değeri; Köse Kadı, Necmeddin Efendi, Rahip Milko ve Ali Bey'in birbirine duyduğu koşulsuz sevgide ön plana çıkar. Ayrıca bu değeri; aile arasındaki bağıllıkta, iyilik görülen bir kişiye duyulan sevgide de görülür.

Sorumluluk ve fedakârlık; Kale Kumandanlarının davranışlarında ve vatan mücadeleleri veren kahramanların görev bilincinde öne çıkar. Her iki romanda da Türkler vatan için giriştikleri bir takım entrikalar ve casusluk faaliyetleri haricinde dürüstlükleriyle öne çıkarlar. Kahramanlar fikirlerini korkmadan dile getirecek cesarete ve sözüne sadık kalacak niteliklere sahiptirler. Yazar, Türklerin dürüstlüğünü vurgulamak için "Osmanlı'nın sözünün senet değerini taşıdığı" ifadesine yer verir.

"Köse Kadı" ve "Uçtaki Adam" romanlarında en az tespit edilen değerler çalışkanlık, cömertlik, alçakgönüllülük, güvenilirlik, cesaret, sabır ve özgüven değerleridir. Cesaret ve çalışkanlık değerleri Kont Gall Adam'ın korkusuzca atıldığı işlerde ve kale halkının çalışkanlığında; cömertlik değeri ise kumandanların askerlere davranışlarında görülür. "Köse Kadı" romanında alçakgönüllülük değeri; cesareti ve başarısıyla öne çıkan Kahori karakterinin kibir ve gururdan uzak davranışlarında yer alır.

Özgüven değeri; Kont Gall Adam ve Ahmet karakterlerinin, kale kumandanı olan babalarına kendilerini kanıtlamaya çalıştıkları diyaloglarla anlatılırken sabır değeri; yalnızca "Köse Kadı" romanında bir kez, Kont Gall Adam'ın annesinin esaretten kurtulmayı sabırla beklediği bölümlerde geçer.

Bahaeddin Özkışı'nın bir başka eseri "Sokakta" romanının konusu; inanç ve değerlerini Avrupa'nın öğretilerine değışen bir topluluğun eleştirisidir. Yazar, bu eserinde dinî inanç eksikliği ve geleneksel değerlerin zayıflamasının olumsuz sonuçları olduğunu göstermeye çalışır. Aslında Özkışı "İnsan nedir, nasıl bir varlıktır ve aslında nasıl olmalıdır?" konusunun altını çizer. Dolayısıyla roman değerlerle iç içe ve konu baştan sona "değeri" kavramıyla ilgilidir. Fakat romanda değerler açık bir şekilde anlatılmaz; kötü olaylarla çevrelenmiş bir ortamda iman, ahlak ve kültürel unsurlar hissettirmeye çalışılarak anlatılır. Bu yüzden değerler, genellikle kahramanların özelliklerinde ya da kahramanlar arası fikir çatışmaları içeren ifadelerde tespit edilmiştir.

“Sokakta” romanında değerlerin işleniş tarzı ise şöyledir:

Yardımlaşma ve işbirliği değeri, romanın geçtiği sokakta yaşayan insanların birbirlerini zor zamanda koruyup kollamalarının ve birbirlerine destek olmalarının anlatıldığı bölümlerde bulunur. Mahalle insanının birbirini çok iyi tanımaları, onların birbirlerine karşı sorumluluk duymalarını sağlar. Ayrıca sorumluluk ve sevgi değerleri komiser ve çocukluk arkadaşının karakteri üzerinden de anlatılır. Romandaki karakterlerin aileye, konuklara, saygın kişilere duydukları saygı ise; geleneksel tavır ve davranışlarla gösterilir. İyilik değeri ise komşuların birbirleri için yaptıklarında kendini gösterir. Yazar bazı bölümlere küçük hikâyeler ekleyerek iyiliğe teşvik eder.

Romanda, komiser ve çocukluk arkadaşının karşıt fikre olan hoşgörüsü fazlasıyla dikkat çeker. Romanın bazı bölümlerinde geleneklerine bağlı kahramanlar ile Batılılaşmaya çalışan karakterlerin fikir çatışmaları anlatılır. Bu bölümlerde ve romanın çözüm bölümünde yazarın konuyla ilgili görüşü de ortaya çıkar. O, yanlış batılılaşmanın; millî, dinî ve manevî değerlerin terk edilmesinin karşısındadır.

Yazar; kendi halinde ve geleneksel değerlere göre yetiştirilmiş kahramanlar olan Komiser ve arkadaşından yola çıkarak insanlarda olması gereken temel değerleri anlatmaya çalışır. Bu karakterler dürüstlükleriyle, hoşgörülerıyla, saygılarıyla, alçakgönüllülükleriyle, sorumluluk sahibi olmalarıyla fazlasıyla örnek teşkil ederler. Bir bakıma yazar, insanlarda arzu ettiği değerleri bu kahramanlar vasıtasıyla dikkatlere sunar.

Bahaeddin Özkişi'nin tüm hikâyeleri “Göç Zamanı” adlı kitapta toplanmıştır. Kitapta 70 adet hikâye bulunmaktadır. Bu hikâyelerden 35'inde 52 adet değer iletisine rastlanmıştır. Bahaeddin Özkişi'nin hikâyelerinde romanlarına göre daha az değer iletisi olduğu dikkat çekmekle birlikte cömertlik, çalışkanlık, güvenilirlik, hoşgörü, işbirliği, sadakat, saygı, sorumluluk ve vefa değerlerine hiç rastlanmamıştır. Bu tez çalışmasının bulgu ve yorumlar kısmında değer iletisi içeren tüm hikâyeler isim ve sayfa numarası verilerek kayıt altına alınmıştır. Bu hikâyeler tek bir kitabın içinde yer almaktadır. Bu yüzden tespit edilen değerler Tablo 1.7'de hikâye adlarına göre tek tek ele alınsa da Bahaeddin Özkişi'nin tüm eserlerinin değer dağılım grafiğinde, “Göç Zamanı” hikâye kitabı müstakil bir eser olarak değerlendirilmiştir.

Özkişi, hikâyelerini genellikle kısa durum hikâyeleri şeklinde kaleme almıştır. Esasen bu eserler daha çok değer barındırmasına rağmen değer iletisi yeteri kadar tespit edilememiştir. Bunda hikâyelerde kahramanların içseslerinin konuşturulması, yazarın izlenimleri, sadece konuda geçen durumun anlatılması ve okuyucunun ana düşünceye kendisinin ulaşmasını gerektiren anlatımların çoğunlukta olması etkilidir. Bu yüzden Bahaeddin Özkişi'nin hikâyelerinde değer iletisinin romanlarına oranla az olması, hikâyelerinin değer aktarımında bir adım geriden geldiği anlamına gelmemelidir.

Kitapta 15 adet iletisiyle vatanseverlik değeri en fazla tespit edilen değeridir. Bu değer “Köse Kadı” ve “Uçtaki Adam” romanlarından farklı olarak genellikle memleket sevgisi, gurbet acısı konularının anlatıldığı hikâyelerde görülür. Vatanseverlik değerinden sonra en fazla merhamet, sevgi ve yardımseverlik değerlerine rastlanmıştır. Bu değerler kitapta beşer kez tespit edilmiştir. Merhamet değeri; yaşanan bir olay üzerine kişilerde meydana gelen vicdan azabı ve üzüntü; yardımseverlik ise fakir ve zengin arasında yaşananlar ve kendini ailesini geçindirmeye adanmış karakterler üzerinden anlatılır. Sevgi değeri ise Allah, anne, evlat, eş ve torun sevgisini konu alan hikâyelerde geçmektedir. Bunları 4 değer iletisiyle dürüstlük değeri takip etmektedir. Dürüstlük değeri yanlış örnekler üzerinden ifade edilmeye çalışılır. İnsanları değerli yapan şeyin, iyi ve şerefli insan olmaktan geçtiğini vurgulayan yazar; dürüstlüğü de bu temelden yola çıkarak anlatır. İnsanların olduğu gibi görünmesi ve samimiyetlerinin anlatıldığı hikâyeler de dürüstlük değerini işaret etmektedir.

Hikâyelerde sabır, eşitlik ve fedakârlık değerleri ise üçer iletisiyle tespit edilmiştir. Sabır değeri, haksızlık ve ölüm; eşitlik değeri, maddi ve fiziksel farklılıklar üzerinden anlatılır. Fedakârlık değeri ise sevdikleri için her şeyi göze alan karakterlerin yaşadıklarıyla vurgulanır. Yazar bu değer iletilerinin olduğu hikâyeler vasıtasıyla herkesin eşit olduğunu, haksızlıklara tahammül etmenin erdemini ve sevginin gücünü göstermeye çalışır.

Alçakgönüllülük değeri ise olumsuz örnek üzerinden anlatılır. Yazar; kibirli insanların aslında yalnızca kendini kandırdığını, özünde insanların eşit olduğunu dile getirmeye çalışır. Bu yolla alçakgönüllülük değerini de yüceltilir. Dayanışma ve paylaşım değeri de özellikle aile içinde olması gereken bir bağ olarak gösterilir.

Bahaeddin Özkişi'nin hikâyelerinde adalet, cesaret, misafirperverlik, özgüven ve paylaşım değerleri birer kez tespit edilmiştir. Bu değerlerden adalet; iyi insan olmanın şartı olarak anlatılırken; cesaret ve özgüven işinin gereğini yapmanın gerekliliğiyle gösterilir. Misafirperverlik ise bir fakirin misafir ağırlama telaşıyla gözler önüne serilir.

Bahaeddin Özkişi'nin eserlerinin değerler açısından incelendiği bu çalışmanın bulgu ve sonuçlarına dayanılarak şu önerilerde bulunulabilir:

- 1- Öğretim programları incelendiğinde hepsinde belirli bir değer listesine rastlanmamıştır. Buna dayanarak, okullar için hazırlanan öğretim programlarında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açıkça belirtilen ortak bir değer listesi oluşturulması fayda sağlayabilir. Bu sayede araştırmacıların Değerler Eğitimi çalışmalarının daha isabetli, öğretmenlerin bu konuyla ilgili çalışmalarının da daha başarılı olacağı düşünülmektedir.
- 2- Bahaeddin Özkişi'nin bir eserinin de yer aldığı “100 Temel Eser” projesi “Değerler Eğitimi” konusu kapsamında yeniden gözden geçirilebilir.
- 3- Milli Eğitim Bakanlığı “100 Temel Eser” benzeri bir projeye öğrencilere kazandırılması gereken değerleri içeren bir “Değerler Eğitimi Kitap Okuma” projesi gerçekleştirebilir. Böylece Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tavsiye edilen “Değerler Eğitimi” yine bu bakanlığın plan ve programı dâhilinde daha kontrollü bir faaliyet haline gelebilir.
- 4- Literatürde de tek ve ortak bir değer listesi olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada Türk Milli Eğitiminin ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın öğretim programlarında yer alan değerlerden faydalanılmıştır. Dolayısıyla Bahaeddin Özkişi'nin eserleri farklı değer sınıflandırmaları ve ölçekler kullanılarak yeniden incelenebilir.
- 5- Bahaeddin Özkişi'nin eserleri “Değerler Eğitimi” açısından incelenmiş, birçok değer iletisi tespit edilmiştir. Bu eserlerin eğitsel açıdan da incelenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Her iki çalışmanın sonuçlarından yola çıkılarak Özkişi'nin eserlerinin eğitim açısından kullanılabilirliğinin daha sağlıklı bir çıkarımı yapılabilir.
- 6- Bahaeddin Özkişi'nin eserlerinin yazıldığı döneme nazaran günümüz değerleri modern dünyadan ve teknolojik gelişmelerden daha çok

etkilenmektedir. Öğrencilere değer eğitimi verilirken bu durum dikkate alınarak yeni eserlerde değerlerin bu bilinçle işlenmesi fayda sağlayabilir.

- 7- Bahaeddin Özkışı'nın hikâyeleri genellikle kısa durum hikâyeleridir. Bu durum, öğrenciyi düşünmeye teşvik etmeye katkı sağlayabilir. Bu sebeple öğrencilere değer eğitimi verilirken Bahaeddin Özkışı'nın hikâyelerinden de yararlanılabilir.
- 8- Bahaeddin Özkışı'nın eserlerinin konu ve anlatım itibari ile çeşitlilikler gösterdiği tespit edilmiştir. Buna yönelik olarak eserlerin; öğrencilerin bilişsel, duyuşsal gelişim dönemi özellikleri ile yaş ve sınıfları dikkate alınarak en uygun şekilde kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. ve Demir, Ö. (2005). *Sosyal bilimler sözlüğü* (6. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.
- Afdal, G. (2013). Ahlâk eğitiminin analizi: bir tipoloji. R. Kaymakcan ve Diğerleri (Ed.), "*Değerler ve Eğitimi*" *Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 333-353). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. Kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Akbaş, O. (2008). Değerler eğitimi akımlarına genel bir bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6 (16), 9-27.
- Altuntaş, S. (2007). Eğitimin temel kavramları. Z. Cafoğlu (Ed.). *Eğitim bilimine giriş: temel kavramlar: öğretmen adaylarına ve öğretmenlere el kitabı* (s.13-44). Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Arabacı, İ. B. ve Akgül, T. (2013). Elazığ ilinde uygulanan etkinlik temelli değer öğretimi uygulamalarının değerlendirilmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11 (25), 7-31.
- Ataunal, A. ve Özsoy, H. İ. (2001). *Nasıl bir insan ve nasıl?* Ankara: 20 Mayıs Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı.
- Aydın, M. Z. ve Gürler, Ş. A. (2014). *Okulda değerler eğitimi* (4. Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal davranış eğitimi* (3. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bacanlı, H. (2011). Değer, değer midir? *Eğitime Bakış Dergisi*, 7 (19), 18-21.
- Binbaşıoğlu, C. (1982). *Eğitim düşüncesi tarihi* Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.
- Çengelci, T. (2010). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin bir durum çalışması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları
- Çiftçi, N. (2003). Kohlberg'in bilişsel ahlak gelişimi teorisi: Ahlak ve demokrasi eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (1), 43-77.

- Dilmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Erbay, N. (2007). *Bahaeddin Özkışı'nın hayatı, sanatı ve eserleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Ertürk, S. (1979). *Eğitimde program geliştirme* (3. Baskı). Ankara: Yelkentepe Yayınları.
- Fichter, J. (2002). *Sosyoloji nedir?* (N. Çelebi, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık. (1990).
- Gök, A. (2007). *Bahaeddin Özkışı'nın "Sokakta" adlı eserinin cümle bilgisi incelemesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Gutok, G. L. (2001). *Eğitimde felsefi ve ideolojik yaklaşımlar*.(N. Kale, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi. (1997).
- Gümüş, A.A. (2006). *Bahaeddin Özkışı'nın Eserlerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Gündoğan, A. O. (2002). Ahlâki hayatımızın kaynağında toplumculuk-bireycilik tartışması. Ő. Yalçın (Ed.), *Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 254-264). Ankara: Vadi Yayınları.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar* (2. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Hökelekli, H. (2013). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve eğitimi* (2. Baskı). İstanbul: Timaő Yayınları.
- İssı, A. C. (2012). *Hayat ve insan'ın sokaklar'ında Bahaeddin Özkışı'nın öykücülüğü* (Gözden geçirilmiş 2. Baskı). İstanbul: Roza yayınevi.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html adresinden E.T. 29.01.2018 tarihinde erişilmiştir.
- İşcan, C. D. (2007). *İlköğretim düzeyinde değerler eğitimi programının etkililiğı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Karatay, H. (2011). Karakter eğitiminde edebi eserlerin kullanımı. *Turkish Studies*, 6 (1), 1398-1412.

- Keskin, Y. (2008). *Türkiye’de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Keskin, Y. (2012). Sosyal bilgiler öğretiminde değerlerin rolü. (İstanbul il Milli Eğitim Müdürlüğü), *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı Bildirileri* içinde (s. 68-102). İstanbul: Damla Yayınevi.
- Köylü, M. (2013). Küresel bağlamda değerler eğitimine duyulan ihtiyaç. R. Kaymakcan ve Diğerleri (Ed.), *“Değerler ve Eğitimi” Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 287-311). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15 (45), 59-76.
- Lekesiz, Ö. (2006). *Kuramdan yoruma öykü yazıları*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Mendras, H. (2008). *Sosyolojinin ilkeleri*. (B. Yılmaz, Çev). İstanbul: İletişim Yayıncılık. (1967).
- Mengüşoğlu, T. (1988). İnsan felsefesi (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mengüşoğlu, T. (2000). Felsefeye giriş (7. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=208> adresinden 29.10.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı, *1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu*. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun_o/temelkanun_o.html adresinden 10 Ocak 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2017). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=222> adresinden 29.10.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Önal, M. (2012). *Edebiyat ve iletişim* (4. Baskı). Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları
- Özkişi, B. (2014). *Sokakta* (14. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özkişi, B. (2012). *Göç Zamanı* (2. Baskı) İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özkişi, B. (2014). *Köse kadı* (15. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özkişi, B. (2013). *Uçtaki Adam* (8. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özkişi, F. Ö. (2007). *Anılarla Bahaeddin Özkişi’yi anma*. İstanbul.

- Özlem, D. (2002). Değerler sorununda nesnelcilik/mutlakçılık ve öznelcilik/rölativizm tartışması üzerine. Ş. Yalçın (Ed.), *Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 282-312). Ankara: Vadi Yayınları.
- Poyraz, H. (2013). Değerlerin kuruluşu ve yapısı. R. Kaymakcan ve Diğerleri (Ed.), *“Değerler ve Eğitimi” Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 81-88). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Sarı, O. (2013). Sosyal değerler emek ve sosyal edebiyata dair bazı düşünceler. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (2), 201-227.
- Senemoğlu, N. (1997). *Gelişim öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya*. Ankara: Ertem Matbaacılık.
- Temizyürek, F. Erdem, İ. ve Temizkan, M. (2007). *Konuşma eğitimi*. Ankara: Öncü Basımevi
- Tepe, H. (2002). Değerler ve değer bilgisi. Ş. Yalçın (Ed.), *Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 342-353). Ankara: Vadi Yayınları.
- Tezcan, M. 1997. *Eğitim sosyolojisi* (1. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Toz, H. (2007). Çocuk edebiyatı tarihi. Ö. Yılarve T. Lokman (Ed.). Eğitim Fakülteleri İçin Çocuk Edebiyatı (s. 225-252). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tozlu, N. (1997). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tozlu, N. ve Topsakal, C. (2013). Avrupa birliğine uyum çerçevesinde değerler eğitimi. R. Kaymakcan ve Diğerleri (Ed.), *“Değerler ve Eğitimi” Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 177-202). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Turan, S. ve Aktan, D. (2008). Okul hayatında var olan ve olması düşünülen sosyal değerler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 227-259.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe sözlük* (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ulusoy, K. (2007). *Lise tarih programında yer alan geleneksel ve demokratik değerlere yönelik öğrenci tutumlarının ve görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ülken, H. Z. (1960). Bilgi ve değer. İstanbul: Aytemiz Kitabevi.
- Varış, F. (1995). Temel kavramlar. F. Varış (Ed.). Eğitim bilimine giriş (s. 7-26). Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.

Yaman, E. (2014) *Değerler eğitimi, eğitimde yeni ufuklar* (3. Baskı) Ankara: Akçağ Yayınları

Yardım, M. H. (2012). *Kayıp istasyon, edebiyatımızın özge kişisi: Bahaeddin Özkışı* (2. Baskı).İstanbul: Anonim Yayıncılık.

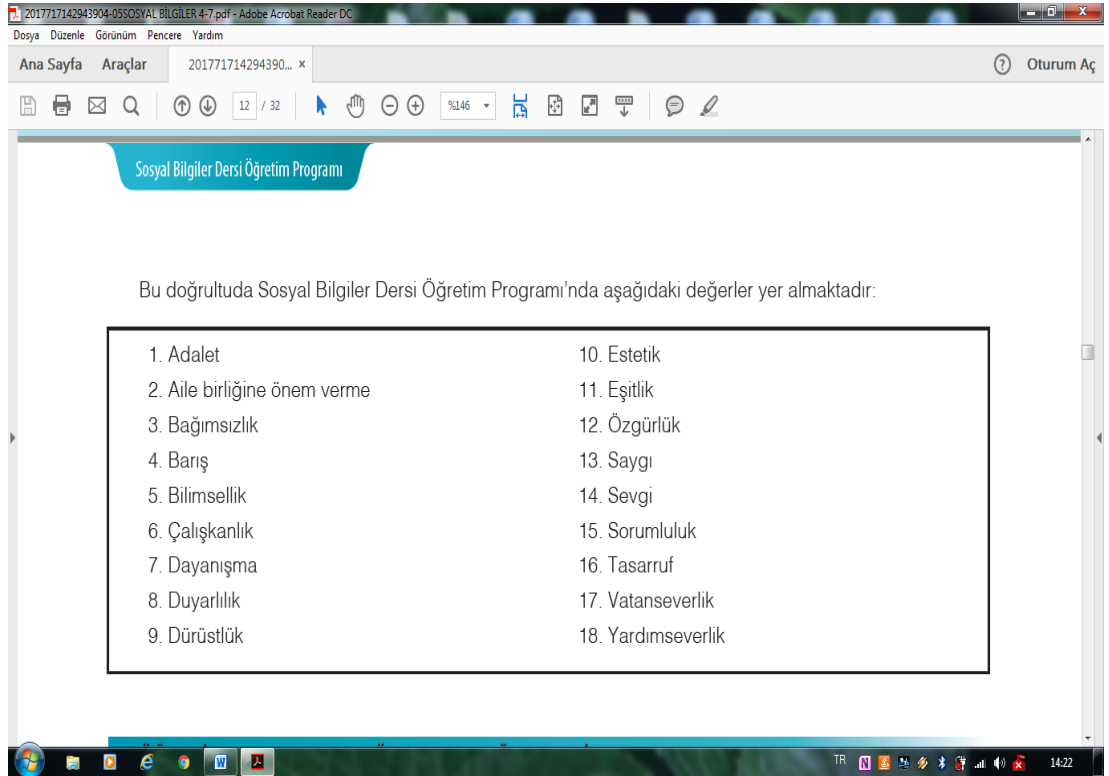
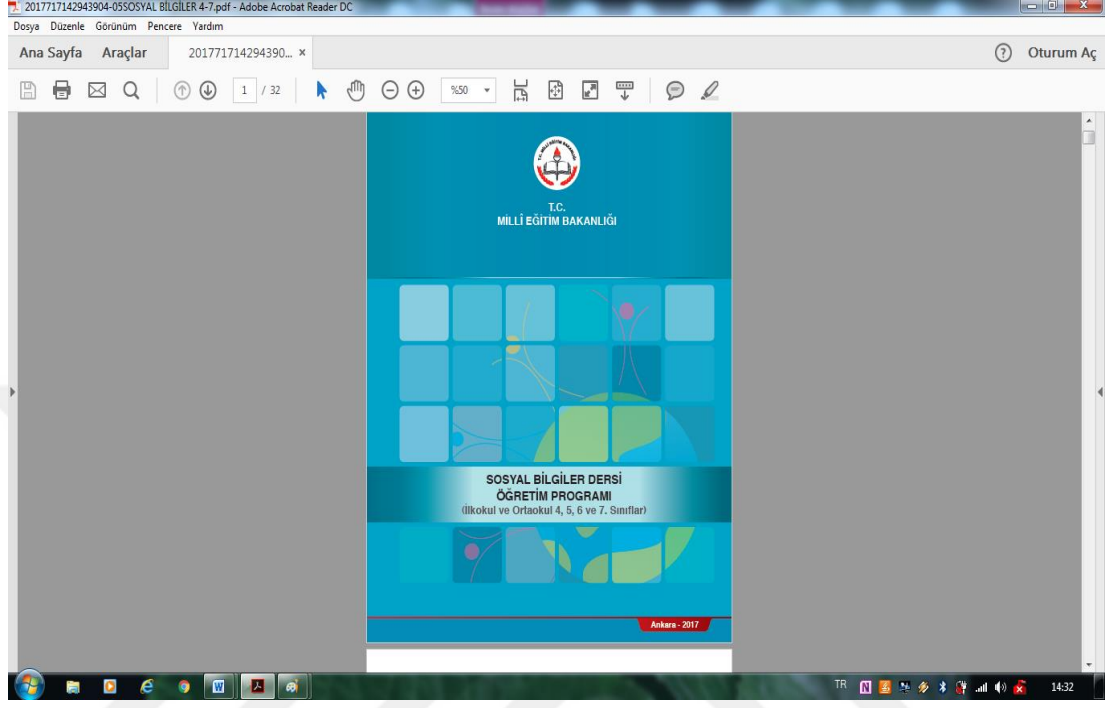
Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitime genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 19 (19), 499-520.

Ziebertz, H. (2013). Çokkültürlü bir toplumda değerler eğitimi modelleri. R. Kaymakcan ve Diğerleri (Ed.),“*Değerler ve Eğitimi*” *Uluslararası Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 445-466). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

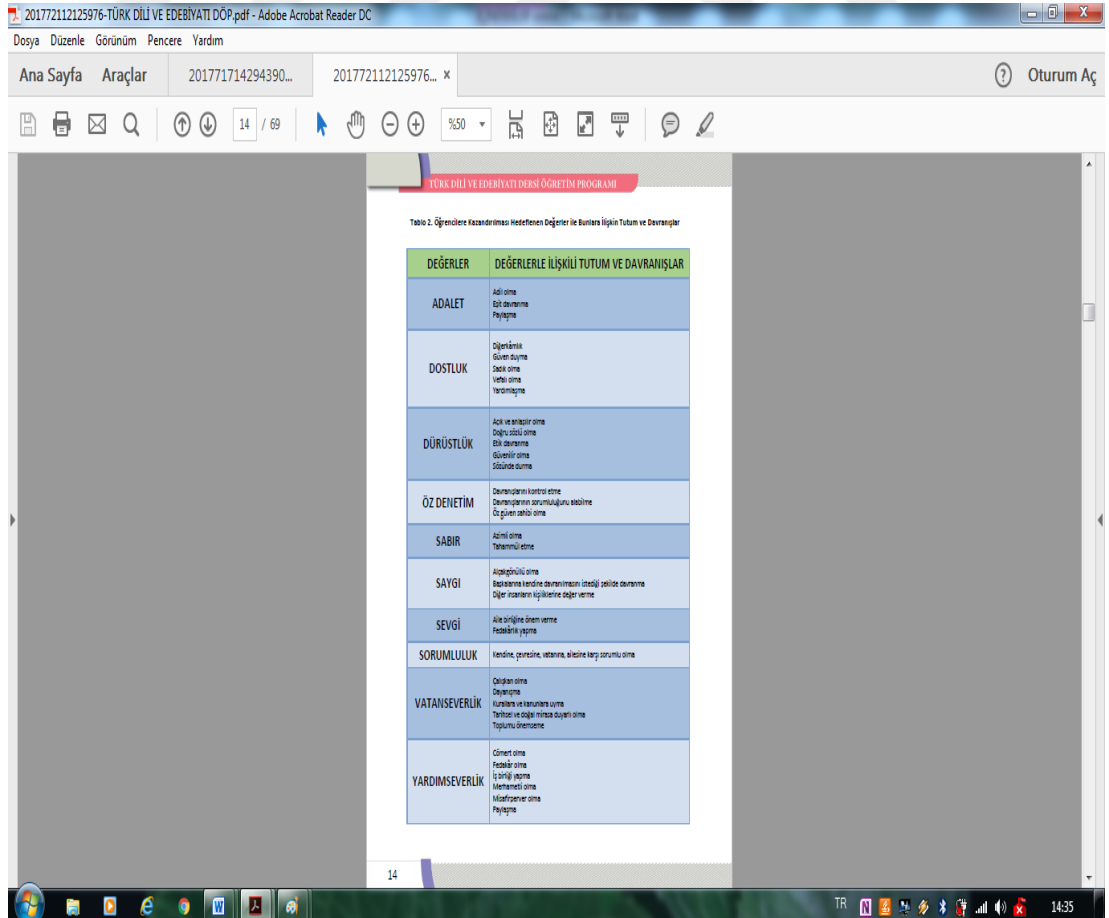
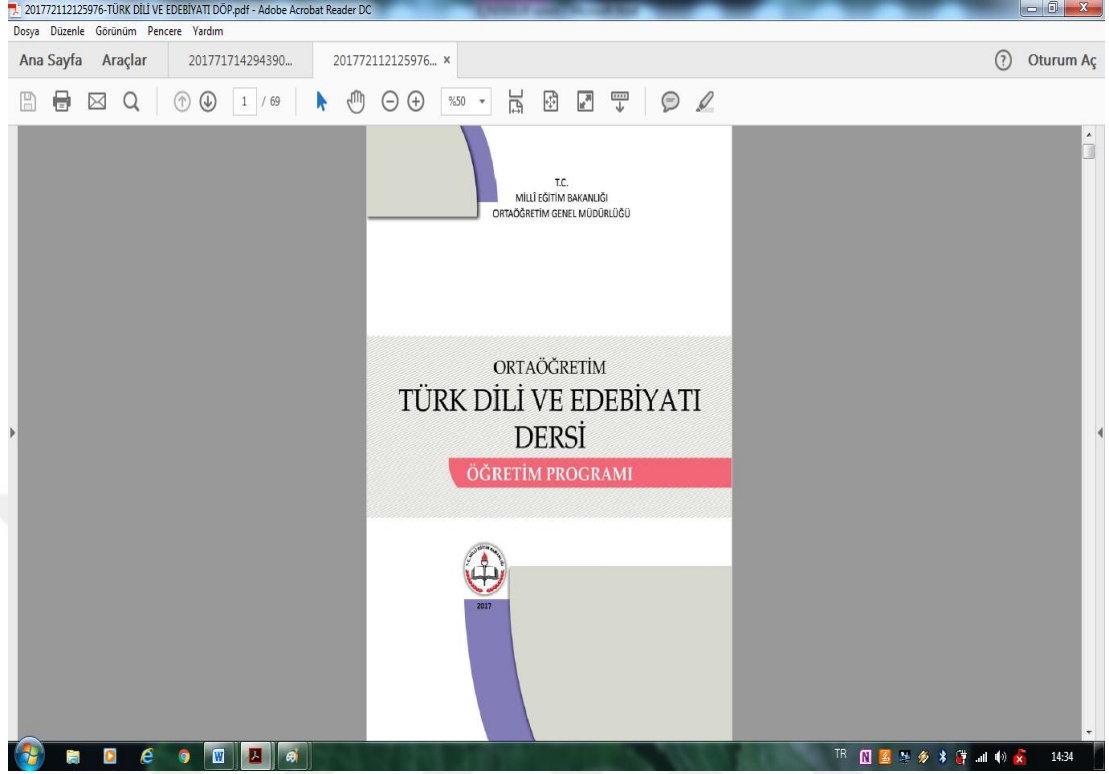

EKLER

EK-1 Sosyal Bilgiler Dersi 2017 Öğretim Programı Değer Listesinin Ekran Görüntüsü

EK-2 Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi 2017 Öğretim Programı Değer Listesinin Ekran Görüntüsü

201772112125976-TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DÖP.pdf - Adobe Acrobat Reader DC

Dosya Düzenle Görünüm Pencere Yardım

Ana Sayfa Araçlar 201772112125976... x Oturum Aç

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI

Tablo 2. Öğrencilere Kazandırılması Hedeflenen Değerler ile Bunlara İlişkin Tutum ve Davranışlar

DEĞERLER	DEĞERLERLE İLİŞKİLİ TUTUM VE DAVRANIŞLAR
ADALET	Adil olma Eşit davranma Paylaşma
DOSTLUK	Diğerkâmlık Güven duyma Sadık olma Vefalı olma Yardımlaşma
DÜRÜSTLÜK	Açık ve anlaşılır olma Doğru sözlü olma Etik davranma Güvenilir olma Sözünde durma

TR 14:47

201772112125976-TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI DÖP.pdf - Adobe Acrobat Reader DC

Dosya Düzenle Görünüm Pencere Yardım

Ana Sayfa Araçlar 201772112125976... x Oturum Aç

ÖZ DENETİM	Davranışlarını kontrol etme Davranışlarının sorumluluğunu alabilme Öz güven sahibi olma
SABIR	Azimli olma Tahammül etme
SAYGI	Alçakgönüllü olma Başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma Diğer insanların kişiliklerine değer verme
SEVGİ	Aile birliğine önem verme Fedakârlık yapma
SORUMLULUK	Kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma
VATANSEVERLİK	Çalışkan olma Dayanışma Kurallara ve kanunlara uyma Tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma Toplumunu önemseme
	Cömert olma

TR 17:38

SEVGI	Aile birliğine önem verme Fedakârlık yapma
SORUMLULUK	Kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma
VATANSEVERLİK	Çalışkan olma Dayanışma Kurallara ve kanunlara uyma Tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma Toplumunu önemseme
YARDIMSEVERLİK	Cömert olma Fedakâr olma İş birliği yapma Merhametli olma Misafirperver olma Paylaşma

14

EK3- Bahaeddin Özkişi'nin Eserlerinde Değer Dağılım Tabloları

Bahaeddin Özkişi'nin Romanlarında Değer Dağılımı.

ROMAN İSİMLERİ	DEĞERLER																							
	Adalet	Alçakgönüllülük	Cesaret	Cömertlik	Çalışkanlık	Dayanışma	Dürüstlük	Eşitlik	Fedakârlık	Güvenilirlik	Hoşgörü	İşbirliği	Merhamet	Misafirperverlik	Özgüven	Paylaşım	Sabır	Sadakat	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Vefa	Yardıms severlik
Köse Kadı	6	1	1	0	1	8	8	4	7	2	3	6	18	3	4	5	1	2	15	11	4	15	2	12
Uçtaki Adam	4	0	1	2	0	3	4	2	0	1	1	4	1	2	1	1	0	1	13	6	4	14	4	27
Sokakta	0	0	1	0	0	0	4	0	0	0	3	6	0	0	0	0	1	0	7	7	8	0	0	9
Toplam	10	1	3	2	1	11	16	6	7	3	7	6	19	5	5	6	2	3	35	24	16	29	6	48

Bahaeddin Özkişi'nin Roman ve Hikâyelerinde Değer Dağılımı

ROMAN İSİMLERİ	DEĞERLER																										
	Adalet	Alçakgönüllülük	Cesaret	Cömertlik	Çalışkanlık	Dayanışma	Dürüstlük	Eşitlik	Fedakârlık	Güvenilirlik	Hoşgörü	İşbirliği	Merhamet	Misafirperverlik	Özgüven	Paylaşım	Sabır	Sadakat	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Vefa	Yardıms severlik			
Köse Kadı	6	1	1	0	1	8	8	4	7	2	3	6	1	8	3	4	5	1	2	1	1	4	1	5	2	1	2
Uçtaki Adam	4	0	1	2	0	3	4	2	0	1	1	4	1	2	1	1	0	1	3	6	4	4	4	4	2	7	
Sokakta	0	0	1	0	0	0	4	0	0	0	3	6	0	0	0	0	1	0	7	7	8	0	0	9			
Göçzamanı	1	2	1	0	0	2	4	3	3	0	0	0	5	1	1	1	3	0	0	5	0	5	0	5			
Toplam	11	3	4	2	1	13	20	9	10	3	7	16	24	6	6	7	5	3	35	19	16	44	6	53			

Bahaeddin Özkişi'nin Hikâyelerinde Değer dağılımı.

HİKÂYE İSİMLERİ	DEĞERLER																								
	Adalet	Alçakgönüllülük	Cesaret	Cömertlik	Çalışkanlık	Dayanışma	Dürüstlük	Eşitlik	Fedakârlık	Güvenilirlik	Hoşgörü	İşbirliği	Merhamet	Misafirperverlik	Özgüven	Paylaşım	Sabır	Sadakat	Saygı	Sevgi	Sorumluluk	Vatanseverlik	Vefa	Yardıms severlik	
Asıl Sebep							1																		
Bir Eşek Karşısında																						2			
Bir Sebilciden																								2	
Borç																								1	
Bilinmeyen Kavramlar									1				1												
Çatal						2														1					
Deli İmam							1																		
Düşünmek	1																			1					
Erkeklik Özentisi													2												
Fikirci							1																		
Helâllik																								1	
İstasyondan																						2			
İnsan Hamal															1										
Koltuk Değnek								1																	
Kırkinci Yıl																					1				
Koyun Olmak							1																		
Mektup																	1			1					

Misafir Geldi																							1	1	
Nedamet																							1		
Nedenlerim																									2
Okuyamadığım Mektup																									1
Sesli Ansiklopedi				1																					
Serhoş																									1
Sınır																									2
Soytarı Olmak																									1
Suç																									2
Şoför Aziz					1																				
Terhis																									2
Talebe																									1
Tereke																									1
Telsiz Memuru									2	1															1
Vermekten Ölümsüzlük																							1		
Vermek ve Ötesi																									1
Yeni Gün Zebra-San-Animo																									1
Toplam	1	2	1	0	0	2	4	3	3	0	0	0	5	1	1	1	3	0	0	5	0	15	0	5	

EK-4 Bildirim

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

21/06/2018

Hatice Dilşad AĞAOĞLU

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Hatice Dilşad AĞAOĞLU

Doğum Yeri ve Tarihi : Antalya / 1984

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe
Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi : Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü,
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi
Tezli Yüksek Lisans Programı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : Cihadiye İlköğretim Okulu

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Cihadiye İlköğretim Okulu (2006-2012)

Tekeli Ortaokulu (2012-2015)

Nebi Güney İmam Hatip Ortaokulu (2015-...)

İletişim

E-Posta Adresi : dilsad17@hotmail.com

Tarih : 21.06.2018

BAHAEDDİN ÖZKİŞİ'NİN ESERLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

ORIJINALLIK RAPORU

%**5**

BENZERLİK ENDEKSİ

%**4**

İNTERNET
KAYNAKLARI

%**1**

YAYINLAR

%**3**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

Submitted to Canakkale Onsekiz Mart
University

Öğrenci Ödevi

%**1**

2

Submitted to Konya Necmettin Erbakan
University

Öğrenci Ödevi

%**1**

3

www.ulkucudunya.com

İnternet Kaynağı

%**1**

4

Submitted to Akdeniz University

Öğrenci Ödevi

%**1**

5

Submitted to Anadolu University

Öğrenci Ödevi

<%**1**

6

Submitted to Dicle University

Öğrenci Ödevi

<%**1**

7

tr.scribd.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

8

06deliduman.blogspot.com